

Frihetens retorikk

*En komparativ studie av argumentasjon
brukt i Storbritannia og Danmark-Norge for
slavehandelens avskaffelse*

Christopher de Vries Enger

Masteroppgave i historie ved Institutt for arkeologi,
historie, kultur- og religionsvitenskap ved Det
humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

Vår 2022

Frihetens retorikk

*En komparativ studie av argumentasjon
brukt i Storbritannia og Danmark-Norge for
slavehandelens avskaffelse*

Christopher de Vries Enger

© Christopher de Vries Enger

2022

Frihetens retorikk

Christopher de Vries Enger

<https://bora.uib.no/>

Summary - “The rhetorics of freedom”

This paper presents a comparison of arguments used in favor of abolition of the slave trade, in Denmark-Norway and Great Britain in the period 1787-1807, with a particular emphasis on a selection of sources considered important by historians working within national traditions.

The purpose is to discover similarities between the economic, ideological, humanist and strategic arguments used by political elites in favor of abolition in the two countries.

A review of some of the literature that discusses the abandonment of the slave trade, reveals that there are a great many theories. Ideological, economic and strategic theories have all been suggested, including combinations of these. The theoretical complexity is further made problematic by the often shifting context of the French Revolutionary and Napoleonic wars.

The paper attempts to supplement existing theories by identifying similarities and differences between the arguments, and suggesting causes for them. The results of the comparison indicate that differences between the Dano-Norwegian and British arguments result from both somewhat different strategies (immediate abolition in Britain, versus abolition ten years into the future in Denmark-Norway) and different capabilities. The somewhat weaker Dano-Norwegian position required a more temperate approach. In addition, some differences can be wholly or partially attributed to the public nature of British arguments, compared with the more secretive discussions in the Dano-Norwegian administration.

Forord

Det har vært en lang prosess å skrive denne oppgaven. Pandemien førte til et langvarig avbrudd med mye overtidsarbeid, og det var øyeblikk da jeg var i tvil om jeg ville bli ferdig. Det skyldtes ikke manglende interesse for temaet. Slavehandelens opphør i Europa er dypt fascinerende, og et av de klarere bevis på at vi som art av og til tar noen spede skritt fremover mot å bli noe bedre. Avskaffelsen er også et argument for at de relativt få gangene menneskeheten tar et kollektivt skritt fremover, så skyldes det ikke at vi bestemmer oss for å være mer edle, men at vi utnytter våre svakheter som styrker.

Mye av grunnen til at jeg lykkes med å få dette i havn skyldes en liten gruppe mennesker, som jeg gjerne vil benytte denne anledningen til å takke. Særlig gjelder dette min veileder Gunnar Winsnes Knudsen, som har vist stor tålmodighet, vennlighet og som har tilbudt mye bistand. Jeg vil også takke Henrik Rune Hans som i egenskap av å være en dyktig tysklærer, har vært en utrolig nyttig støttespiller når jeg har forsøkt å trenge inn i Schimmelmans tidvis milelange setninger. Sist, men ikke minst, en stor takk til Veronica Rage, Nely de Vries Enger og Hans-Christian Heffermehl, for mye hjelp med korrekturlesing og innspill.

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	7
	1.1.Bakgrunn	7
	1.2 Problemstilling	9
2.	Data og metode	14
	2.1 Kilder	14
	2.1.1 Danske kilder	17
	2.1.2 Britiske kilder	19
	2.2 Metode	22
3.	Litteratur og eksisterende teori	26
	3.1 Storbritannia	26
	3.1.1 Williams og Drescher	26
	3.1.2 Nyere forklaringer	29
	3.1.2.1 Massebevegelse eller elite?	30
	3.1.2.2 Mulighetsrom i parlamentet	31
	3.1.2.3 Ideologiske endringer i det britiske samfunnet	32
	3.1.2.4 Krig mot Frankrike og strategiske behov	34
	3.2 Danmark-Norge	35
	3.2.1 Økonomiske forklaringer	36
	3.2.2 Humanistiske forklaringer	38
	3.2.3 Utenrikspolitiske forklaringer	39
4.	Hvordan forsvarte kildene avskaffelsen?	41
	4.1 Kontekst	42
	4.1.1 Opplysningstid og nye perspektiver på økonomien	42
	4.1.2. Det frie mennesket	45
	4.1.3 Konkurransen mellom stater	47
	4.2 Meningsinnlegg	49
	4.2.1 Danske begrunnelser for å avskaffe slavehandelen	48
	4.2.2 Britiske begrunnelser for å avskaffe slavehandelen	60
5.	Likheter og ulikheter	73
	5.1. Et komparativt syn på økonomisk argumentasjon	74
	5.2 Et komparativt syn på ideologisk og humanistisk argumentasjon	89

5.3. Et komparativt syn på utenrikspolitisk, sikkerhetspolitisk og strategisk argumentasjon	102
6. Konklusjon	109
Kilder og litteratur	115

1. Introduksjon

1.1. Bakgrunn

Den transatlantiske slavehandelen var ansvarlig for at rundt 12,5 millioner mennesker ble fraktet fra Afrika til den “Nye Verden”, for der å møte en brutal og tung skjebne.¹ Lidelsene ofrene ble utsatt for, det være seg i Afrika, ombord på slaveskipene, eller i sine nye roller som slaver i de mange koloniene, forblir et mørkt kapittel i den europeiske historie.

Det tidlige moderne Europa er derimot ikke alene om å ha en slik fortid. Gjennom historiens gang har slaveriet hatt en tilstedeværelse i nesten alle kjente sivilisasjoner, og det er få kulturer hvor det ikke har vært mennesker som har eid andre mennesker.² Slavehandelens eksistens i Europa kan derfor hevdes å utgjøre en kontinuitet, mens avviklingen var et stort og viktig brudd med fortiden.

To viktige skritt mot avslutningen av den transatlantiske slavehandelen var Danmark-Norges og Storbritannias beslutning om å avvikle sin slavehandel.³ Avviklingen skjedde tidlig i begge land, og skapte forbauselse hos mange av deres rivaler. Det ville fortsatt gå mange år før denne handelen i sin helhet ble avskaffet i Europa, men beslutningene, særlig den britiske, var viktige skritt i en felleseuropeisk endring som først ville lede frem mot forbud mot den transatlantiske slavehandelen, og senere forbud mot slaveriet i seg selv.

At slike forbud skulle komme var på ingen måte en selvfølge. Motstanden overfor slaveriet og slavehandelen har riktignok dype røtter, men i første halvdel av 1700-tallet var denne kritikken ikke sterk nok til å føre til vesentlig politisk endring. Både Danmark-Norge og

¹ Lauring (2014:326)

² Eksempelvis inkluderer Hammurabis lovtavler beskrivelser av slaver som eiendom. Se Nagarajan (2011:111)

³ I denne oppgaven vil jeg benytte “Storbritannia” som fellesbegrep både for Kongeriket Storbritannia 1707-1801, og det Forente Kongerike Storbritannia og Irland som oppstod i 1801. Tilsvarende vil jeg bruke “Danmark-Norge” som begrep for helstaten som inkluderte bl.a. Danmark, Norge, Island, Færøyene, Slesvig, Holstein, m.m. Se Feldebæk (1998:11-16)

Storbritannia hadde vestindiske kolonier hvor arbeidskraften i hovedsak var slaver, og det var få som kunne se en annen løsning for å dyrke disse øyene. Kritikerne av slaveriet forble relativt maktesløse, og hadde ikke noen reell sjanse for å oppnå hverken slaveriets eller slavehandelens opphør.⁴

Spillerrommet endret seg vesentlig mot slutten av århundret, blant annet forårsaket av en sterk britisk massebevegelse dannet mot slutten av 1780-årene, som hadde som målsetning å avskaffe slavehandelen. Beskrivelser av de onder som fulgte i slavehandelens kjølvann vekket bred interesse, som igjen førte til petisjoner og krav til parlamentet om handelens opphør. Denne britiske bevegelsen og den påfølgende debatten ble en viktig inspirasjon for lignende ideer også utenfor britiske grenser, deriblant i Danmark-Norge. Vanskeligheter med å få vedtatt et endelig forbud mot handelen førte til at debatten pågikk i mange år, og den kampen som hadde begynt mange år tidligere, fikk først sin endelige suksess i 1807.

Fra København ble det fulgt nøye med på det som skjedde i London, både de argumentene som ble brukt, og de mulige ringvirkningene som en britisk avskaffelse kunne ha. Dette førte til en diskusjon innad i regjering og embetsverk, hvor resultatet var at Danmark-Norge ble det første av de europeiske imperiene som tok beslutningen om å avvikle slavehandelen. Dette skjedde så tidlig som i 1792, om enn forbudet ikke trådte i kraft før 1.januar 1803.

Det har vært gjort omfattende studier av hvorfor disse to rikene avvirket sin slavehandel. I den britiske tradisjonen har det vært mange meningsutvekslinger og forklaringer, særlig siden 1940-årene, og debatten er fortsatt levende og aktiv i dag. Tilsvarende har det i de danske og norske fagmiljøene vært gjort mange interessante studier, om enn ikke i helt det samme volum. Begge fagtradisjoner vil bli presentert i mer detalj senere i denne oppgaven.

På generelt grunnlag kan en ofte oppnå interessante innsikter ved å studere tidlige beslutningstagere. Var disse mer preget av en eller flere påvirkningskilder enn andre? Var det særskilte økonomiske, materielle eller sosiale vilkår som farget dem? Var kulturene mer åpne for nye ideer? Ved å oppdage fellestrekk ved forutsetninger, begrunnelser, vilkår og andre kvaliteter ved endringen hos flere parter, kan det være mulig å si noe om hvilke betingelser som forårsaket endringen.

⁴ Brown (2006:37), Davis (1999:45-46), Thomas (1997 :462-464)

Da både Danmark-Norge og Storbritannia var tidlig ute med å avvikle slavehandelen, kan de være gode kandidater for en slik sammenligning. Denne oppgavens hensikt er å gjøre bruk av nettopp et slikt komparativt perspektiv, med et mål om å være et bidrag til den eksisterende faglitteraturen om hvorfor man i enkelte deler av Europa ved begynnelsen av 1800-tallets start valgte å avslutte slavehandelen.

1.2 Problemstilling

Målet med denne studien er å se på hvorvidt det var likheter mellom de første landene som avvirket slavehandelen i Europa, og om de likhetene kan fortelle noe om årsakene til handelens avskaffelse. Slike likheter kan eksempelvis være hvorvidt aktører i disse landene hadde lignende ideologi, lignende filosofiske og politiske inspirasjonskilder, lignende strategiske motivasjoner, lignende materielle rammer, lignende vurderinger av handelens verdi, osv. Likhetsstrekkene kan igjen være et bidrag til å forklare slavehandelens avskaffelse i et bredere perspektiv enn de nasjonale fagtradisjonene.

Et første trinn ved en slik studie er å velge antall studieobjekter. For en generell teori om handelens avskaffelse i hele Europa, kunne det vært nødvendig å ha gjort et bredt utvalg. Oppgaven har imidlertid ikke til hensikt å være noe komplett svar på den europeiske utviklingen bort fra den transatlantiske slavehandelen, kun et mindre bidrag til dette, med fokus på aktører som var tidlig ute i denne prosessen. Et begrenset utvalg er derfor hensiktsmessig.

En komparativ tilnærming krever at enhetene som skal sammenlignes, tillater dette.⁵ Storbritannia og Danmark-Norge har den ære av å være to av de tre første europeiske kolonimaktene som avskaffet slavehandelen. Den siste, Frankrike, avskaffet slaveriet i sin helhet i 1794, men gjeninnførte det i fullt monn i 1802.⁶ Dette gjør sammenligning med Frankrike utfordrende. Selv om det naturligvis også er vesentlige forskjeller mellom Storbritannia og Danmark-Norge, så er likevel et Frankrike preget av revolusjon og senere keiserdømme et land som skiller seg dramatisk fra de to andre mer stabile politiske enhetene.

⁵ Kaldal (2006:134)

⁶ Thomas (1997:522)

Utviklingen var også ulik, ved at beslutningen blir reversert. Som studieobjekter er følgelig Storbritannia og Danmark-Norge de som mest inviterer til sammenligning.

Men hvordan? Nyttig veiledning til komparasjon kan finnes hos J.S. Mills "A System of Logic" fra 1843, som gir mye viktig læring for hvordan en kan gjøre en komparasjon.⁷ Mill foreslår blant annet "Overensstemmelsesmetoden", som har til formål å avsløre hva enhetene har til felles, til tross for ulikhetene dem imellom. De to landene vi ser nærmere på her har klare ulikheter, politisk, militært, økonomisk, strategisk, osv. Det forhindret dem likevel ikke fra begge å være ledende i avskaffelsen av slavehandelen.

En sammenligning av alle tenkelige forskjeller og likheter er selvsagt ikke praktisk mulig, og det er derfor nødvendig å gjøre en avgrensning. En innfallsvinkel kan være å gjøre som Knut Ågotnes foreslår, og se på hva som er produsert i form av ikke-komparative studier.⁸ Dersom eksisterende teorier har likhetstrekk på viktige punkter, kan det gi en viktig pekepinn på hvor det er mulig å gjøre en slik sammenligning.

Blant de sentrale teoriene benyttet for å forklare den britiske avskaffelsen av slavehandelen, argumenteres det blant annet om viktige enkeltaktører, nye økonomiske behov i det britiske imperiet, tegn på redusert profitt i handelen, et strategisk behov for å svekke Frankrike økonomisk i de pågående krigene, nødvendigheten av å bygge en moralsk og kulturell kapital som kunne erstatte den som gikk tapt i den amerikanske revolusjonskrigen, massebevegelser som et nytt, uventet og virkningsfullt virkemiddel i britisk politikk, samt en endret form for religiøsitet og endrede, mer humane verdier i samfunnet.⁹ Motsatt har den dansk-norske utviklingen blitt forklart via beslutningene til innflytelsesrike enkeltpersoner i regjeringen og kretsen rundt dem, de betydelige økonomiske tapene i slavehandelen, samt bekymringer for hvilke konsekvenser en britisk avslutning av slavehandelen ville ha for den danske.¹⁰

Ser man på teoriene under ett, så er et trekk som er tilstedeværende i begge de nasjonale tradisjonene, at det legges vesentlig vekt på beslutningene hos en politisk elite (den brede oppslutningen mot slavehandelen i Storbritannia til tross). Det er også flere teorier som har fokus på ideologien, filosofien og det verdigrunnet som disse beslutningstagerne har bygd

⁷ Kjeldstadli (1988:438-439)

⁸ Ågotnes (1989:6)

⁹ Se bl.a. Morgan (2000), Brown (2006) og Davis (1999)

¹⁰ Lauring (2014:324), Hornby (1980:184) For mer om både britiske og danske teorier, se kapittel 3.

på. Dette er en ikke uvanlig tilnærming i slike studier, da ideers innflytelse og det mulighetsrommet de åpner, både på personlige valg og politisk endring, har vært et diskutert tema blant historikere også i mange andre sammenhenger.¹¹

Den politiske elite vil i denne sammenheng begrenses til regjeringen og medlemmer av Over- og Underhus i Storbritannia, Geheimstatsrådet i Danmark-Norge, samt personer med en tett forbindelse til disse respektive organene. Ernst Schimmelmans sentrale rolle i Danmark, og William Wilberforce tilsvarende klare posisjon i Storbritannia er klare eksempler på denne elite, men langt ifra de eneste. Det kunne også være interessant å studere argumenter som ikke tilhørte noen politisk elite i det hele tatt, men denne gruppens nære tilknytning til arenaene og prosessene som førte til beslutningene om avskaffelsen, er av en slik viktighet at de utgjør en hensiktsmessig avgrensning. Det kunne tenkes å også inkludere andre grupper inn i kategorien “politisk elite”, bl.a. store landeiere (særlig eiere av “*pocket boroughs*”), egne legislative forsamlinger i koloniene, og andre. Disse er imidlertid utelatt i denne sammenhengen, dels av praktiske årsaker og en nødvendighet av å begrense mengden kildemateriale, og dels for å kunne fokusere på de arenaene hvor den endelige beslutningen om avskaffelse ble tatt.

Målsetningen med oppgaven er å bidra til å forklare den endringen som fant sted kort tid før og etter år 1800. Gitt at slavehandelens tilhengere i større grad enn dens motstandere representerer en kontinuitet, vil jeg fokusere på de medlemmer av den politiske elite som ønsket å avvikle handelen. Synspunkter fra begge ytterpunkter inngår likevel i en dialog, og der dialogen har vært med på å forme argumentene for avskaffelse av slavehandelen, vil jeg vise et bredere spektrum av meninger.

For å finne ut av hvilke ideer som stod sterkt blant den politiske elite er et kjent virkemiddel å gå til språket. F.eks. har Ihalainen & Sundin gjort et studie av språket i den svenske Riksdagen fra 1769-1810, for å hente forståelse av hvilke konsepter som stod sterkt blant deltakerne, og hvordan disse ble brukt, for å få en dypere innsikt i perspektivene og verdiene til de involverte.¹² Bakgrunnen for en slik tilnærming er at språk (og tekst) er tett forbundet med andre deler av menneskers sosiale liv, inklusive deres verdier og målsetninger, slik at det

¹¹ For et viktig om enn kanskje delvis foreldet eksempel, se Febvres kritikk av muligheten for å ha ideene til å være ateist på 1500-tallet (Burke 2015:30-33).

¹² Ihalainen & Sundin (2011:169)

kan være et verdifullt materiale for å forstå disse menneskenes ideer og overbevisninger.¹³ Det betyr ikke at det alltid er helt og holdent samsvar mellom hva noen sier eller skriver og deres faktiske verdier og målsetninger, men at det er muligheter for å komme nærmere personen bak ordene ved å se deres ordvalg i lys av den konteksten som utgjøres av deres interesser, språklig kutyme, sosiale og politiske nettverk, m.m.

Begge land har hvert sitt knippe med sentrale aktører som har hatt stor relevans for avskaffelsen av slavehandelen. Da vi har anledning til å tilnærme oss disse noe gjennom det som er etterlatt av eller om dem av tekst, blir de respektive elitene to studieobjekter som det kan være mulig å få fruktbare innsikter fra. I denne oppgaven akter jeg derfor å se nærmere på det språket som ble brukt av de politiske elitene i disse to landene.

Men hvordan se på språket? Det bør understrekes at mye av den dialogen de fleste bidragene om slavehandelen gikk inn i, var en dialog som handlet om å rangere hva som var det beste av flere mulige politiske alternativ. Aktørene sammenlignet ulike løsninger, og forsøkte å argumentere for det alternativ de anså for å være best av økonomiske, moralske, kulturelle eller andre grunner, samt undergrave sine motstanderes standpunkt. Hensikten var å overbevise det publikum som argumentene var tiltenkt, være det seg kun noen få enkeltindivider, eller bredere lag av befolkningen. Argumentasjonsanalyse anses av den grunn for å være en fruktbar metode, og vil bli nærmere beskrevet i kapittelet om metode.

Hva så med tidsrom? I Danmark-Norge kom en ny regjering til makten i 1784.¹⁴ Denne regjeringen ville særlig fra 1788, da enkelte mer konservative medlemmer forlot sine poster, vise seg å være mer reformorientert enn sin forgjenger. Beslutningen om slavehandelens avskaffelse ble tatt i 1792, og gitt virkning fra 1803. Forbudet viste seg imidlertid å bare ha begrenset effekt, og slavehandelen til Dansk Vestindia fortsatte helt fram til 1807.¹⁵ I Storbritannia er mange av de samme årene av viktighet. Slavehandelen ble et spørsmål som betydelige deler av samfunnet ble svært interessert i, særlig fra 1787, hvor opprettelsen av "*The Society for the Abolition of the Slave Trade*" igangsatte en ny og intens fase i den britiske debatten.¹⁶ Beslutningen om handelens avskaffelse ble tatt i 1807. Tidsrammen fra 1787-1807 er derfor gunstig, da den rommer både de mer utpreget reformorienterte årene for

¹³ Se f.eks. Fairclough (2003:21-22)

¹⁴ Feldbæk (2003 :237-242)

¹⁵ Lauring (2014: 336-337)

¹⁶ Morgan (2007:149), Oldfield (1998:41)

Danmark-Norge, og de viktigste årene for den britiske debatten. For Danmark-Norges del er derimot mange av de mer sentrale tekstene produsert i årene forut for beslutningen om handelens avskaffelse, dvs. 1791-1792. Jeg vil derfor særlig fokusere på denne perioden, da en synkron sammenligning gjør sammenligning enklere.¹⁷

Oppsummert leder dette til en problemstilling som lyder: “Har medlemmer av parlament og regjering i Storbritannia og Danmark-Norge, i sin argumentasjon for slavehandelens avskaffelse, gjort dette med begrunnelser som helt eller delvis hadde like økonomiske, ideologiske, politiske og strategiske argumenter?”

Fordelen med komparativ metode er at det kan være enklere å se særegenheter ved en av enhetene, når man sammenligner med en annen. Dette gjelder både de faktiske handlingene, og konteksten som handlingen skjer i. Jeg kommer derfor også til å antyde noen forklaringer til likheter og forskjeller.

Problemstillingen er kildestyrt. Problemstillingen anses ikke som den eneste produktive tilnærmingen for å sammenligne disse to rikene i denne sammenhengen, men den utmerker seg ved at det er en tilnærming hvor det er kilderikhet, hvor man fokuserer på aktører som stod tett inntil beslutningene, og hvor aktørene selv hadde bred tilgang på informasjon. Alternative løsninger kunne være å gjøre en sammenligning av økonomiske interesser, geopolitikk, m.m. Eventuelle studier som tar en slik tilnærming, vil kunne supplere denne studien på en god måte.

¹⁷ Mjelve (2009:67)

2. Data og metode

2.1. Kilder

Sammenligningen mellom situasjonen i Storbritannia og i Danmark-Norge vil åpenbart bære preg av ulikheter i kilde-kvantitet. Den britiske dialogen involverte en bred politisk interesse for spørsmålet som varte over 20 år, med omfattende debatter i parlamentet, deltakelse på tvers av ulike sosiale og økonomiske skillelinjer, og en rekke meget aktive skribenter. Den dansk-norske situasjonen på sin side var i stedet preget av langt mindre synlig aktivitet, hvor mange av beslutningene ble tatt av medlemmer av Geheimstatsrådet og deres nærmeste samarbeidspartnere i statsapparatet. Fra dansk hold ble heller ikke debatten spesielt aktiv før rundt 1791, i kjølvannet av en mangeårig aktiv debatt fra britisk hold.¹⁸

Elitens dialog og beslutninger kan henge sammen med den dialogen som i større eller mindre grad pågår i hva som kan kalles “offentligheten”. Dette begrepet har svært ulik betydning for de for de to studieobjektene. Som bl.a. historikeren Øystein Rian har nevnt, så utviklet denne sfæren seg tidlig i England, men var kraftig begrenset i Danmark-Norge. I Storbritannia var det hos personer fra både midtre og øvre sosiale lag betydelig engasjement rundt de diskusjoner og politiske beslutninger som elitene tok. Et argument i parlamentet nådde ikke bare frem til de som satt i salen, men ble gjennom trykkekunsten formidlet til en rekke andre. Selv om Danmark-Norge ikke var helt uten undersåtter som engasjerte seg i temaet, inklusive enkelte kritiske røster, så var dette ofte enkeltstående bidrag, produsert og lest av et begrenset antall deltakere.

I denne oppgaven er “offentlighet” hentet fra Habermas, men da i to varianter.¹⁹ Hans argumentasjon gikk ut på at det på 1700-tallet oppstod en “borgerlig offentlighet”, som diskuterte og tidvis kritiserte samfunn, beslutninger og statsmakten, blant annet i kaffehus og salonger. Det “borgerlige” elementet sikter til personer som hadde eierskap til produksjonsmidler og betydelig kulturell kapital. En slik beskrivelse stemmer godt for situasjonen i Storbritannia. Habermas beskrev imidlertid også en “representativ offentlighet”,

¹⁸ Gøbel (2009:41)

¹⁹ Habermas (1974:51), se også Rian (2014: 24-25)

preget av en sterk grad av innflytelse fra de herskende, hvor de meningsinnlegg og bidrag som allment distribueres, enten direkte eller indirekte er et resultat av hva regjeringsmakten ønsker at skal vises frem og diskuteres. Danmark-Norge, spesielt i perioder med noe mer ytringsfrihet som i tidsrommet 1784-1799, kan ikke sies å være idealtipe på representativ offentlighet, men lå likevel vesentlig nærmere denne formen for offentlighet enn den britiske. Kildematerialet må tolkes i lys av i hvor stor grad innleggene har vært gjenstand for offentlighetens interesse.

Det er viktig å understreke at de ulike formene for offentlighet i betydelig grad har påvirket utformingen av kildematerialet. Innhold, argumenter, presentasjon og mere til kan bli endret, alt ettersom hvem man formidler et gitt budskap til. Danske kilder, i hovedsak ment for et lite publikum, er også preget av mer nøkternhet og “kansellistil”, enn de ofte svært elegante retoriske grep som ble brukt i det britiske parlamentet.

Fra britisk side er det en overflod av kilder, men antall tekster på dansk-norsk side er mer moderat. Ulikheten i volum forhindrer ikke nødvendigvis sammenligning, gitt at man sammenligner kilder av omtrentlig samme art. På begge sider ble det forfattet meningsinnlegg med en klar argumentasjon, med mål om å overbevise andre beslutningstagere, og med sine egne kilder. Selv om den britiske debatten begynte vesentlig tidligere, og ble en selvstendig påvirkningskraft på den danske diskusjonen, så ser man også at begivenheter i Danmark-Norge påvirket de britiske innleggene.

Utvelgelser av kilder er utfordrende. Særlig for den britiske siden er det en absolutt nødvendighet å velge bort materiale som følge av en overflod av kilder, men også for dansk side er det dokumentasjon av mer perifer betydning. Følgelig er det nødvendig at utvelgelsen skjer etter et gitt sett med kriterier som er egnet til å kaste lys over problemstillingen. Kriterienes formål er avgrensning for å bedre fange problemstillingens målgruppe, samt å sørge for at tekstene både er relevante og representative. I denne sammenhengen er som hovedregel følgende kriterier benyttet:

- Avsenderen var en del av den politiske elite,
- De direkte mottakere av budskapet var medlemmer av samme politiske elite (om enn det indirekte også kunne ha andre tiltenkte mottakere),

- Innholdet argumenterer for handelens avskaffelse,
- Teksten/talen ble anerkjent i sin samtid som viktig,
- Historikere i nasjonale fagtradisjoner har likedan anerkjent teksten som viktig.

Fordi problemstillingen er direkte knyttet til de argumenter som politiske beslutningstagere har benyttet, følger det klart at vi i det vesentlige her er på leting etter kilder som de samme beslutningstagerne står bak. Vi er også i hovedsak på leting etter informasjon om avskaffelse (brudd) fremfor de som ønsket videreføring av handelen (kontinuitet), og vil derfor i det vesentlige begrense utvalget til tekster som taler for opphør.

I et komparativt perspektiv er det også viktig å bygge på de vurderingene som er gjort i nasjonale fagtradisjoner. Sammenligning av to eller flere enheter reduserer ofte muligheten til å granske i detalj hver enkelt enhet, og det å bygge videre på eksisterende historikers vurderinger av hvilke kilder som har vist seg betydningsfulle blir et viktig kriterium.

I denne oppgaven har jeg også gjort bruk av begrepet “metningspunkt”, hentet fra samfunnsviteren Sigmund Grønmo.²⁰ Med metningspunkt menes at man ikke henter inn nye kilder når disse ikke bidrar med noe substansielt nytt. I denne sammenhengen vil det innebære at hele eller deler av tekster ikke vil inngå i studiet, dersom de etter en vurdering ikke anses å tilføre vesentlige nye argumenter, premisser eller teser. Gitt kildeomfanget lar det seg vanskelig gjøre for meg alene å ha gjort noen uttømmende vurdering, og jeg støtter meg derfor også til faglitteraturen for å avgjøre om metningspunktet i det vesentlige er nådd.

Avslutningsvis har enkelte andre dokumenter allikevel blitt inkludert på ad hoc-basis, selv om det ikke helt samsvarer med kriteriene beskrevet ovenfor. De har da i stedet blitt inkludert enten fordi dokumentet har hatt en viktig innflytelse på andre dokumenter (intertekstualitet), og/eller fordi de er med på å gi kontekst til de beslutningene som ble tatt.

²⁰ Grønmo (2004:98)

2.1.1. Danske kilder

Danske kilder av interesse vil særlig utgjøre det arbeidet som Ernst Schimmelmann initierte, både som privatperson og som deltaker i “Negerhandelskommissionen”, samt de dokumenter som ble utarbeidet i sammenheng med forberedelser til lovendringen.

Ernst Schimmelmann ble Danmark-Norges finansminister etter statskuppet i 1784. Han var arving etter Heinrich Carl Schimmelmann, en mann som hadde bygd seg en enorm formue i riket, blant annet som følge av sitt eierskap til flere rike sukkerplantasjer i Dansk Vestindia. Ernst Schimmelmann hadde en rekke verv av humanistisk karakter, eksempelvis som formann for kommisjonen angående det alminnelige skolevesen. Samtidige omtalte ham som en mann som gjerne ville gjøre det noble, men som inngikk de kompromisser som var nødvendige av realpolitiske hensyn.²¹ Det er viktig å ikke oppfatte Schimmelmann som en “*great man*” som alene stod ansvarlig for endringen på dansk-norsk side, men det lar seg samtidig ikke undergrave at han utgjorde en viktig figur, og at flere av kildene vil helt eller delvis være hans arbeider.

Utvalget er i det vesentlige gjort med vekt på dokumenter som har en tett tilknytning til beslutningen om handelens avskaffelse, ut fra vurderingene gjort av både samtiden og historikere.²² Flere av kildene er allerede transkribert og publisert av Gøbel i “*Det danske slavehandelsforbud 1792*”.

Schimmelmanns pro memoria fra 16.juli 1791 - Et dokument diktert av Ernst Schimmelmann formelt tiltenkt monarken som mottaker, med særlig henblikk på den kommisjonen om slavehandelen det var forventet at snart ville bli nedsatt.²³ Slavehandelen var allerede et problem for riket, og Ernst Schimmelmann gav i dette dokumentet uttrykk for ideer som kunne være et utgangspunkt for kommisjonens arbeid.

“Negerhandelskommissionens” betenkning av 28. desember 1791 - En omfattende redegjørelse av slavehandelens mange problemer, og en anbefaling om dens avskaffelse. Kommisjonens medlemmer var Ernst Schimmelmann, Jørgen Erik Skeel, Christian Brandt,

²¹ Gøbel (2008:25-40)

²² Gøbel (2008:145)

²³ Gøbel (2008:43)

Carl Wendt, Carl Fredrik Trant, Niels Tønder Lund og Ernst Philip Kirstein, alle menn med erfaring fra statens sentraladministrasjon. Disse syv var enten tilhengere av slavehandelens avskaffelse, eller i alle fall ikke motstandere av dette.²⁴ Denne gruppen er heretter omtalt kun som “Kommissjonen”. Dokumentet inkluderer en omfattende redegjørelse av fordeler og ulemper med slavehandelen, dens mulige avskaffelse, samt fremgangsmåten dette evt. kunne lykkes.

Den kongelige resolusjonen fra 24.februar 1792 - Geheimstatsrådets gjennomføring av Kommissionens betenkning med visse endringer, samt instruks til Generaltoldkammeret om å gjennomføre de forberedelser som var nødvendige for at dette skulle lykkes.

Det Vestindisk-guineiske Rente- og Generaltoldkammerets kongelige forestilling fra 13.mars 1792 - Generaltoldkammerets anbefaling til ovennevnte, hvor enkelte punkter og problemstillinger fra betenkningen diskuteres. Kammeret stiller seg i det vesentlige positive til Kommissjonens forslag.

Christopher Hansteens mindretallsuttalelse fra 13.mars 1792 - Et motsvar til flertallet i Generaltoldkammerets anbefaling, som argumenterer for at avskaffelsen ikke er mulig.

Forordningen av 16.mars 1792 - Loven om slavehandelens avskaffelse, inklusive en kort fortale. Loven ville først få virkning fra 1803, og inntil da ville handelen med slaver settes fri.

Paul Iserts “Reise nach Guinea und den Caribaischen Inseln in Columbia” - Et av de få meningsinnleggene som ble forfattet om slavehandelen i den danske opinionen.²⁵ Isert stod i tett forbindelse med grev Ernst Schimmelmann, var en betydelig påvirkningskraft for handelens avskaffelse, og beskrives av Gøbel som det viktigste danske bidrag til antislaverilitteraturen.²⁶

Hans West “Bidrag til beskrivelse over St.Croix med en kort udsigt over St.Thomas, St.Jean, Tortola, Spanishtown og Crabeneiland” og “Beretning om det danske Eiland St.Croix i Vestindien fra Junii Maaned 1789 til Junii Maanedes Udgang 1790.” For kontekst tas også inn to bidrag fra Hans West, som i denne sammenhengen representerer en

²⁴ Gøbel (2008:49-52)

²⁵ Det finnes andre meningsinnlegg i samtiden (både for og mot slavehandelen), bl.a. flere artikler av presten Peter Paludan (Rodriguez 1997:8) Georg Høst og Johan Christian Schmidt (Gøbel 2008:18-19). Disse har ifølge Gøbel ikke hatt samme grad av innflytelse på beslutningstagere, og gjennomgås ikke nærmere her.

²⁶ Gøbel (2008:15-16)

viktig opposisjon. West utgjorde en motpol til Isert i det begrensede som fantes av en offentlig debatt, og hadde også bånd til den danske regjeringen. West presenterte i 1791 også for den danske regjeringen en alternativ plan til Iserts, for bedre utnyttelse av koloniene, som kan ha påvirket det endelige resultatet i Danmark.²⁷

2.1.2 Britiske kilder

En brann i Underhuset i 1834 medførte et tap av svært mange originale kildedokumenter. Vi har allikevel mye interessant kildemateriale i form av ulike mediers samtidige dokumentasjon av diskusjonene i parlamentet, som ble trykket og utgitt for et bredere publikum. Dette bærer riktignok med seg en risiko for at debattene har blitt feilaktig gjengitt, men i alle fall for enkelte debatter har vi flere slike gjengivelser, som tillater en å kontrollere disse i lys av hverandre. To trykkserier, “**The Parliamentary Debates from the Earliest Period to the Year 1803**” og “**The Parliamentary Debates from 1803 to the Present Time**”, utgjør en omfattende samling av taler. Intensjonen bak disse trykkene var å gjengi debattene i Parlamentet for et bredere publikum enn de få som hadde anledning til å lytte. Taler i parlamentet kunne pågå i svært mange timer, og det var tidvis nødvendig for disse skribentene å kutte ned noe. Samtidig ble særlig viktige taler ofte gjengitt i noe mer detalj enn andre, og også ofte gjengitt i trykk andre steder, som øker troverdigheten for disse talenes gjengivelse.

Den viktigste opphavspersonen til disse trykkseriene, Thomas Curson Hansard, gjorde bruk av ulike kilder for gjengivelsene, og det er mulig at noen her kan ha blitt feilsitert i utgivelsene. I denne oppgaven vil det bli gjengitt enkelte eksempler på argumenter, hentet fra blant annet disse trykkseriene. Argumentene som gjengis er for det meste slike som ble relativt hyppig brukt. Selv om det skulle vise seg at eksempelet jeg benytter ble feilsitert, vil ikke dette nødvendigvis avvise oppgavens funn, da eksempelet i hovedsak er ment som en illustrasjon på samtidens argumentasjon.²⁸

I perioden fra 1788 til 1807 var underhuset tidvis stedet for konflikter mellom abolisjonister og slavehandelens støttespillere. Førstnevnte, der særlig ledet an av Wilberforce,

²⁷ Løken (2020:372-378), Hansen (1970:244)

²⁸ Forøvrig kan nevnes at Hansard viste seg å ha god nok kvalitet til å i 1909 bli overtatt av staten, og gjort til den offisielle kilden for gjengivelser av taler i parlamentet.

gjennomførte en rekke svært minneverdige taler hvorfra flere inkluderes i utvalget. I tillegg følger enkelte andre tekster som selv om de ikke var særskilt myntet på parlamentet og regjeringen, likevel har hatt en viss innflytelse. Denne innflytelsen har både vært direkte, i form av at autoritetspersoner har lest tekstene, og også indirekte, i form av at tekstene har påvirket opinionen som igjen har formidlet sine meninger til autoritetspersoner.

William Wilberforce var en britisk parlamentariker med en sterk religiøs overbevisning, som ønsket å fremme religionens posisjon i det britiske imperiet. Slavehandelen og dennes opphevelse ble en sak gjennom hvilken man kunne fremme en slik overbevisning. I parlamentet utgjorde Wilberforce trolig den sterkeste lederfiguren for slavehandelens opphevelse i parlamentet. Til tross for å være en nær venn av flere regjeringsmedlemmer, blant andre William Pitt som i mange år gjorde tjeneste som statsminister, tok han aldri regjeringsverv.²⁹ Selv om Wilberforce på ingen måte alene forårsaket avskaffelsen av den britiske slavehandelen, så var han en viktig og sentral aktør for dialogen i parlamentet, noe som også preger kildene.

Debatten fra 17.juni 1788. En debatt vedrørende “Dolben’s Act”, den første lovgivningen som la hinder for hvor mange slaver et skip kunne ha ombord.³⁰ Debatten og stemmegivningen var en betydelig seier for abolisjonistene.

Debatten fra 12.mai 1789. Debatt om å avskaffe slavehandelen, hvor William Wilberforce la frem 12 resolusjoner til dette formålet. Den innledende talen til denne debatten har blitt omtalt som et retorisk mesterverk, og ble svært høyt anerkjent av mange av Wilberforce samtidige.³¹ Debatten løp også den 21. og 23.mai.

Debatten fra 18.april 1791. W. Wilberforce la frem et nytt lovforslag mot slavehandelen, som etter debatten ble nedstemt med 88 stemmer mot 163.³² Etter dette satte Wilberforce årlig frem et forslag om handelens avskaffelse. Debatten inkluderer taler fra Pitt og Fox.

Debatten fra 2.april 1792. Wilberforce la frem et nytt forslag om avskaffelse, som en av hans motstandere, Henry Dundas, fikk justert til å innebære en gradvis avskaffelse. Forslaget

²⁹ Brown (2006:176, 335, 383-387)

³⁰ Thomas (1997:507-508), Morgan (2007:160-161)

³¹ Hague (2007: 178, 184)

³² Morgan (2007:162)

fikk flertall, men fikk begrenset relevans som følge av en lite forpliktende form, og ble senere avvist av Overhuset.³³

Debatter om slavehandelen i Overhus og Underhus i 1806 og 1807. Hyppigheten av debattene var stor gjennom disse to årene, og ledet opp til den endelige beslutningen om handelens avskaffelse i 1807. Debattene fra 1789, 1791 og 1806-1807 er bl.a. benyttet av den velrenommerede amerikanske historikeren Seymour Drescher som illustrerende for debatten i det britiske parlamentet gjennom denne perioden.³⁴

A letter on the Abolition of the Slave Trade 1807. Av William Wilberforce, en omfattende redegjørelse for slavehandelen og Wilberforce sitt engasjement for avviklingen av denne, publisert kort tid før den endelige avskaffelsen av handelen.

A Summary View of the Slave Trade and of the Probable Consequences of its Abolition og **An Essay upon the Impolicy of the African Slave Trade**, forfattet av Thomas Clarkson i henholdsvis 1787 og 1788. Clarkson var en viktig abolisjonist som samlet og organiserte svært mye data om slavehandelen, som synliggjort i disse to utgivelsene.³⁵ De utgjør gode eksempler på den litteraturen som ble laget for å vinne opinionen for abolisjonistene, og er også et verk som er sitert i den danske Kommissjonens arbeid fra 1791.

I tillegg har bl.a. følgende utgitte verk vært nyttige supplement for å bygge en kontekst : James Stephens «*War in Disguise or the Frauds of the Neutral Flags*», hertugen av Clarence “*Substance of the Speech of his Royal Highness The Duke of Clarence, in the House of Lords, on the Motion for the Recommitment of the Slave Trade Limitation Bill*”, Thomas Clarksons mange andre arbeider (f.eks. «*The Substance of the Evidence of sundry Persons on the Slave-Trade Collected in the Course of a Tour made in the Autumn of the Year 1788*»), Granville Sharpes arbeider (f.eks. «*A representation of the Injustice and Dangerous Tendency of Tolerating Slavery*»), samlingen av vitneutsagn i “*An Abstract of the Evidence Delivered Before a Select Committee of the House of Commons in the years 1790, and 1791; on the part of the Petitioners for the Abolition of the Slave Trade*” og Olaudah Equianos «*The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equino*».

³³ Hague (2007: 235)

³⁴ Drescher (1990: 569)

³⁵ Thomas (1997:494-495)

Tekstene hentes fra to svært ulike faser av abolisjonistenes kamp for handelens avskaffelse. Den franske revolusjon og de påfølgende krigene mellom Frankrike og Storbritannia førte til at interessen for abolisjonistenes sak falt betydelig. Fra 1793 og til og med 1804 var det som hovedregel begrenset fremgang å spore, blant annet som følge av frykt for jakobinsk innflytelse og stadig sterkere konservative holdninger i møte med fransk radikalisme.³⁶ Dette betyr ikke at abolisjonistene var passive i perioden, og Wilberforce fremmet fortsatt hyppig forslag om handelens avskaffelse, men uten suksess.

2.2. Metode

Som tidligere nevnt, er den overordnede metodiske tilnærmingen komparasjon av argumenter. Kunsten å overtale via argumenter er et verktøy med svært lange tradisjoner, hvor det i vestlig tradisjon gjerne henvises til den antikke greske arven, fremfor alt Aristoteles. Formålet er normalt å overbevise en eller flere lyttere om å ha en gitt mening eller preferanse. Argumenter benyttes i en rekke ulike situasjoner, i alt fra reklame til politikk.

Et argument kan ifølge Bauer & Gaskell fra London School of Economics sies å ha tre konkrete trekk:

- (1) Det eksisterer en påstand,
- (2) Det er en organisatorisk struktur "rundt omkring" forsvaret for påstanden,
- (3) Det er et hypotetisk sprang i overgangen fra understøttelse til påstand.³⁷

Aristoteles henviste gjerne til tre typer av argumenter, logos, pathos og ethos. Logos hadde som siktemål å overbevise lyttere gjennom intellekt og rasjonalitet, pathos gjennom å appellere til følelser, og ethos å henvise til seg selv eller andre som troverdige personer. Nærmere vår tid er det oftere logos som utgjør studieobjekt for argumentasjonsanalysen, som også vil utgjøre hovedtyngden i denne oppgaven.³⁸

Det finnes en rekke ulike tilnærminger til argumentasjonsanalyse. Formålene med en slik analyse er gjerne å bistå til å klargjøre argumentasjonen, vurdere om den opprettholder visse

³⁶ Morgan (2007:164-165).

³⁷ Bauer & Gaskell (2000:153), som sitert i Boolsen (2005:150)

³⁸ Boreús Görán & Bergström Kristina (2006:89-90)

normative kvaliteter (som saklighet og rasjonalitet), samt avgjøre dens beviskraft.³⁹ Vårt formål her er som nevnt primært å kunne sammenligne på tvers, for å se etter likheter og forskjeller i den argumentasjon som benyttes. Alle tre tilnærminger kan ha relevans for en slik problemstilling, men særlig det klargjørende, deskriptive vil stå sentralt. Dette da det gjør sammenligning enklere.

Arne Næss har formulert en tilnærming til argumentasjonsanalyse som vil benyttes her.⁴⁰ Det finnes også andre tilnærminger som også kunne være fruktbare, men Næss sitt verk er høyt anerkjent og velprøvd.⁴¹ Tilnærmingen handler om å gjennomgå tekster for å lete etter forfatterens ulike påstander, og der identifisere både uttalte og uuttalte teser, argumenter og premisser, for så å sette disse opp i en klar og oversiktlig struktur. Man bør fortrinnsvis benytte forfatterens egen ordlyd, men må omskrive denne der hvor forfatteren er uklar eller tvetydig. Overflødig tekst kan slettes, gjentakelser slås sammen, og setninger som inneholder flere argumenter deles opp. Målet er å skape en oversiktlig, deskriptiv gjennomgang av argumentasjon som er lett å følge.

Næss sin *pro et contra* - argumentasjonsteori handler om den argumenterende parts ønske om å fremme en gitt tese. Tesen er det som forsøkes bevist, og skal ikke selv bevise noe annet. For å underbygge eller undergrave tesen, presenteres ulike argumenter. Argumenter som støtter tesen kaller vi her *pro* (P), motargumenter *contra* (C).

Argumenter kan være av høyere eller lavere orden. Med det menes at noen argumenter støtter eller motarbeider tesen direkte. Disse kalles argumenter av første orden, og består av hvorvidt de støtter tesen (P eller C) samt et tall som beskriver deres rekkefølge. f.eks. P1, P2 og C1. P2 vil være andre argument av høyeste orden som støtter (*pro*) den foreslåtte tesen.

Andre argumenter kan ha som formål å støtte argumenter av en høyere orden. Argumenter av andre orden, har som formål å støtte eller motvirke et argument av første orden f.eks. C1P2 eller P1P3. P1P3 er første *pro*-argument av annen orden som støtter tredje *pro*-argument av første orden. I tillegg finnes det premisser, som ikke selv er argumenter, men bindeledd og

³⁹ Boreús Göran & Bergström Kristina (2006:91)

⁴⁰ Næss (1971:112-132)

⁴¹ Som et lite indisium på dens gjennomslagskraft, kan nevnes at statsviteren Bernt Hagtvedt (2020) har beskrevet verket som "landets viktigste bok i etterkrigstiden"

forutsetninger mellom de ulike argumentene. Disse er betegnet (Φ), og kan som både teser og argumenter være både uttalt og ikke uttalt.⁴²

Intensjonen med Næss sin argumentasjonsanalyse er å produsere en oversikt som kan brukes til å bedre identifisere de argumenter som benyttes, og sammenhengen mellom disse. Det er en tidkrevende prosess, men kan bidra til å gjøre argumentasjonen mer oversiktlig. Metoden er benyttet på de kildene hvor det har fremstått særlig fruktbart å grundigere skille ut argumenter. Du vil finne eksempler i kapittel 5 på hvordan dette ser ut i praksis.

Det må rimeligvis også nevnes at kildematerialet vil være på ulike språk - primært dansk, tysk og engelsk. Ideer, ord og påstander er ikke alltid like enkle å oversette, og det kan være innhold som går tapt. Det vil derfor være bedre å gjengi den opprinnelige teksten. For selve argumentasjonsanalysen er det likevel hensiktsmessig å oversette tekster til et og samme språk, slik at sammenligning blir enklere. I teksten som følger vil derfor sitat gjengis på sitt opprinnelige språk, mens den argumentasjonen som trekkes ut av teksten vil gjengis på norsk (se noter i kap.5). For tyskspråklige kilder inkluderes også en oversettelse i fotnotene.⁴³

En utfordring vil være at noen argumenter kan tenkes å være skjult bak påstått edlere motiver. Tekstene må følgelig leses med hva den danske historikeren Sebastian Olden-Jørgensen kaller "tendenskritikk", dvs. at parter, som ledd i en bevisst strategi, kan legge frem andre motiv enn de som er deres reelle.⁴⁴ Dette innebærer å se argumentasjon i lys av en kildes standpunkt og interesser.

Kildens standpunkt er ikke nødvendigvis tilstrekkelig. Det å trekke et argument ut av en gitt tekst som er over 200 år gammel, er ingen enkel oppgave. Selv om argumentasjon har sine røtter i Aristoteles, så er den praktiske bruken av disse ofte preget av forfatterens samtid, dvs. at den inngår i en eksisterende diskurs som ikke i samme grad er tilgjengelig for lesere i dag.⁴⁵ Dette kan eksempelvis vise seg i form av at forfatteren gjør bruk av ulike topoi, altså faste uttrykk som henviser til en forestilling som antas å være kjent. Argumenter kan skjule seg bak

⁴² Boreéus Göran & Bergström Kristina (2006:104)

⁴³ De tyskspråklige kildene bærer ofte preg av et språk som blir vanskelig forståelig på norsk ved en direkte oversettelse ord for ord. Oversettelsene som er gjengitt i fotnotene vil derfor ta noen friheter, der hvor dette er nødvendig for leseforståelsen. Dette kan inkludere å sløyfe enkelte hjelpeord, omformulere setninger, m.m. Samtidig har det vært et ønske om å ikke fjerne seg for langt bort fra originalteksten, og jeg har forsøkt å finne en balanse mellom leservennlighet og trofasthet mot kildene.

⁴⁴ Olden-Jørgensen (1998:54-55)

⁴⁵ Olden-Jørgensen (1998:60-61)

bilder, metaforer og henvisninger som forfatterens samtid ville forstå, men som er mer uklare for oss i dag. For å forstå teksten og finne argumentasjonen kan det derfor være nødvendig å bedre kjenne den bredere diskursen som forfatterens innlegg inngår i. Tekster utgis ikke i et tomt rom, men inngår i en samtidig kontekst.

Et bidrag til dette er å lete etter intertekstualitet, dvs. innslag av andres tekster.

Intertekstualitet innebærer å se etter hvordan eldre tekster kan sette sitt preg på nye tekster, eksempelvis i form av begreper, rammer, sitater eller andre henvisninger. Når eksempelvis Wilberforce argumenterer for slavehandelens avskaffelse, kan en finne spor av tekster fra filosofer, tidligere arbeider blant abolisjonistene, m.m.

Intertekstualiteten er spesielt interessant for å kunne finne et felles opphav til de samme argumenter både i britisk og dansk-norsk leir. Ingen av disse var upåvirket av andres tekster. Det å avdekke tegn på at forfattere i de to rikene har hentet inspirasjon fra filosofer og andre tenkere, og gjenbrukt disse ideene i sine egne tekster, kan vise hvilke ideer som var relevante i sin samtid, og hva forfatterne selv var opptatt av og hentet læring fra. Hvis forfatteren eksempelvis inkluderer Rousseaus standpunkt i sin egen tekst, kan det vise at forfatteren var kjent med Rousseau, at han antok at Rousseau var "salgbar mynt" som argumentasjon, i tillegg til en forventning om at lesere flest i vedkommendes målgruppe ville kjenne Rousseau.

3. Litteratur og eksisterende teori

Mye av eksisterende faglitteratur om slavehandelens avskaffelse i de respektive landene har vært skrevet innenfor nasjonale tradisjoner. Teorier for hvert land presenteres følgelig hver for seg. Da den britiske avskaffelsen er preget av større teoriproduksjon enn den dansk-norske, vil gjengivelsen her også være mer omfattende. Formålet med gjengivelsen av de ulike teoriene er ikke bare å vise hvilke skuldre denne oppgaven står på, men å sette uttalelsene i kontekst, og forklare litt om hvilke krefter som kan ha påvirket beslutningstagerne.

Det må allikevel understrekes at faglitteraturen er altfor omfattende, til at denne korte oppgaven kan yte de mange viktige bidragene rettferdighet. Beskrivelsen vil følgelig være noe summarisk.

3.1. Storbritannia

3.1.1. Williams og Drescher

Historikere fikk tidlig interesse for å forklare den britiske avviklingen av slavehandelen. Innledningsvis forsøkte man ofte å henvise til det beste i mennesket og de beste mennesker som grunn til avviklingen, og mange bidrag hadde et tydelig fokus på britiske frihetsidealer og altruisme som forklaringsmekanismer.⁴⁶

Eric Williams bok "*Capitalism and Slavery*" fra 1944 var et viktig bidrag til at historikere begynte å lete etter dypere årsaker til en så radikal endring. Tidligere hadde den britiske beslutningen hatt en tendens til å bli forklart via det edle sinnelaget til nasjonen og en håndfull

⁴⁶ Morgan (2000:31), Brown (2006:5)

aktører.⁴⁷ Williams kom fra Trinidad og Tobago, øyer som selv hadde en historie med plantasjer og slavearbeid. Han tilnærmet seg problemstillingen ved å studere de økonomiske behov som oppstod i Storbritannia i tidsrommet rundt avviklingen, og argumenterte for at endringen skyldtes industrialisering og en gryende kapitalisme som trengte andre former for arbeidskraft enn slaver. Dette behovet hadde gradvis oppstått over tid, men skjøt fart etter det britiske tapet i den amerikanske revolusjonskrigen, og den påfølgende svekkelsen av Britisk Vestindia. Slaveriet hadde ifølge Williams vært instrumentelt i å skaffe til veie den nødvendige kapitalen for å utvikle en økonomi som kunne ta skrittet mot industrialisering, men som gradvis hadde mistet sin nytteverdi som følge av at stadig mer av kapitalinteressene hadde behov for en mer fleksibel arbeidskraft. Beslutningen om å avskaffe slavehandelen var derfor, i Williams øyne, en konsekvens av at det britiske riket ikke lenger hadde økonomiske interesser i å opprettholde slavehandelen.

Williams argumenterte samtidig for at vestlig overbevisning om afrikansk underlegenhet kom som en følge av slavehandelen. De økonomiske behovene var opphavet til ulike oppfatninger om både økonomisk svakerestilte i eget samfunn og medlemmer av andre samfunn. Rasisme og andre forestillinger om andre gruppers kvaliteter, ble tilpasset til det som økonomisk var til fordel for de bemidlede.

Tidligere hadde det vært en bekymring for overbefolkning i hjemlige trakter. Utviklingen av nye produksjonsmidler og tidlig industrialisering, endret dette til en bekymring om å ha for få arbeidere. I takt med dette endret regimets ideologi om lokal arbeidskraft seg. Williams ståsted var følgelig at avskaffelsen av slavehandelen i hovedsak var et spørsmål om kontinuitet, dvs. at politikken og ideologien endres for å tilfredsstille imperiets økonomiske behov.

Williams sin teori ble senere konfrontert med økonomiske analyser som viste flere viktige svakheter i hans perspektiv. Samtidig har kanskje hans største kritiker, Seymour Drescher, berømmet Williams for å ha satt i gang en fruktbar debatt om årsaken til slavehandelens avskaffelse, hvor heltedyrkelse ikke lenger i samme grad satte premissene for debatten.⁴⁸

⁴⁷ Williams (1944), Drescher (1977:5) Se også Ragatz (1928) *The Fall of the Planter Class* som kan ha vært en inspirasjonskilde for Williams.

⁴⁸ Drescher (2010:xiv)

På 1970-tallet begynte flere forfattere å stille spørsmålsteget ved om det var så økonomisk gunstig for Storbritannia å avskaffe slavehandelen. Roger Anstey hevdet at krigens gang gjorde 1807 til et svært dårlig tidspunkt for britenes beslutning, gitt de store økonomiske kostnadene landet måtte bære i konflikten med Napoleon.⁴⁹

Dette ble bidrag inn i en dialog som ble stadig mer nyansert. Den anerkjente Yale-historikeren David Brion Davis hevdet at til tross for en kortvarig vekstperiode i Vestindia, så hadde de britiske besittelsene her sunket betydelig i verdi per 1822.⁵⁰ For Davis var følgelig Williams forklaring i hovedsak fortsatt gjeldende. Antropologen Sidney Mintz støttet også opp om dette, ved å forklare slaveriets avskaffelse som resultatet av en konflikt mellom to typer kapitalister, frihandelstilhengere og merkantilister.⁵¹

Drescher gav ut "Econocide" i 1977, som ble en kraftfull kritikk av noen av de grunnleggende premissene hos Williams. Sistnevnte hadde som nevnt lagt til grunn at slaveriets avskaffelse kom som følge av endrede økonomiske behov. Forutsetningen for Williams var at sukker- og slavehandelen på et tidligere tidspunkt var profitabel, men at gevinstene stadig vekk ble svakere, noe som igjen fremtvang nye ideologier for å forsvare nye arbeidsformer. Williams anslo denne overgangen til å ha funnet sted en gang i løpet av andre halvpart av 1700-tallet.

Drescher gjorde derfor grundige økonomiske analyser av Britisk Vestindia i dette tidsrommet. Utfallet viste ganske andre resultat - i stedet for en svekkelse, så var trenden at øyene var i kraftig vekst gjennom det meste av andre halvpart av 1700-tallet, i all hovedsak kun avbrutt av tidsrommet hvor den amerikanske revolusjonen utspant seg (1776-1783). Tilsvarende vekst fantes også i slavehandelen, hvor profitten for investeringer i perioden fra 1761-1807 tilsvarte nesten 10%.⁵²

Hans argumentasjon var at påstandene om økonomisk nedgangstid i hovedsak utgjorde en retorikk som koloniene benyttet seg av, for med det å kunne posisjonere seg for å oppnå økte fordeler. Det fantes naturligvis perioder hvor økonomien ble svekket, som følge av krig eller

⁴⁹ Anstey (1975:52-53)

⁵⁰ Davis (1999:55)

⁵¹ Mintz (1982:68)

⁵² Drescher (2002:16-20)

naturkatastrofer. Men disse utgjorde ikke varige nedgangstider, og økonomien nådde gamle høyder kort tid etter at begivenhetene som utløste fallet var over.⁵³

Det kunne heller ikke være slik at veksten i hele dette tidsrommet var forårsaket av at slaveeiere kjøpte opp ekstra slaver, i bekymring for fremtidige innskrenkninger i handelen. Parlamentet gjorde flere innskrenkninger i handelen i årene forut for avskaffelsen, inklusive hvor mange personer som kunne fraktes ombord på et skip. Hva gjelder britiske markedsandeler i verdenshandelen av sukker, forble disse i hovedsak stabile mellom 1770 og 1787, med andre ord, den perioden da man skulle ha sett en nedgangstid.

Ordvekslingen pågikk lenge, men som Kenneth Morgan beskriver i en oppsummering av debatten om årsakene til slavehandelen, så har hovedvekten av historikere endt opp med å ta Dreschers syn om at øyene hadde en betydelig økonomisk vekst i andre halvpart av 1700-tallet.⁵⁴ David Eltis hevdet at deler av grunnen til Williams popularitet, var at teorien fylte et behov i den tredje verden for å forklare europeisk suksess.⁵⁵ Uten å diskutere akkurat denne påstanden videre, så er det et interessant poeng å merke seg at dette er en faglig diskusjon som er svært vanskelig å løsrive fra politiske diskusjoner. Nåtidige relasjoner og ulikheter mellom Vesten og den tredje verden forklares tidvis nettopp gjennom kolonialisme, slaveri og imperialisme. Williams selv endte opp som statsminister på Trinidad og Tobago i en lang årrekke, og tok nødvendigvis med seg sin akademiske overbevisning inn i det arbeidet.

3.1.2 Nyere forklaringer og teorier

De senere tiårene har det blitt lansert en rekke andre forklaringer på hvorfor slavehandelen ble avskaffet. Hvis man la til grunn Dreschers argumentasjon om at slavehandelen og sukkerindustrien fortsatt var profitabel, kunne det være at det fantes en annen årsak til

⁵³ Ibid. (2002:25-32)

⁵⁴ Morgan (2000:50-51) Et viktig unntak er Selwyn Carrington, som har vist betydelig støtte for Williams ståsted. Se bl.a. Carrington (1988)

⁵⁵ Eltis (1987:4-5)

avskaffelsen enn økonomien. Det følgende vil være en fremstilling av ulike teorier eller bidrag til en slik diskusjon.

3.1.2.1 Massebevegelse eller elite?

En problemstilling som har vekket en del interesse, er i hvilken grad massebevegelsene som ble dannet til slavehandelens avskaffelse, hadde en påvirkning på utfallet. I de viktige årene 1804-1807 var aktiviteten i massebevegelsen begrenset, og det har vært argumentert for at dens innflytelse ikke var en sterk og direkte årsak til utfallet.⁵⁶ Elitens beslutning om å avskaffe handelen kan derfor ha gått ut på å ikke “vekke en sovende bjørn”, dvs. unngå å gjenskape en konflikt mellom seg selv og de sjikt av befolkningen som hadde vist at de kunne mobiliseres for denne saken.⁵⁷ I tillegg bidro man til å tydeliggjøre seg selv som en motpart til Napoleons Frankrike.

James Walvin, en York-basert historiker som har forfattet en rekke arbeider om slaveriet, argumenterte for at den store aktiviteten som massebevegelsen mot slavehandelen hadde gjennomført i årene 1787-1792, fortsatt hadde en betydelig påvirkningskraft også i de tre årene forut for beslutningen om slavehandelens faktiske avskaffelse.⁵⁸ Dette i form av at eliten fortsatt forventet at det var stor oppslutning om denne saken, og ønsket å gjøre bruk av disse sakene for å oppnå større troverdighet i offentlighetens øyne.

“*Ministry of all the Talents*”, etablert i 1806, favnet svært bredt hva gjaldt hvem som ble inkludert i regjeringen. Pitt den yngre hadde avgått ved døden samme år, og Lord Grenville var blitt bedt om å danne en ny regjering. Frankrikes posisjon i Europa var sterk, og Storbritannia hadde et behov for noe som kunne forene landet i møte med de store utfordringer de stod overfor. Gitt at motstand mot slavehandel i 1787-1792 forelå i betydelige deler av befolkningen, kunne denne saken bidra til å virke forenende i en tid hvor et sterkere fellesskap ble oppfattet som et strategisk behov.

En viktig kjerne i massebevegelsen var “*The Society for the Abolition of the Slave Trade*” (heretter kalt “Selskapet”). John R. Oldfield, som i sin vurdering av den rollen Selskapet

⁵⁶ Drescher (1994:73)

⁵⁷ Her kan forøvrig nevnes at “Gordon Riots” i 1780, flere dagers opptøyer i London, hadde vist at massene i høyeste grad kunne være farlige for statens interesser.

⁵⁸ Walvin (1986:111-112), Oldfield (1995:186)

spilte i de avgjørende årene tett opptil 1807, hevdet at Wilberforce i hovedsak gjorde nytte av dette som et redskap for å skaffe til veie den dokumentasjon som var nyttig i de debattene som pågikk rundt dette.⁵⁹ Drescher på sin side var av den oppfatning av at Selskapet fortsatt drev aktiv virksomhet for å påvirke parlamentet, men at deres strategi var endret slik at man i mindre grad direkte adresserte parlamentet i plenum, og i større grad tok kontakt med enkelte politikere eller produserte pamfletter og bøker.⁶⁰

3.1.2.2 Mulighetsrommet i parlamentet

“*Ministry of all the Talents*” skilte seg fra andre tidligere regjeringer ved at den rekrutterte medlemmer bredt. Anstey har kommentert hvordan dette gav bedre betingelser for slavehandelens motstandere.⁶¹ Flere av de nye ministrene var nære kollegaer og endog venner av Wilberforce, blant annet Grenville og Charles James Fox, som også i det vesentlige delte hans syn på slavehandelen.

Videre var regjeringens brede rekrutteringsgrunnlag et bakteppe som førte til at gamle motstandere nå endte opp på samme side av bordet. For å unngå at gammel uenighet skulle føre til lammelse eller endog splittelse av regjeringen, var det hensiktsmessig å finne en sak som kunne forene. Her utgjorde avskaffelsen av slavehandelen et av de få alternativene som kunne bidra til en slik samlende sak.⁶² Da valget til Underhuset i oktober 1806 var fullført, satt regjeringen igjen med et parlament som virket mer sympatisk stilt til abolisjonisme enn hva tidligere forsamlinger hadde vært, som gjorde det strategisk langt gunstigere å sette frem forslag om slavehandelens avskaffelse på ny.

I tillegg er det viktig å understreke behovet for samling som følge av eksterne forhold. Krigen mot Napoleons Frankrike var en stadig trussel, og det var strategisk viktig å vise at landets politiske elite samlet seg om et felles formål. Pitt d.y. var avgått ved døden, og et lederskapsvakuum måtte fylles. Når så Grenville la frem forslaget om slavehandelens avskaffelse, kunne han ifølge Anstey utøve et press på representantene for å følge denne linjen også som en symbolsk og forenende sak.

⁵⁹ Oldfield (1995:186)

⁶⁰ Drescher (1994:75-76)

⁶¹ Anstey (1975:363-365)

⁶² Ibid. (1975:357)

Davis hevdet at kampen mot slavehandelen også handlet om det å gjenreise en tradisjonell form for autoritet.⁶³ Den britiske samfunnsordningen var hierarkisk, men også preget av gjensidige plikter mellom overordnet og underordnet. Slaveriet på sin side var i det vesentlige en ensidig relasjon, hvor en tyrann fritt kunne gå frem som han selv ville mot sine slaver. Et forbud mot slaveri innebar også et steg mot en form for hierarki med større legitimitet i befolkningen. Avskaffelsen av slavehandelen var et skritt på veien for afrikaneren til å bli en britisk undersått.

Walvin argumenterte for at motstanden mot slavehandelens avskaffelse var blitt vesentlig svekket som følge av slavehandelsreformen som kom i 1806, hvor britiske skip ikke lenger kunne frakte slaver til andre rikers kolonier.⁶⁴ Dette nederlaget for tilhengerne av fortsatt slavehandel kan ha ført til en stemning hos deres representanter, hvor troen på at slaget var tapt kan ha befestet seg. Til dette kan tilføyes, som en annen britisk historiker Hugh Thomas har gjort, at deres ledende representant Henry Dundas, hadde blitt midlertidig satt ut av spill gjennom en anklage om misbruk av offentlige midler.⁶⁵

3.1.2.3 Ideologiske endringer i det britiske samfunnet

Flere forfattere har pekt på ideologiske endringer som en viktig bidragsyter til slavehandelens avskaffelse. Davis, til tross for å ikke ville overvurdere deres betydning, har pekt på hvordan kjennelsen i Somerset-saken, trakk på naturrettsidealer.⁶⁶ Morgan poengterte også en religiøs-ideologisk utvikling i retning av fordømmelse av slaveriet, blant annet hos Edmund Burke som ellers ofte tok en langt mer konservativ rolle. For Morgan var det hos kvekerne med deres sterke økonomi og omfangsrike nettverk, samt i noen grad evangeliske anglikanere, at man kanskje kunne finne den viktigste påvirkningskilden for denne utviklingen.⁶⁷ Oldfield på

⁶³ Davis (1999:373-385)

⁶⁴ Walvin (1988:120-121)

⁶⁵ Thomas (1997:549, 552)

⁶⁶ Davis (1999:471-478) Somerset-saken gjaldt en enkeltstående rettsak i 1772, hvor en slave (Somerset) hadde blitt fraktet til Storbritannia. Etter at Somerset hadde forsøkt å flykte fra sin eier, hadde eieren til intensjon å sende ham til Jamaica. Noen av Somersets støttespillere tok derimot saken for retten, hvor utfallet ble at dommeren, Lord Mansfield, satte Somerset fri. Argumentasjonen gikk blant annet på at det ikke fantes hjemmel for slaveri i Storbritannia, bare i dens kolonier.

⁶⁷ Morgan (2007:151-156)

sin side mente at kvekerne bare spilte en sentral rolle i det sørøstlige England, mens unitarianere og presbyterianere hadde hatt en viktigere ideologisk innflytelse ellers.⁶⁸

Både Anstey og Walvin pekte på at teologien i noe grad hadde endret karakter, med et større fokus på nestekjærlighet og en trinnvis åpenbaring av det guddommelige. Mennesket ble oppfattet som et vesen med større kapasitet for å utføre gode handlinger, og ikke et som måtte akseptere sine sosiale betingelser for gitt.⁶⁹ For Walvin spilte også “synd” en viktig rolle, i den form at Storbritannia kunne pådra seg Guds straff om syndene i slavehandelen fortsatte.

En amerikansk historiker, Christopher Leslie Brown, har hevdet at Ansteys teori har vært utilstrekkelig. At en bevegelse har en gitt teologisk overbevisning, er ikke i seg selv nok til å forklare hvorfor bevegelsen handler ut fra denne.⁷⁰ Spesielt for kvekerne, som inntil 1780-årene hadde vist lite interesse for å blande seg i det politiske liv, var det et behov for å forklare deres økte interesse for å ta del i omverdenen. Brown mente å se en slik forklaring i form av nye ledere for kvekerne, med mindre frykt for represalier fra storsamfunnet, som klarte å skape oppslutning om å sende en petisjon til parlamentet hva gjaldt slavehandelen. Til tross for at petisjonen ikke gav noen politiske endringer, førte den til ros for forslaget, og en ny rolle som en moralsk aktør i det politiske landskapet, som det nye lederskapet omfavnet.⁷¹

Kvekernes lave medlemstall førte på sin side til at oppslutningen om slavehandelens avskaffelse i det vesentlige måtte søkes gjennom det å overbevise ikke-kvekere. Selskapets dannelse i 1787 var et virkemiddel til det formål, som skulle spre informasjon om slavehandelen, samt påvirke opinionen. Selv om mange av medlemmene i Selskapet var kvekere, ble også andre meningsfeller rekruttert, blant annet Thomas Clarkson. Gjennom ham og hans likesinnede, tok Selskapet i bruk datainnsamling og statistikk som kilder til sine mange pamfletter og andre innlegg i debatten.⁷² Slikt materiale var svært nyttig hva gjaldt å kunne motbevise argumentene til slavehandelens tilhengere, bl.a. fordi datamaterialet bekreftet svakere profitabilitet enn tilhengerne påstod og tilbakeviste dens påståtte betydning for å utdanne de sjøfolkene som Storbritannias forsvar var avhengig av.⁷³

⁶⁸ Oldfield (1995:128)

⁶⁹ Walvin (1986:99-100), Anstey (1975:126-131)

⁷⁰ Brown (2006:19-20)

⁷¹ Ibid. (2006:392-393, 417-425)

⁷² Walvin (2013:171-174), Oldfield (1995:41-44)

⁷³ Thomas (1997:512)

En annen, og viktig argumentasjon, kom blant annet fra Brown, som pekte på at det britiske imperiet hadde et behov for å gjenvinne sin moralske posisjon etter tapet i den amerikanske uavhengighetskrigen.⁷⁴ Den amerikanske frihetsretorikken, kombinert med et ydmykende tap for sin egen koloni, hadde svekket imperiets legitimitet. Ved å knytte imperiet til slavenes sak, kunne en igjen erobre moralsk kapital.

Det bør heller ikke utelates at Storbritannia i perioden stadig vekk ble mer multietnisk, med innbyggere fra de fleste deler av verden, inklusive en betydelig om enn ofte fattig andel av afrikansk herkomst. Personlige vitnesbyrd fra slike mennesker, dvs. fra mennesker som hadde vært en del av slavehandelen, og som nå bodde på de britiske øyer, bidro til at saken ble brakt langt nærmere enn tidligere.⁷⁵

3.1.2.4 Krig mot Frankrike og strategiske behov

Perioden opp mot 1807 var et tidsrom preget av konflikt med Frankrike. Britene var truet av en rik og mektig fiende som ønsket å dominere den europeiske arenaen, blant annet på bekostning av britisk makt og økonomi.⁷⁶ Behovet for sikkerhet og for seier i denne konflikten, er et som rimeligvis kan antas å ha påvirket mange samtidige beslutninger og prioriteringer.

Ann M. Burton hevder at det franske synet på slaveri og slavehandel påvirket det britiske. Desto mer spent forholdet mellom stormaktene ble, desto mer betent ble det å ha synspunkter og idealer som kunne assosieres med de franske. Den franske beslutningen om å gjeninnføre slaveriet i 1802 var følgelig en gevinst for den britiske anti-slavehandelsbevegelsen.⁷⁷

Svært viktig for Burton var også den militære dominansen som den britiske flåten hadde på havet, særlig etter slaget ved Trafalgar i 1805. Med fransk flåtemakt kraftig svekket, burde britene kunne ha kuttet forbindelsene mellom det franske imperiet og dets oversjøiske kolonier. Dette ble hindret mye grunnet handel gjennomført av skip som seilte under nøytrale

⁷⁴ Brown (2006:26-27)

⁷⁵ Walvin (1986:19, 35)

⁷⁶ Palmer et al (2007:409-410)

⁷⁷ Burton (1996:117-133)

flagg. Så lenge skipet ikke reiste direkte mellom moderland og koloni, kunne slavehandelen fortsette, hvilket igjen gav arbeidskraft til å utvinne nye ressurser, som så igjen kunne fraktes til nye markeder. Fortjenesten gav ny styrke til den franske krigsmakten. Et forsvar av britiske interesser krevde følgelig en ideologisk begrunnelse for å hindre nøytrale skip i å fortsette med en handel som tjente rivalens økonomiske interesser.

Anstey hadde lignende argumenter, og kunne blant annet vise til hvordan Frankrikes og Spanias kolonier hadde økonomisk vekst under krigen.⁷⁸ Skip under nøytrale flagg hadde også en lavere forsikringspremie enn britiske handelsskip, hvilket også gav britiske fiender en økonomisk fordel i kampen om markedsandeler.

I den sammenheng kan det være viktig å nevne at James Stephen i 1805 gav ut "*War in Disguise, or the Frauds of Neutral Flags*". Selv om boken i svært liten grad nevnte slavehandelen, ville teksten allikevel få betydelige konsekvenser for denne. Stephen var en samtidig autoritet innenfor maritim rett, og argumenterte her sterkt for hvordan det å skape hinder for nøytrale lands handel ville være et gode for Storbritannia i krigen. Anstey og andre har her argumentert for at Stephens bok skulle bli viktig for at Storbritannia stoppet leveransen av nye slaver til fiendens kolonier.

3.2. Danmark-Norge

Hvorfor valgte Danmark-Norge å avskaffe sin egen slavehandel? Teoribyggingen om den dansk-norske beslutningen er ikke like omfattende som på britisk side, men det har allikevel vært en rekke forfattere som har forsøkt å beskrive bakgrunnen for en slik omveltning.

Særlige argumenter som trekkes frem kan potensielt deles i tre kategorier:

- Økonomiske forklaringer, særlig med fokus på samspillet mellom den kostbare slavehandelen og de rike koloniene.
- Humanistiske forklaringer, særlig opplysningstiden og nye ideer, blant annet i forlengelse av den nye regjeringen fra 1784.
- Utenrikspolitiske forklaringer, med særlig vekt på en orientering mot Storbritannia.

⁷⁸ Anstey (1975:350-355)

Hva som ligger i de ulike forklaringene, har som overordnet tendens fått en stadig mer nyansert vinkling. Hos en forfatter som Bobé er slavehandelen fremstilt som et bevis på Ernst Schimmelmans rettskaffenhet, og svært mye av æren for avskaffelsen tillegges ham personlig.⁷⁹ Reformviljen blir derimot i nyere historieskriving sjelden forstått på samme måte som en uegennyttig idealisme.

Ulike kategorier av forklaringer bør ikke oppfattes som gjensidig utelukkende hos den enkelte historiker. Tvert imot gir eksempelvis en historiker som Erik Gøbel (2008) en konklusjon om at avviklingen skyldtes idealistiske, økonomiske og politiske forklaringer, uten at deres innbyrdes vekt lett lar seg fastslå.⁸⁰ Denne forståelsen av at avviklingen skyldtes sammenvevde motiver er heller ikke av nyere dato. Noen tiår tilbake bruker Thorkild Hansen (1970) ordene “*en blanding av realpolitiske og humanistiske målsetninger*”.⁸¹ Også andre av forfatterne som blir nevnt i dette kapitlet, beskriver en sammensatt bakgrunn for avviklingen.

3.2.1 Økonomiske forklaringer

Flere forfattere har redegjort for de mange problemer som handelen gav helstaten. Svend Green-Pedersen har skrevet om de økonomiske tapene, og henviser til at også beslutningstagere i samtiden anså handelen som i hovedsak et tapsprosjekt.⁸² Allerede i 1727 erklærte det Vestindisk-guineiske kompanis direktør Fredrik Holmsted at slavehandelen var et tapsprosjekt, og burde avvikles.⁸³ En tilsvarende uttalelse ble gitt også i 1786, hvor Kommisjonen opprettet i forbindelse med avvikling av det Østersøisk-guineiske Selskab beskrev hvordan profitabel slavehandel var avhengig av salgspriser som lå langt over hva som kunne forventes.⁸⁴ Dansk-norske redere flest unngikk denne handelen, da den involverte både

⁷⁹ Bobé (1895-1931, bind 5 side LXIV - LXVIII)

⁸⁰ Gøbel (2008:142)

⁸¹ Hansen (1970:9)

⁸² Green-Pedersen (1975:211)

⁸³ Løken (2020:367)

⁸⁴ Andre land lyktes bedre i å holde utgiftene nede, og kunne selge til en lav pris og allikevel ha en fortjeneste.

høy risiko og betydelige tap. Til gjengjeld var det stor interesse for å delta i en direkte handel med Dansk Vestindia, da sukkerhandelen var svært profitabel.⁸⁵

At Danmark-Norge opprettholdt en ikke-profitabel slavehandel så lenge, må sees både i sammenheng med datidige økonomiske målsetninger om selv å stå for alle nødvendige leveranser til egne kolonier, og sukkerhandelens store inntektskilder. Inntektene som koloniene gav, var for viktige til å oppgi.

Store utgifter til slavehandelen til tross, Danmark-Norge klarte bare i begrenset grad å forsyne egne kolonier med slaver på danske skip, og plantasjeeiere kjøpte ofte fra andre tilbydere.⁸⁶ Merkantilistiske målsetninger ble følgelig jevnlig utfordret av manglende profitabilitet og det praktiske behovet om å ha nok slaver til å drive plantasjene. Høye dødsrater i koloniene krevde stadig tilførsel av nye slaver.

Maktskiftet i 1784 førte til en ny regjering, som særlig etter at noen av dens mer konservative medlemmer J.O. Schack-Rathlou og Frederik Christian Rosenkrantz trakk seg i 1788, førte en økonomisk og sosialt reformorientert politikk.⁸⁷ Ernst Schimmelmann var selv en plantasjeeier av stor betydning, og hadde forsøkt å innføre bedre behandling av slavene på sine egne plantasjer.⁸⁸ Målsetningen var bl.a. å redusere antall unødvendige dødsfall, og dermed ikke å være avhengig av stadig ny og kostbar import av slaver. Ved sin inntreden i Geheimerådet i 1788, var det sterke grunner for å forsøke en lignende endring nasjonalt.

For historikeren Kåre Lauring er risikovilje, manglende kunnskap og høye forventninger en viktig kilde til at slavehandelen pågikk så lenge som den gjorde.⁸⁹ Det følger at når økt kunnskap om slavehandelens store tap sprer seg, så faller også interessen for denne. Selve avskaffelsen konkluderer han med at hadde i det vesentlige økonomiske og politiske motiver.⁹⁰

Det bør nevnes i denne sammenheng, at den danske handelen hadde større utfordringer for å oppnå god fortjeneste enn den britiske. Eksempelvis, Green-Pedersen har gjort en analyse av antall døde slaver under overfarten ombord på 35 reiser med danske skip i perioden 1777-

⁸⁵ Lauring (2014:304-306)

⁸⁶ Green-Pedersen (1971:176), Hornby (1980:164)

⁸⁷ Gøbel (2008:26), Feldbæk (1998:184-185)

⁸⁸ Hornby (1980:184)

⁸⁹ Lauring (2014:306-307)

⁹⁰ Lauring (2011: 108)

1789, og regnet ut et gjennomsnitt på 15%.⁹¹ Til sammenligning anslår Walvin et tap på britiske reiser til Karibia på 8%.⁹² Et så betydelig tap av “varer” medførte rimeligvis også et ytterligere økonomisk tap på dansk side. Green-Pedersen viser også til hvordan danske skip hadde høy dødelighet blant sjøfolkene, samt at de måtte vente lenge på slaver når de først var ankommet slavefortene.⁹³

3.2.2 Humanistiske forklaringer

I det øvre sosiale sjiktet i Danmark-Norge ble opplysningsidealer stadig viktigere fra midten av århundret.⁹⁴ Dette satte også sitt preg på det nye Geheimestatsrådet, som særlig etter 1788 var preget av betydelig reformvilje. Dette skiftet er blant annet eksemplifisert ved stavnsbåndets opphevelse samme år.⁹⁵ Sentrale figurer i rådet og i nær tilknytning til det var menn som Ernst Schimmelman, Christian Ditlev Reventlow og særlig Andreas Peter Bernstorff.⁹⁶ Sistnevnte var i sin levetid rådets lederskikkelse.

Opplysningstilhengerne i Danmark-Norge hadde betydelige ambisjoner, men arbeidet for disse innenfor regimets rammer. En av årsakene til det lå i et håp om at kronprins Fredrik (senere Fredrik VI) ville bli en opplyst monark som ville samle landets ulike krefter.⁹⁷

Opplysningen og reformene ville ikke forbli like populære. En viktig dør ble stengt i 1797 med A.P. Bernstorffs død. Mens kronprins Fredrik ofte hadde akseptert Bernstorffs autoritet som regjeringens øverste, så tok han etter sin ministers bortgang selv steget frem som leder.⁹⁸ Årene som fulgte ville se flere innskrenkninger i friheten, som f.eks. redusert trykkefrihet i 1799.⁹⁹ De mange urolighetene som fulgte revolusjonen i Frankrike bidro til en økt skepsis til

⁹¹ Green-Pedersen (1973:71)

⁹² Walvin (2013:92)

⁹³ Green-Pedersen (1973:60-61)

⁹⁴ Feldbæk (2003:207)

⁹⁵ Elmelund (2008:414-416) i Høiris & Ledet (red)

⁹⁶ Feldbæk (2003:234)

⁹⁷ Mentz (2010:301) i Lyngby, Mentz & Olden-Jørgensen

⁹⁸ Feldbæk (1998:241-242)

⁹⁹ Rian (2014:185-186)

opplysningens idealer.¹⁰⁰ Dette til tross, i alle fall i perioden mellom 1788 og opp mot 1797, var det et betydelig overlapp mellom en reformvillig regjering og en befolkning som stort sett ønsket opplyste reformer velkommen. Tidens frihetsidealene må likevel ikke strekkes for langt. Selv om Danmark-Norge gikk til den beslutning av å avskaffe slavehandelen, og noen sentrale regjeringsmedlemmer ivret for bedre behandling av slaver, så var opphevelsen av slaveriet ikke i nevneverdig grad et tema.¹⁰¹

For Hall er de ideologiske overbevisningene til sentrale beslutningstagere som kronprins Fredrik, Bernstorff og Schimmelmann avgjørende.¹⁰² Han trekker forbindelser mellom et økt fokus på utdanning, på stavnsbåndets opphør, og den påfølgende avskaffelsen av slavehandelen.

Feldbæk viser også til hvordan grev Schimmelmann som "*oplyst og følsomt menneske*" var imot handelen med slaver.¹⁰³ Denne idealismen kan i seg selv ha vært en tilstrekkelig motivator for Schimmelmann, men samtidig at den kongelige forordningen som faktisk avskaffet slavehandelen, hadde et primært økonomisk siktemål. Det ligger i dette et interessant perspektiv, dvs. at humanisme kunne inspirere ildsjeler, men at deres suksess kunne være betinget av det spillerommet som ideenes antatte økonomiske nytte hadde.

3.2.3 Utenrikspolitiske forklaringer

Den britiske debatten om slavehandelen hadde startet før den danske.¹⁰⁴ Abolisjonistene produserte stadig ny dokumentasjon på slavehandelens mange negative kvaliteter, både for britiske interesser så vel som for Afrika og for slavene selv. Året 1791 ble en lang rekke vitner og bevis fremstilt for det kongelige råd og for parlamentet, som publikum også fikk tilgang på.¹⁰⁵ Abolisjonistenes kampanje hadde hatt stor suksess med å vinne støttespillere i

¹⁰⁰ Se for øvrig Seip (1958) sin beskrivelse av hvordan opinionen la rammer for statsmakten i senere halvdel av 1700-tallet, samt Rian (2014) sin kritikk av denne.

¹⁰¹ Rian (2014:426)

¹⁰² Hall (1992:196)

¹⁰³ Feldbæk (2003:293)

¹⁰⁴ Luring (2014:323)

¹⁰⁵ Anstey (1975:268-273)

den bemidlede, stemmeberettigede delen av befolkningen, blant annet gjennom å spre denne dokumentasjonen.¹⁰⁶

Lauring beskriver hvordan debatten kom til å påvirke også den danske meningsutvekslingen, og særlig standpunktene til A.P. Bernstorff og E. Schimmelmann.¹⁰⁷ Forventningene deres var at den britiske opphevelsen av slavehandelen stod foran døren, og at dette ville ha betydelige konsekvenser også for andre rikers produksjon i Vestindia. Ifølge Feldbæk var Schimmelmann av den oppfatning at både en britisk og en fransk avskaffelse av slavehandelen stod for døren, og at det var viktig å handle for å komme dem i forkjøpet.¹⁰⁸ Dette dels for å unngå det politiske press som stormaktene trolig ville legge på Danmark-Norge for selv å avskaffe sin slavehandel, men også for å kunne ha tid til å sikre en god forsyning av slaver til øyene. Øyene måtte bli selvforsynte med slaver, men dette krevde en periode med betydelige nye forsyninger. Danmark-Norges skip hadde lenge hatt utfordringer med å skaffe nok slaver ved opphold på Afrikas kyst. Dersom britene avskaffet slavehandelen, ville de presse andre riker til å gjøre det samme. Det presset ville føre til en langt sterkere konkurranse om slaver i de årene man kunne fortsette med handelen, inntil døren endelig måtte stenges. Ved å ta beslutningen nå, kunne man skaffe nye slaver uten å samtidig måtte konkurrere med andre riker som også så seg presset til å avskaffe egen slavehandel.

¹⁰⁶ Walvin (1986:111)

¹⁰⁷ Lauring (2014:324)

¹⁰⁸ Feldbæk (2003:293)

4. Hvordan forsvarte kildene avskaffelsen?

Det følgende kapitlet vil illustrere argumenter benyttet av beslutningstagerne i henholdsvis Danmark-Norge og Storbritannia. Kapitlet vil bestå av to deler. Først vil jeg gi en kort redegjørelse for enkelte relevante tenkere og mulige innflytelseskilder som kan ha påvirket de ulike beslutningstagerne i begge land. Formålet er å bedre synliggjøre kontekst, intertekstualitet og det som kan være felles opphav til ideer. Deretter vil jeg presentere eksempler på de viktigste typene argumenter som beslutningstagerne eksplisitt har benyttet seg av.

Den første delen vil jeg dele opp i tre underkapitler, med henholdsvis a.) økonomiske, b.) ideologiske og humanistiske, og c.) utenrikspolitiske, sikkerhetspolitiske og strategiske påvirkningskilder. Den andre delen deles opp i to underkapitler, med henholdsvis danske og britiske argumenter. Jeg vil i dette kapitlet sitere direkte fra kildene. Dette til forskjell fra kapittel 5, hvor jeg i notene inkluderer de rene argumentene. Formålet med ulik tilnærming i de to kapitlene, er at ved å gi en ordrett gjengivelse så går mindre informasjon tapt, mens det å hente argumentene ut av en større tekst, omskrevet for klarhetens skyld, gjør det enklere å sammenligne. Ved å gjøre bruk av begge tilnærminger, kan kildematerialet ses fra flere vinkler.

Argumentene som ble brukt inneholder enkelte begreper som i dag er negativt ladet, bl.a. “*neger*” og “*negerslaver*”. Disse begrepene vil bare bli brukt der det er nødvendig for en presis gjengivelse av egennavn og av tidligere forfatteres tekster.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Legg forøvrig merke til at hverken Gammeldansk Ordbog (<https://gammeldanskordbog.dk/>) eller «Ordbog til det ældre danske sprog (<https://www.hist.uib.no/kalkar/>) har «neger» som oppslagsord. Disse ordbøkene dekker i det vesentlige middelalderens språk. «Ordbog over det danske sprog» (<https://ordnet.dk/ods/ordbog>) inkluderer derimot begrepet med henvisninger til kilder på starten av 1700-tallet – det vil si på det tidspunkt den dansk-norske deltakelsen i slavehandelen var på sitt høyeste.

4.1 Kontekst

4.1.1 Opplysningstid og nye perspektiver på økonomien

En fremstilling av opplysningstidens økonomiske teori vil gjerne være sentrert om Adam Smith.¹¹⁰ Smith var en filosof som i verket *“The Wealth of Nations”* presenterte et systematisk alternativ til datidens tilnærming til økonomi, handel og rikdom, som han betegnet *“merkantilisme”*. Kjennetegn på merkantilismen var en økonomi preget av en sterk statlig hånd om roret. Statens mål var ofte å maksimere eksport og minimere import, akkumulere et stort handelsoverskudd, og benytte verktøy som kolonier, tollmurer, kompanier, monopoler og andre virkemidler for å være selvforsynt.

“The Wealth of Nations” kanskje mest sentrale tese var ideen om den *“usynlige hånd”*, dvs. en teori om at ved å frigjøre private initiativ i form av et fritt marked, så ville mange enkeltindividens egoisme være produktiv for samfunnet i sin helhet.¹¹¹ Selv om alle handlet for å tilegne seg flest mulige verdier, ville konkurransen mellom mennesker, og de initiativ de iverksatte, produsere arbeid og andre muligheter for resten av samfunnet. Statens rolle burde ifølge dette verket være langt mer begrenset enn den sterke staten som ofte preget samtiden. For Smith var det videre et lands arbeidskraft som utgjorde dens virkelige rikdom, og ikke handelsbalansen eller kostbare besittelser. Et imperium var ikke en forutsetning for velstand.¹¹²

For å forstå den økonomiske diskursen i Smiths samtid er ikke hans bidrag ved første øyekast like relevante. Smiths økonomiske verk *“The Wealth of Nations”* fikk ikke stort gjennomslag i hans levetid. Hans økonomiske teorier fikk flere tilhengere igjen det påfølgende århundret, hvor han også ble hyllet av ettertiden, men hans bortgang i 1790 vekket lite oppmerksomhet.¹¹³

Smith var ikke den eneste som kritiserte statens rolle. Statens favorisering av et lite fåtall aktører, ble mindre populær fra midten av 1700-tallet i takt med at det ble stadig flere aktører

¹¹⁰ Gotfredsen (2008:335-337)

¹¹¹ Smith (2007:349)

¹¹² Palmer et al (2007:321)

¹¹³ Fufeld (2002:19-23)

som ikke kunne nyte godt av monopoler, oktroier og andre spesielle privilegier.¹¹⁴

Fysiokratene i Frankrike fikk for en kort periode betydelig innflytelse, og brukte denne til å argumentere for deregulering av handel og jordbruket som den egentlige kilde til velstand. I Storbritannia finner man navn som Dudley North, David Hume og John Locke, som lenge før Smith, angrep handelsreguleringer. En sammenligning med det stadig fattigere osmanske riket og det britiske imperium ble ofte benyttet som illustrasjon, hvor beskrivelsen var at velstanden i det osmanske riket hadde forsvunnet som følge av et despotisk styresett, mens det lovlidige England ble rikere da det beskyttet eiendomsretten og begrenset statens autoritet.

For økonomen Gotfredsen er Smiths største bidrag til det nye økonomiske paradigmet som ville erstatte “merkantilisme”, hans evne til å sammenstille allerede eksisterende ideer og teorier til et helhetlig og samlet system.¹¹⁵ “*The Wealth of Nations*” kan derfor være et viktig verktøy for å forstå datidens økonomiske diskurs, nettopp fordi den utgjør en sammenfatning av ideer som var i omløp og som abolisjonistene trolig var kjent med.

William Pitt, som var tett knyttet til abolisjonistenes rekke, kjente også til Smith.¹¹⁶ Pitt brukte “*The Wealth of Nations*” som inspirasjon bl.a. til skattereformer i de sene 1780-årene, dvs. i en periode preget av høy intensitet i debatten om slavehandelens avskaffelse. Likedan henviser William Wilberforce eksplisitt til ham i sin tale fra 1792, som åpenbart nok viser kjennskap til forfatteren.¹¹⁷ Det er derfor gode grunner til å anse Smith som en relevant bidragsyter for å forstå det nye økonomiske paradigmet som var i ferd med å vokse frem.

For Smith var det i betydelig grad samme argumentasjon som kunne brukes overfor det å ha livegne og slaver, dvs. de arbeidsformen gav ingen særlig motivasjon for den enkelte til å gjøre bruk av sin arbeidskraft.¹¹⁸ Desto færre muligheter den enkelte arbeider hadde til å tilegne seg materielle, sosiale og kulturelle verdier gjennom eget arbeid, desto mer måtte den enkelte tvinges til å arbeide. Hvorfor skal slaven arbeide hardt, når en uansett ikke kan eie det som høstes, ikke engang en andel?

¹¹⁴ Fusfeld (2002: 17-19)

¹¹⁵ Gotfredsen (2008:335)

¹¹⁶ Fusfeld (2002: 24)

¹¹⁷ Hansard (1817:1065, Vol. XXIX)

¹¹⁸ Smith (2007:302)

Ser vi på Danmark-Norge var de i siste halvdel av 1700-tallet preget av flere dramatiske maktskifter. Hva gjelder deres tilnærming til økonomien, er disse ulike regjeringene mer preget av kontinuitet enn brudd. Regjeringen fra 1788 var kanskje i noe større grad inspirert av liberale ideer enn sine forgjengere (og her var Ernst Schimmelmann en sentral figur i tvillingrikets økonomiske politikk), men også tidligere makthavere praktiserte en gradvis og rolig utprøving av dereguleringer og friere handel der hvor situasjonen tillot det.¹¹⁹

Dette inkluderte en økt skepsis til monopoldannelse, på samme vis som man fant hos Adam Smith.¹²⁰ Tilnærmingen var dog praktisk fremfor dogmatisk. En kostbar opprustning under syvårskrigen, med påfølgende støvsuging av statskassen, nødvendiggjorde en pragmatisk tilnærming. Ideologi kom i annen rekke.

Viljen til å åpne for en økonomisk debatt hadde også tradisjoner i riket. Allerede under Fredrik V hadde det i 1755 blitt utstedt en åpen invitasjon til å sende inn tekster som kunne redegjøre for ubrukte økonomiske ressurser og mulighetsrom.¹²¹ Fysiokratiske og tidlige liberale ideer fikk følgelig innpass, og bidro til den forsiktige dereguleringen og liberaliseringen som fulgte, f.eks. ved frigivelse av handelen med enkelte områder.¹²²

Smith har trolig vært en kjent forfatter for deler av tvillingriket. Første oversettelse til dansk kom allerede i 1779, tre år etter utgivelsen i Storbritannia.¹²³ Verkets målgruppe var først og fremst en smalere norsk offentlighet (med enkelte danske deltakere) med tett tilknytning til britene. Kurrild-Klitgaard har dog poengtert at medlemmer av denne offentligheten fikk sentrale roller i Økonomi- og Kommercekollegiet i 1770- og 1780-årene. Dette kollegiet var en viktig institusjon for økonomisk reformpolitikk i samme tiår, og kan indikere at Smith utgjorde en direkte inspirasjonskilde for reformer.¹²⁴

¹¹⁹ Green-Pedersen (1975:213)

¹²⁰ Feldbæk

¹²¹ Ringvej (2008:108)

¹²² Gustafsson (2007:160)

¹²³ Feldbæk (1998:217), evt. Feldbæk (2003:294-295) Ernst Schimmelmann skal ifølge Feldbæk ha blitt så irritert av "Wealth of Nations" at han kastet den ut av vinduet.

¹²⁴ Kurrild-Klitgaard (1998:5-16). Forfatteren nevner bl.a hvordan kollegiet i 1776 gav en innstilling om at statlig styring av utenrikshandelen burde avskaffes, hvilket gradvis ble innført. Enda viktigere fra denne oppgavens perspektiv, så utgikk kommisjonen som skulle vurdere "negerhandelen" nettopp fra Økonomi- og Kommercekollegiet.

4.1.2. Det frie mennesket

Begreper som “opplysning” og “det opplyste mennesket”, er vanskelige, og ettertiden har forsøkt å definere disse uten å komme til enighet.¹²⁵ Jeg vil derfor her begrense meg til å si at ideer om allmenne menneskerettigheter og den sosiale kontrakt mellom hersker og undersåtter, fikk et betydelig gjennomslag i enkelte samfunnslag i denne perioden, om enn i ulike former og i ulike kontekster fra nasjon til nasjon.¹²⁶

Det er en svært omfattende liste med ulike forfattere som kan nevnes i denne sammenhengen, men en sterk kandidat til å inneha toppen av en slik liste, vil være Rousseau¹²⁷. I “*Du contrat social*” argumenterer han bl.a. for at ingen har naturlig autoritet over en annen, at slaveriet ikke kan forsvares, og at enhver form for autoritet må bygge på en samfunnskontrakt. Suvereniteten ligger hos folket, og folket kan ikke miste denne.¹²⁸ Også flere opplysningsfilosofer kritiserte slaveriet, både for dets manglende effektivitet og for dets etiske mangler.¹²⁹ Den foretrukne tilnærmingen til endringer blant disse var en preget av gradvise og forsiktige reformer, og de var mer interessert i europeiske forhold enn i koloniene.¹³⁰

Denne forsiktigheten ble imidlertid ikke nødvendigvis praktisert av deres disipler. Ideen om allmenne menneskerettigheter fikk bl.a. gjennom den amerikanske uavhengighetserklæring og den franske menneskerettighetserklæring et langt mer dramatisk gjennomslag.¹³¹ Blant de revolusjonære som skrev disse tekstene var det mang en tilhenger av Rousseau, selv om Rousseau selv ikke var revolusjonær.¹³² Menneskerettighetserklæringen var en viktig kilde da abolisjonistene i “*Société des amis des Noirs*” i 1790 anmodet den franske nasjonalforsamlingen om å frigjøre slavene.¹³³

¹²⁵ Se f.eks. Bredsdorff (2003:174-209)

¹²⁶ Schaumburg-Muller (2008:307), Seip (1958:14-15)

¹²⁷ Det må nevnes at Rousseaus forhold til opplysningens idealer er ambivalent, og overfor enkelte av dem, f.eks. sivilisasjonens goder, er han en direkte motreaksjon. Rousseau kan med rette leses som en forløper til romantikken. For denne oppgavens skyld derimot, vil disse nyansene spille liten rolle, og utelates derfor.

¹²⁸ Rousseau (1968:53-54, 69-72)

¹²⁹ Se f.eks. Voltaire (1998:168-169) og i noe grad Montesquieu (2001:261-275). Sammenfatning av Thomas (1997:462)

¹³⁰ Brown (2006:174-175)

¹³¹ Schaumburg-Muller (2008-307)

¹³² Gottlieb (2016:234)

¹³³ Liberty, Equality, Fraternity: Exploring the French Revolution (2022)

Ingen land i perioden opp mot den franske revolusjon kunne påberope seg like innflytelsesrike tenkere som Frankrike, og de fikk mye gjennomslag utenfor landets grenser. Bl.a. Walvin har argumentert for at de franske opplysningsfilosofene som Rousseaus og Montesquieus kritikk av slaveriet påvirket både britiske beslutningstagere (som Edmund Burke) og de britiske opplysningsfilosofene.¹³⁴ Davis hevder likedan at ideen om naturlige menneskerettigheter endret synet på slaveriet.¹³⁵

Man må likevel ikke overdrive filosofenes frihetsidealer eller gi inntrykk at det var en konsensus mellom dem. Selv om anti-slaverisynspunkter gjorde seg gjeldende hos flere ledende tenkere, så hevdet David Hume i Skottland i "*Essay on Natural Character*" at han mistenkte "*the negroes to be naturally inferior to the whites.*"¹³⁶ Hume var ikke enestående selv blant filosofer i å mene at europeere var overlegne, og eventuelle abolisjonistiske ståsteder var ofte preget av både tvetydighet og paternalistiske holdninger.¹³⁷

Viktige ideologiske endringer fant også sted i religiøse miljøer. Blant kvekere var det en særlig god grobunn for å knytte sammen ideer om abolisjonisme med religion, selv om også anglikanske evangelister, presbyterianere og unitarianere spilte en viktig rolle¹³⁸. Ledende stemmer blant kvekerne hadde siden den første halvdel av 1700-tallet på moralsk grunnlag vært motstandere av selv å ha slaver.¹³⁹ Det lå en iboende konflikt mellom kvekernes egalitære form for kristendom, deres pasifisme, og det å eie andre mennesker. Mot slutten av 1750-tallet slo den kraftigere ut i blomst, i form av at stadig flere kvekere kvittet seg med egneide slaver. På 1780-tallet skapte et skifte blant ledere hos britiske kvekere større spillerom for å delta aktivt i den politiske debatten i storsamfunnet.¹⁴⁰ Da opplysningen bidro til at begreper som "frihet" ble en stadig viktigere del av den offentlige dialog, var kvekere i en egnet posisjon til å selge et budskap om slavehandelens umoral.¹⁴¹ I Storbritannia var rommet for dette særlig stort i tiden rett etter britiske tap under den amerikanske revolusjon,

¹³⁴ Walvin (1986:98-99)

¹³⁵ Davis (1999:471-478)

¹³⁶ Hume (1875:252)

¹³⁷ Nærmere dansk-norske grenser hadde også Linne beskrevet ulike menneskeraser med ulike kvaliteter allerede i 1758 i *Systema Naturae*. Se Halberg & Coley (2016:39)

¹³⁸ Oldfield (1995:128)

¹³⁹ Brown (2006:19, 88-91)

¹⁴⁰ Brown (2006: 415-421)

¹⁴¹ Walvin (1996:159-162)

hvor det var både en svekket tro på den etablerte orden, og et behov for en forenende ideologi.¹⁴²

I Danmark-Norge fantes en noe defensiv tradisjon i akademiske miljøer for å forsøke forene landets eneveldige styreform med nye ideer om frihet, maktfordeling, m.m.¹⁴³ Det nesten uinnskrenkede eneveldet som fulgte av bl.a. kongeloven av 1665, trengte å bevare sin legitimitet i møte med nye ideer. I annen halvdel av 1700-tallet var det også en bølge av patriotisme, preget av både lojalitet til riket og en sterk interesse for å øke landets velstand og suksess.¹⁴⁴ Reformene i landbruket m.m. som fulgte hentet også inspirasjon fra franske filosofer, om enn som Danmark-Norge hadde for vane, med fokus på det praktiske fremfor det dogmatiske.¹⁴⁵ Det ble forelest om folkesuverenitetsprinsippet ved Københavns universitet.¹⁴⁶ Det var følgelig en aktiv bevissthet knyttet til de liberale ideer som spredte seg i og fra Frankrike og Storbritannia.

4.1.3 Konkurransen mellom stater

Perioden denne oppgaven konsentrerer seg om, er en militær overgangsperiode for Europa. Inntil nylig hadde krigens gang stort sett vært begrenset til “kabinettskriger”, dvs. begrensede kriger med et mer moderat antall soldater. Disse kunne fortsatt være blodige affærer, men påvirket ikke sivile i samme grad som tidligere religionskriger eller fremtidige “totale” kriger, og lot seg lettere avslutte når kostnadene ble for høye.¹⁴⁷ Profesjonaliseringen økte, strategiske vurderinger ble viktigere, og teknologien forbedret seg gradvis.

Revolusjons- og Napoleonskrigene endret dette bildet radikalt. Revolusjonen brakte “*levée en masse*”, en massemonstring som skapte store armeer. Napoleons militære doktriner var preget av konsentrasjon av troppstyrker på slagfeltet, offensiv holdning, aktiv bekjempelse av fiendens styrker og høyt tempo. Dødstallene var langt større enn under kabinettkrigene, og

¹⁴² Brown (2006: 182-185)

¹⁴³ Nevers (2011:160-165)

¹⁴⁴ Frydenlund (2011:244-245), Glenthøj (95-103)

¹⁴⁵ Elmelund (2008:411-417)

¹⁴⁶ Seip (1958:14)

¹⁴⁷ Høiback (2014:110-111)

sivilbefolkningen led i større grad. Krigen var i mindre grad en beslutning tatt av kongen og kabinettet, og i langt større grad et nasjonalt anliggende.¹⁴⁸

Diplomatiet var på samme vis preget av de forandringene som den amerikanske og den franske revolusjon forårsaket eller bidro til. Revolusjonenes radikale annerledeshet, utfordret tradisjonelle konvensjoner innenfor diplomatiet. Samtidig skjedde det en gradvis modernisering av kontakten mellom ulike land.¹⁴⁹

Hva gjelder militær og diplomatisk styrke, så var åpenbart de to rikene om studeres i denne oppgaven, i ulike kategorier. Storbritannia var en stormakt, som lenge hadde spilt en viktig rolle i både europeisk og internasjonal sammenheng. Syvårskrigen og ekspansjon i India hadde gjennom århundret befestet denne rollen. Tapet under den amerikanske revolusjonskrigen hadde allikevel satt betydelig preg på det britiske selvbildet, og man var seg bevisst sine begrensninger.

Danmark-Norge hadde flere kolonier, men i den nye verden bestod deres besittelser av de tre øyene St.Jan, St.Thomas og St.Croix, som til sammen utgjorde Dansk Vestindia. Som støtte til dette besatt man en serie mindre fort langs kysten av Afrika i det som i dag er Ghana. Til sammenligning hadde britene flere kolonier i Karibia og Nord-Amerika, et langt mer omfattende antall fort i Afrika, og en flåtemakt Danmark-Norge ikke kunne måle seg med.¹⁵⁰

Revolusjonskrigene og Napoleonskrigene ville sette sitt preg på både Storbritannia og Danmark-Norge. Revolusjonens tidlige begynnelse ble møtt positivt av betydelige andeler av både den britiske og den dansk-norske befolkningen, men bekymringen økte i takt med radikaliseringen.¹⁵¹ For britenes del var landet i krig med Frankrike nesten uavbrutt fra 1793 til 1815. For danskene var årene frem til 1807 den siste rest av den “florisante” tid, preget av en økonomisk høykonjunktur, hvor man i skyggene av stormaktenes krigføring tjente gode penger på nøytralitet.

Nøytralitet er imidlertid ikke alltid like “nøytralt”. Nøytrale lands skip kan frakte varer tilhørende krigførende stater. James Stephens “*War in Disguise*” fra 1805 var et viktig verk som påpekte nettopp dette. Britenes dominans på verdenshavene burde ha latt seg omsette til

¹⁴⁸ Høiback (2014:119-131)

¹⁴⁹ Black (2010:120-131)

¹⁵⁰ Se f.eks. Ward (1998:415-438) for en nærmere beskrivelse av britisk Vestindia.

¹⁵¹ Feldebæk (2003:322, 325), Feldebæk (1998:190)

å kutte av Frankrike fra verdiene i deres kolonier, særlig etter britisk seier ved Trafalgar samme år. Stephens poengter at den franske økonomien ikke så ut til å lide noen nød, og pekte på nøytrale skip som kilden til dette.¹⁵² Dette inkluderte forsyninger av nye slaver til franske kolonier, som dermed kunne opprettholde sin produksjon selv i krigstid.

4.2. Meningsinnlegg

4.2.1 Danske begrunnelser for å avskaffe slavehandelen

Forsiktighet ved offentlige uttalelser

Den endelige beslutningen om å avskaffe slavehandelen i Danmark-Norge kom i form av “*Forordning om Neger-Handelen*”, datert 16. mars 1792. Denne er trykt opp en rekke ganger, både på dansk og andre språk, og var av stor interesse både i samtid og ettertid (blant annet oversatt til engelsk allerede den 21. april 1792).¹⁵³

Forordningen innledes med en kort fortale, hvor det redegjøres for viktige grunner til beslutningen. Spørsmålet om slavehandelen hadde fanget stor internasjonal interesse i Danmark-Norge, Storbritannia og Frankrike, og det er derfor noe overraskende at selve fortalen er så vag. Det henvises til at det å være selvforsynt med slaver vil være “...velgiørende og gavnligt...”, og at man ønsker å “...sætte vore Vestindiske Besiddelser udaf den Afhængighed hvori de vare og ere i Henseende til Negres Tilførsel...”.¹⁵⁴ Til denne forordningen er det gjort omfattende vurderinger av de økonomiske gevinster ved denne beslutningen, som kun forsiktig hintes til her. Gøbel har bemerket at det i andre lignende fortaler ofte vil være en mer omfattende redegjørelse for grunner til beslutningen, slik at forsiktigheten vanskelig kan oppfattes som en topos.¹⁵⁵

For å bidra til å forklare forsiktigheten i ordlyden, kan det trekkes inn to viktige momenter. For det første, og trolig viktigst, den betydelige avstanden i rom, lojalitet, etnisitet og mer til

¹⁵² Stephens (1805:5), se også Burton (1996:117-133)

¹⁵³ Gøbel (2008:149)

¹⁵⁴ Gøbel (2008:302-304)

¹⁵⁵ Gøbel (2008:102)

mellom København og Dansk Vestindia. Dansk militær tilstedeværelse på øyene var liten, flertallet av plantasjeeiere (og deres forvaltere) var engelske, og språket og avisene ofte engelsk. Danmark klarte ikke å forsyne koloniene med fødevarer selv, og en reise tok månedsvis.¹⁵⁶ Danmark-Norges evne til å påtvinge koloniene sin vilje var følgelig begrenset, samtidig som sukkerproduksjonen utgjorde en viktig inntektskilde som landet vanskelig kunne være foruten.

Det andre momentet er en mye brukt verktøykasse for riket i sin administrasjon av et svært langstrakt imperium, bestående av blant annet dialog, imøtekommelse av ønsker og lydighet overfor befolkningen.¹⁵⁷ Selv om eneveldet ikke alltid brukte silkehansker, var det seg ofte bevisst sin svakhet, og inviterte ikke til unødige konflikter. Forordningens knapphet - hva gjelder alle former for argumenter - innebar at ingen ble anklaget for å ha begått moralske overtramp, målsetningene virket moderate, og var egnet til å unngå splid.¹⁵⁸

For å ytterligere illustrere dette poenget, kan nevnes at selv om Kommisjonens betenkning ble publisert i tidsskriftet *Minerva*, så var dette kun i form av et utdrag av nevnte dokument - deler som ikke ville forårsake konflikter.¹⁵⁹

Bekymring for britisk avskaffelse

Flere bakenforliggende argumenter finner vi derfor i forarbeidene. Ernst Schimmelmans pro memoria fra 16.juli 1791 innledes med beskrivelser av og bekymring knyttet til den pågående debatten om slavehandelens avskaffelse i Storbritannia:

*“Die letzten Debatten im englischen Parlamente, wo die grosse Frage erörtert worden ist, ob der Sclavenhandel, oder die Transportation von Sclaven von Afrika nach den Colonien in Westindien verboten werden sollte, oder nicht, kan nicht anders als die grösste Aufmerksamkeit aller andern Staaten erregen, die dergleichen Handel führen.”*¹⁶⁰

¹⁵⁶ Hall (1992:15-16,24), Hornby (1984:158, 190), Gøbel (2011:142)

¹⁵⁷ Dørum & Sandvik (2012:16)

¹⁵⁸ Gustafsson (2007:122)

¹⁵⁹ Green-Pedersen (1975:216)

¹⁶⁰ Gøbel (2008:155-156). Egen oversettelse: [De siste debattene i det engelske parlamentet, hvor det store spørsmålet er blitt ytret, om slavehandelen eller transporten av slaver fra Afrika til koloniene i Vestindia, skal bli forbudt eller ikke, kan ikke få noe annet enn den største oppmerksomhet hos alle andre stater som fører denne handelen.]

For å tolke denne uttalelsen er det viktig å ta hensyn til styrkeforholdet mellom de to aktørene både innenfor slavehandelen og ellers. Danmark-Norge var ikke en uvesentlig aktør innenfor slavehandelen, men uten å oppnå hverken det britiske volumet eller profitabiliteten.¹⁶¹ Den britiske flåten gav Storbritannia et sterkt våpen for å kommandere verdenshavene, og landets handelsnettverk, økonomi og kreditt var verktøy som kunne være til gunst eller skade for tredjeparter. Danmark, som en viktig men fortsatt mindre sjøfarts- og handelsnasjon, hadde mye å tape på britisk uvennskap. Schimmelmans klare budskap var at britiske beslutninger ville få store konsekvenser for blant annet dansk deltakelse her. Det bør ikke leses som at interessen i Danmark-Norge for å avskaffe slavehandelen først oppstår etter at britene har begynt å diskutere dette intenst, men den britiske aktiviteten fører til at det danske tempoet og beslutningsdyktigheten øker.

Kommissionens betenkning fra 28. desember 1791 plasserer også bekymringer for en forventet britisk avskaffelse av handelen tidlig i teksten. Etter en kort beskrivelse av innflytelsen enkelte kvekere har hatt på bl.a. den engelske regjering i dette spørsmålet, redegjøres det kort for historikken i parlamentet. Konklusjonen er:

*“Höchts wahrscheinlich is es daher, daß die biherige Verwerfung der Abschaffungs Akte nur als Aufschub, nicht als endliche Entscheidung zu betrachten ist und daß man vielleicht mit Fleis diesen Weg eingeschlagen hat um den Personen, die dabei interessiert sind, Zeit zu geben sich auf eine Veränderung vorzubereiten, die freilich, wenn sie zu plözlich erfolgte, ihrem Interesse nachtheilig seyn muste. Wäre dies aber der Fall, so verdiente die Sache, auch nur aus diesem Gesichtspunkte, schon die Aufmerksamkeit aller Nationen, die bei ähnlichem Handel ein Interesse haben, da es doch vielleicht schwer seyn würde einem einmal gegebenen Beispiel nicht nachzufolgen.”*¹⁶²

En intertekstuell lesning av kildene viser at det er flere sammenhenger. Det er mye overlapp mellom Schimmelmans pro memoria, og betenkningen. Til illustrasjon, se påstandene i begge tekster ovenfor om at stater som er involvert i slavehandelen, må gi den største

¹⁶¹ Slavevoyages.org (2022) estimerer totalt 17.508 slaver hentet fra Afrika av Danmark i perioden 1751-1775, og 39.199 i perioden 1776-1800.

¹⁶²Gøbel (2008:178) Egen oversettelse: [Høyst sannsynlig er det derfor at forkastelsen av forslaget om avskaffelse frem til nå, bare må betraktes som en utsettelse og ikke som en endelig avgjørelse, og at man med flittighet har gått denne veien for å gi mennesker som har interesse i saken, tid til å forberede seg på en forandring, som når den finner sted, setter dem i en ugunstig situasjon. Dersom dette skulle være tilfelle fortjener saken, kun ut fra dette ståsted, oppmerksomheten fra alle nasjoners som har interesse i slik handel, da det ville bli vanskelig å ikke etterfølge det gitte eksempel.]

oppmerksomhet til den britiske beslutningen. Man kan her spore hvordan Ernst Schimmelmann og de tanker han la til grunn i sitt pro memoria, har fått en sentral stemme inn i Kommissjonens arbeid. Gøbel beskriver også hvordan Schimmelmann, ofte i samarbeid med sin sekretær Ernst Philip Kirstein, er en pådriver for prosessen.¹⁶³ Også det endelige produktet, den danske beslutningen om å avskaffe slavehandelen og de tilhørende detaljer, er i det vesentlige de samme som Schimmelmann selv fremmet i sitt pro memoria.¹⁶⁴

Samtidig er det viktig å understreke at Schimmelmann selv også måtte søke støtte for sine målsetninger. Dette særlig hos A.P. Bernstorff, som da utgjorde regjeringens fremste. Uten støtte derfra ville det være begrenset håp om suksess. I Schimmelmanns egenhendige brev fra 18.juni 1791, som fulgte pro memoriaet, var han derfor tydelig på at Bernstorff både har uttalt seg støttende til saken, og har oppfordret til et kommisjonsarbeide.¹⁶⁵

Økonomien måtte sikres

Ernst Schimmelmann var bevisst at for noen kunne den britiske beslutningen ha dramatiske økonomiske konsekvenser:

*“Es ist auch nicht nöthig die angeführten ökonomischen Gründe sehr genau zu untersuchen, um einzusehen, daß, wenn auch die ökonomischen Gründe im Ganzen genommen gültig wären, dennoch durch eine so schleunige, bestimmte und absolute Entscheidung der Abschaffung des Slavenhandel das Vermögen und der Erwerb vieler Personen leiden und vielleicht zum Theil verloren gehen müste.”*¹⁶⁶

Premisset er at slavehandelens avskaffelse, måtte føre til at mange personer mistet sin inntektskilde og formue, uavhengig av hvorvidt beslutningen var gunstig for landet i sin helhet eller ikke. Risikoen for noe tilsvarende i Dansk Vestindia - med mange sinte plantasjeeiere uten noen utpreget lojalitet til Danmark - var ikke bare en økonomisk risiko, men en potensiell sikkerhetsrisiko.

¹⁶³ Gøbel (2008:52-55).

¹⁶⁴ Gøbel (2016:148)

¹⁶⁵ Gøbel (2008:153)

¹⁶⁶ Gøbel (2008:156-158) Egen oversettelse: [Det er heller ikke nødvendig å undersøke de oppførte økonomiske grunnene særlig nøye, for å innse at hvis de økonomiske grunnene i sin helhet er gyldige, så vil gjennom en så rask, bestemt og absolutt avgjørelse om avskaffelsen av slavehandelen, mange personer til dels miste formue og erverv.]

Argumentene mot slavehandelens avskaffelse i dette dokumentet var omfattende. Hvordan skulle verdier som ikke lenger kunne utnytted realiseres? Hvordan skulle man redde kapitalen som allerede var investert i denne handelen, og i produksjon som trengte slaver? For Schimmelmann var et viktig poeng den manglende erkjennelsen av at plantasjer fortsatt hadde et behov for nye slaver:

*“Die Haupt-Bemerkung, die, wie ich finde, nicht genug in Erwägung gezogen worden ist, liegt darin, daß der beträchtliche Werth der Westindischen Colonien, ihr Vorthail für die Länder, die solche besitzen, auf dem Zukkerbau beruhet, und daß der Anbau dieses Produkts auf den meisten Plantagen nach einer Wirthschaft betrieben worden ist, die beständig einen neuen Ankauf von Negeren erfordert.”*¹⁶⁷

Selv om det skal vise seg i dokumentet at Schimmelmann støtter slavehandelens avskaffelse, så indikerer teksten fra første stund av at økonomien er en viktig målestokk. Det var god fortjeneste i å hente produkter som sukker, foredle dem innenfor rikets grenser (vanligvis i København), for så å re-eksportere det endelige produktet.¹⁶⁸ For å ivareta denne handelen var det en forutsetning at arbeidskraften - slaver - var tilstrekkelig stor til at plantasjedriften ble opprettholdt.

En tilsvarende problematisering finner man hos Generaltoldkammerets kongelige forestilling. I likhet med Kommisjonen er de både bekymret for tapene i slavehandelen, og bekymret for hvilke konsekvenser et eventuelt opphør av slavehandelen vil ha for plantasjene: *“Det har altid været forbundet med Vanskeligheder at foreene den Guineiske Handels Fordeel med Vestindiens Fordeel, og ikke sielden er ved den første for Landet tabt betydeligen, hvorved Landets Fordeel af dets Colonier i Vestindien er bleven saa meget og betydeligen forringet.”*¹⁶⁹

Dette bidrar til å synliggjøre den barken og veden som noen danske embetsmenn hadde følt seg fanget mellom - slavehandelen var et tapsprosjekt, men ble oppfattet som nødvendig for å ivareta den betydelige profitten fra sukkerhandelen og dens videreforedling. Skip fra Danmark som tok del i trekanthandelen led ofte økonomiske tap, blant annet som følge av

¹⁶⁷ Gøbel (2008:159) Egen oversettelse: [Hovedbemerkningen, som jeg synes ikke har blitt veid tilstrekkelig, ligger i den betraktelige verdien av de vestindiske koloniene, dens fordel for de land som besitter disse, som skyldes sukkerproduksjon, og at dyrkingen av dette produktet som gjennomføres på de fleste plantasjene, stadig har behov for nyanskaffelse av negre.]

¹⁶⁸ Fældbæk (2003:298)

¹⁶⁹ Gøbel (2008:281)

lang ventetid langs kysten. Fortene hvor slaver ble samlet i påvente av skip var kostbare i drift. Landet tapte også verdifulle sjøfolk, da disse manglet tilstrekkelig motstandsdyktighet overfor de mange sykdommene som den afrikanske kysten kunne tilby. Handelsmenn unngikk helst slavehandelen, og det var lite avkastning her for staten.¹⁷⁰

Schimmelmann var blitt presentert med to ulike alternativ for å løse problemet av interesserte krefter. Paul Erdmann Isert foreslo slavehandelens avskaffelse, beskyttende rettigheter for eksisterende slaver, samt etablering av plantasjer i Afrika i stedet for Karibia. Hans West, daværende rektor ved det Vestindiske skoleinstitutt på St.Croix, foreslo en intensiv periode med import av slaver til Dansk Vestindia for å nå et tilstrekkelig antall. Dette skulle kombineres med virkemidler som fremmet befolkningsvekst, som økt satsing på ekteskap mellom slavene.¹⁷¹

Resultatet som ble lov i 1793 lå trolig nærmere Wests forslag enn Iserts.¹⁷² Slavehandelen skulle fortsette i ytterligere ti år, for å sørge for at det nåværende underskuddet på slaver ble dekket. Etter ti år skulle handelen opphøre, men i løpet av de ti årene skulle kjøp av kvinnelige slaver gjøres langt mer økonomisk attraktivt. I årene planen ble diskutert var det et klart overskudd av mannlige slaver. For å kompensere for dette ble det i forordningen annonsert avgiftsfrihet på kvinnelige slaver, bortfall av koppskatt på kvinnelige markslaver, og andre virkemidler som ville gi plantasjeieerne motivasjon til å kjøpe tilstrekkelig med kvinner. Samtidig ble handelen satt fri for alle nasjoner, hvilket både kan tolkes som et tegn på økende liberalisme så vel som en rent praktisk tilnærming som ville sikre tilstrekkelig stor forsyning.

For Kommisjonen var det ikke umulig å avskaffe selve slaveriet, til dels av hensyn til slavene selv. For at eventuelle frigitte slaver skulle lykkes i et fritt samfunn, forutsettes det av Kommisjonen at de måtte ha visse kunnskaper, som de ikke kunne se at slavene besatt.¹⁷³ Slaveriets endelige opphør ble i betenkingen beskrevet som et fremtidig mål, men uten at det ble gitt vesentlige detaljer om hvordan dette fjerne målet kunne nås. Selve slavehandelen kunne derimot kanskje avskaffes:

¹⁷⁰ Gøbel (2008:194-196)

¹⁷¹ Hansen (1970:234, 244), Løken (2020:370-371, 373)

¹⁷² Løken (2020:371-375)

¹⁷³ Gøbel (2008:197)

*“Wäre es möglich die Neger, die in diesem Augenblick auf den Inseln vorhanden sind, oder nach Verlauf gewisser Jahre vorhanden seyn werden, in eine solche Verfassung zu setzen, daß ihre Bevölkerung eben den natürlichen Gang ginge, den sie bei allen in gesellschaftlicher Verfassung lebenden Völkern geht, nemlich daß sie nicht nur sich in sich selbst erhielte, sondern auch noch zunähme, so ist es klar, daß dann alle neue Einfuhr unnöthig würde und von selbst aufhören müßte.”*¹⁷⁴

Som Bismarck så berømt uttalte omtrentlig sytti år senere, så er politikk det muliges kunst. Å tydelig definere hva som er mulig og hva som ikke er mulig, er en viktig del av dette, som Kommisjonen her viste seg å beherske.

Humanitære motiver - kjøp, salg og transport av mennesker

Økonomien er derimot ikke den eneste søyle som begrunnelsen hviler på. Både embetsverkets forberedende dokumenter og sivile skildringer redegjorde for grusomhetene ved slavehandelen. Paul Erdmann Iserts reisebeskrivelse fra 1787 omtalte hvem som ble solgt som slave:

*“Denken Sie sich den Anblick, einer solchen Menge Unglücklichen! die, weil sie das Schicksal etwa hatten : von Sklaven-Eltern gebohren zu werden, oder weil sie in Kriege gefangen genommen, oder auch unschuldig gestolen worden, oder aus andern gleichgültigen Ursachen an die Europäer verkauft, nun in schweren Banden von ihrem Vaterlande nach einem andern geführt werden, da sie nicht kennen.”*¹⁷⁵

Det er preg av intertekstualitet som kan stamme fra Isert til Schimmelmann og videre til Kommisjonen. Selv om Isert langt ifra er den eneste i samtiden som beskriver hvem som blir gjort til slave, så var det vesentlig kontakt mellom Isert og Schimmelmann.¹⁷⁶ I alle fall hva

¹⁷⁴ Gøbel (2008:198) Egen oversettelse [Ville det vært mulig at negrene som nå befinner seg på øyene eller som skulle være til stede om et visst antall år, kan settes i en slik forfatning at de følger befolkningens naturlige gang, som jo finnes i alle levende samfunn med mennesker, nemlig at de ikke bare bevarer seg selv, men at de da tiltar i antall, så er det jo klart at all ny innførsel ville bli unødvendig og ville måtte opphøre av seg selv.]

¹⁷⁵ Isert (1788:305:306) Egen oversettelse: [Tenk deg synet, en slik mengde ulykkelige! Som hadde omtrentlig denne skjebne: født av slaveforeldre, eller tatt til fange i krig, eller uskyldig stjålet, eller av andre skjødesløse årsaker kjøpt av europeere, som nå i store bander blir ført fra sitt faderland til en annen verden, som de ikke kjenner].

¹⁷⁶ Løken (2020:369-371), Hansen (1970:234-235)

gjelder beskrivelser av situasjonen i Afrika, og den ofte grusomme overfarten, er det betydelig overlapp mellom deres respektive beskrivelser.

Det var få stemmer i 1790-årene som talte positivt om anskaffelse og transport av slavene. Selv Hans West, Iserts rival i denne saken, beskrev kjøpene av slaver i Afrika i negative ordelag: *“...thi det er soleklart, at ingen Europæer har naturlig Ret til at kiöbe Mennesker i Afrika under Canoners Auctorité for Geværer og Brændeviin, for siden at afhænde dem i en anden Verden mot Producter eller Vexler...”*¹⁷⁷

Kommisjonen beskriver i noe detalj hvordan mennesker blir gjort til slaver i Afrika, og skildrer en brutal virkelighet med kriger utkjempet for å skaffe slaver, og hvor personer straffes for selv små forbrytelser - reelle eller fiktive - med å bli gjort til slave. Kommisjonen uttrykker dette som en situasjon som tilgodeser europeere, og som europeere ikke kan late som at man ikke selv er ansvarlig for: *”Alle diese Nachtheile auf der einen Seite und auf der andern durchause nichts als der Eigennuz der Europäer, können über die Frage der Moralität dieses Handels fast keinen Zweifel mehr erlauben.”*¹⁷⁸

Selve reisen over havet beskrives også som umenneskelig. Hvordan mennesker må ligge tett i tett, stanken, sykdommen, den utilstrekkelige mengden mat og drikke, brutaliteten og risikoen for død, beskrives grundig. Samtidige tilhengere av slaveriet har forsøkt å forsvare behandlingen av slaver ved å kategorisere dem som noe nærmere dyr. Hans West, har eksempelvis gjentatte ganger sammenlignet eieren med sine slaver med vognmannen og hans hester.¹⁷⁹ Kommisjonen går i møte med et slikt perspektiv hva gjelder reisens del:

*”Wollte man auch voraussetzen, was man doch gewis noch nicht als erwiesen annehmen kan, daß die Neger zu einer von den Weissen ganz verschiedenen, mit weniger Fähigkeit und Humanität begabten, geringeren Menschenklasse gehörten, so könnte man sie dennoch nie so tief herabsetzen daß man ihnen alle Ansprüche auf die einfachsten und ersten Pflichten der Menschlichkeit versagte und eine Behandlung vertheidigte, deren Zulässigkeit gegen Thiere man noch mit Rech bestreiten könnte.”*¹⁸⁰

¹⁷⁷ West (1793:104-105), Hansen (1970:243)

¹⁷⁸ Gøbel (2008:184) Egen oversettelse: [Alle disse ulempene er ikke noe annet enn til europeernes egen nytte og det kan ikke lenger herske noen tvil om det moralske spørsmål ved denne handelen.]

¹⁷⁹ Se f.eks. West (1793:93)

¹⁸⁰ Gøbel (2008:187) Egen oversettelse: [Dersom man skulle ta utgangspunkt i, selv om dette ikke kan antas eller bevises, at negrene tilhører en lavere og mindre begavet menneske-klasse, med mindre evner og

Forutsetningen er at selv om slavehandelens tilhengere har rett, så har de allikevel feil. De moralske premissene handelen bygger på, er ikke tilstrekkelig til å forsvare transporten.

Humanitære og økonomiske motiver forenes - slavers oppdragelse

Kommisjonen så forholdene i koloniene som den sentrale årsak til at slavene ikke reproduserte i tilstrekkelig antall: *“Die Natur hat also sicherlich ihrer Fortpflanzung kein Hindernis in den Weg gelegt, und wenn man demohngeachtet findet, daß bis jezt auf keiner Westindischen Kolonie eine ordentliche hinreichende Forpflanzung Statt gefunden hat, so kan man den Grund davon allein in ihrer Lage und Verfassung suchen.”*¹⁸¹

For Schimmelmänn, Kommisjonen og også West var en tilstrekkelig selvforsyning av slaver i koloniene en forutsetning for å kunne avvikle slavehandelen. Dette krevde at slavene fikk leve under andre forutsetninger enn hva de hadde gjort så langt. Plantasjeeierne og deres oppsynsmenn oppfattet slavene som så langt under dem selv, at det ikke trengte være noen begrensninger på de hvites adferd overfor slavene. Små barn ble etterlatt uten tilsyn fra sine mødre, som måtte jobbe ut på markene kort tid etter fødselen. Gifte par kunne oppleve å bli skilt fra hverandre og små barn tatt fra sine foreldre, noe som fratok slaver trangen til å inngå ekteskap.¹⁸²

Ernst Schimmelmänn hadde selv praktisert et noe mer varsomt regime på sine egne plantasjer.¹⁸³ Schimmelmännns suksess ble da også løftet frem i Kommisjonens arbeid, og hvordan denne hadde lyktes med å oppnå vesentlig lavere dødsrate enn ellers på de danske øyene.¹⁸⁴ Dette ble presentert i sammenheng med beskrivelsene av hvordan en rekke andre plantasjer i Karibia hadde lyktes i å bli selvforsynt med slaver. En viktig kilde til disse er

menneskelighet, så kunne man aldri klassifisere dem på et nivå så lavt hvor man tar fra dem alle krav og tegn på menneskelighet og hvor man forsvarer en behandling som man ville bestride dersom den ble anvendt på dyr.]

¹⁸¹ Gøbel (2008:199) Egen oversettelse: [Naturen har altså ikke lagt noe hinder i veien for forplantningen, og dersom man finner det uforklarlig at det til nå ikke har funnet sted noen ordentlig, tilstrekkelig forplantning på de vestindiske øyer, så kan man ene og alene søke grunnen for dette i koloniens lover og dennes forfatning.]

¹⁸² Gøbel (2008:204-206)

¹⁸³ Løken (2020:370)

¹⁸⁴ Gøbel (2008:208-209), se også Gøbel (2016:123-124) for argumentasjon om hvordan dataene for Schimmelmännns plantasjer i noe grad var manipulerte.

Thomas Clarkson, som viser hvor bevisste Kommissjonens medlemmer var på debatten i Storbritannia.¹⁸⁵

I sitt pro memoria indikerte Schimmelmann at det var overlapp mellom de menneskelige mål på den ene side, og de politiske og økonomiske målsetninger på den annen: “...so sollte ich dafür halten, daß die Vorschriften der Menschlichkeit nicht mit den politischen und ökonomischen Vortheilen des Staats in dieser Hinsicht in widerspruch seyn könnten.”¹⁸⁶

Ønskemålet i Kommissjonens arbeid var også å kunne få også andre plantasjeiere til å praktisere en mildere behandling av slavene, slik som på Schimmelmanns plantasjer. Problemer som ble beskrevet var dårlig pleie av syke, lite interesse for barn, manglende utbredelse av kristne skikker, og vanskelighetene med å gjøre “bosalslaver” tilstrekkelig føyelige. Bosalslaver var nyankomne slaver til øyene fra den afrikanske kysten. Hos disse var viljen til å gjøre opprør ofte sterkere, og bosalene ble regnet som en særskilt trussel for plantasjeierne.¹⁸⁷ Det ble også rettet kritikk mot at plantasjene hadde for mange husslaver, en luksus som ikke gav noen mergevinst for sukkerhandelen. For å lykkes med å endre utviklingen til gunst for alle parter, var det viktig at driften på plantasjene ble endret.

For Kommissjonen var det ikke rom for å tvinge plantasjeierne til å endre sin drift. Intensjonen var heller å lokke dem med gode argumenter. Ved å overbevise dem at en endring i praksis ville gi dem større sikkerhet, større fortjeneste og attpåtil større anerkjennelse, så kunne man lykkes. Kommissjonen anbefalte både at det ble gitt belærende forordninger som i alle fall skulle signalisere den nye linjen, og at det ble forbudt å skille ektefeller fra hverandre.¹⁸⁸ Denne delen av Kommissjonens forslag ble aldri en del av forordningen.

En mulig forklaring på den manglende viljen til å fremme selv såpass moderate forslag kan ligge i viktigheten av å forsvare eiendomsretten - også eiendomsrett over andre mennesker. Dersom staten selv med relativt milde midler fratok en eier enkelte rettigheter til å administrere sin egen eiendom, ville dette kunne forstås som et alvorlig brudd på

¹⁸⁵ Gøbel (2008:209-211), hentet fra Clarkson (1788: 82-85). Legg forøvrig merke til at i Clarksons tekst så henvises det bl.a. til en “Baron Schimmelmann”, som i Dansk Vestindia hadde lyktes i å bli selvforsynt med slaver på en plantasje. Anerkjennelsen fra Clarkson kan ha vært en særlig grunn til at nettopp dette verket ble en inspirasjonskilde til Kommissjonens arbeid.

¹⁸⁶ Gøbel (2008:171), Egen oversettelse: [...så skal jeg holde fast ved at menneskehetens regler ikke kan være inkonsekvent med statens politiske og økonomiske fordeler i dette henseende.]

¹⁸⁷ Se Hall (1992:29), Hornby (1980:165-166)

¹⁸⁸ Gøbel (2008:224, 227, 233-235)

samfunnskontrakten. Gitt den svake lojaliteten til den danske krone som de mange engelske og nederlandske plantasjeieerne var antatt å ha, kan frykten for uro ha satt en sperre for disse forslagene.

West representerer her et motsatt standpunkt, og beskriver øyene som preget av både altruistiske plantasjeieere og en rasjonell drift. Ifølge ham var slavenes situasjon vesentlig bedre enn hos tjenestefolk i Europa. Medisinsk hjelp var lett tilgjengelig, matforsyninger gode, og eierne hjelpelige. Heller lå mye feil hos slavene selv, som han beskrev slik: “...*de i Almindelighed ere lade, onde, stolte og for nærværende Tid meget tyvagtige.*”¹⁸⁹ Her er en vesentlig forskjellig beskrivelse av afrikanerne enn hos Schimmelmann og Kommisjonen, West legger skylden for uroligheter og konflikt på slavenes karaktertrekk. For en samtid, hvor det å utnytte dømt arbeidskraft i tukthusene var relativt utbredt, kan det å fremstille afrikanerne som tyver og kjeltringer ha vært et salgbart argument.

Den danske kronen gir i forordningen en rekke mulige fordeler til plantasjeieere som innfører afrikanske kvinner, og i kongelig resolusjon av 24.februar 1792 anledning til å hjelpe plantasjeieerne med innkjøpslån.¹⁹⁰ Argumentasjonen for dette i Kommisjonens arbeid er bl.a. at manglende formue hos plantasjeieerne ville hindre dem fra å kjøpe det tilstrekkelige antall slaver i overgangsperioden, og dermed undergrave planens formål.

Det er et rimelig argument, men kan også forstås som en måte å knytte plantasjeieerne tettere til den danske krone. Dels stammet den dårlige økonomien fra enkelte vanskelige år av nyere dato, men hadde også over flere tiår vært preget av at inflasjon og spekulasjon hadde skjøvet jordprisene i været, og mange plantasjer var kraftig belånt.¹⁹¹ Et relativt rimelig lån tilbudt av den danske krone, bidro til at man utviklet en tettere relasjon mellom København og viktige privatpersoner i Dansk Vestindia.

Oppsummert kan kanskje den danske tilnærmingen beskrives som “*Vernunft und Billigkeit*” - fornuft og rettmessighet - i en kombinasjon hvor det nok er fornuften som hersker. De danske målsetningene utviser en pragmatisk holdning, hvor økonomiens ivaretagelse var en ufravikelig målsetning. Selv om det i forarbeidene er holdepunkter for humanistiske verdier

¹⁸⁹ West (1791: 41-48, sitat på s. 48)

¹⁹⁰ Gøbel (2008:214, 269,305)

¹⁹¹ Hansen (1970:232)

blant flere av deltakerne, så er det lite av ren humanisme i det endelige produktet, selve forordningen om slavehandelens avskaffelse.

4.2.2 Britiske begrunnelser for å avskaffe slavehandelen

Konkurrerende narrativ

Det britiske Selskapet ble dannet i 1787, og transformerte hva som inntil da hovedsakelig hadde vært kvekernes og et fåtall andres kamp mot slavehandelen til en nasjonal (og til dels internasjonal) bevegelse.¹⁹² Selskapet ble raskt en sentral produsent av litteratur om slavehandelen, og brukte mye av sine midler på trykkerier. Disse ble benyttet til å overbevise lesere, bl.a. som verktøy til å inspirere dem til å sende inn petisjoner til parlamentet om slavehandelens avskaffelse. Målet om å skaffe mange petisjoner var svært suksessfullt, for mellom 1787 og 1792 signerte 1,5 million (av 12 millioner) briter på en petisjon mot slavehandelen.¹⁹³

Det er særlig to kjennetegn ved denne litterære produksjonen som er viktig å nevne. For det første, litteraturen var preget av et ønske om å treffe et større publikum enn kun de som stod parlamentet nærmest. Større og dyrere verk for et mindre publikum ble også produsert, men det var en omfattende trykking av rimeligere pamfletter for bredere lag. Litteraturen skulle bidra til å bygge en grasrotorganisasjon, i tillegg til å påvirke aviser og autoritetspersoner.¹⁹⁴ Dernest ble det gjort imponerende utredningsarbeider - særlig av Thomas Clarkson - for å skaffe et godt og sikkert faktagrunnlag som kunne bidra til å overbevise opinionen.¹⁹⁵ Selv om tekst var det mest utbredte medium, er det interessant å merke at også visuell

¹⁹² Thomas (1997:492). Selskapets drift ville falle kraftig igjen fra 1794, og opphøre fra 1797 - men ville gjenoppstå i 1804, om enn da som en lobbygruppe mot parlamentet. Se Oldfield (1998:63)

¹⁹³ Morgan (2007:157)

¹⁹⁴ Anstey (1975:256,260)

¹⁹⁵ Oldfield (1998:45), Thomas (1997:494), Walvin (1986:111)

kommunikasjon ble benyttet, trolig mest kjent fra illustrasjonen av slaveskipet Brooks, hvor rekker på rekker med slaver var tegnet inn.¹⁹⁶

Abolisjonistenes narrativ handlet om slavehandelens umenneskelighet, om lidelser og død ombord på skipene, om de mange negative konsekvensene av handelen, og om kjøp og salg hvor profitt ble prioritert langt over britisk moral og æresfølelse. Denne møtte raskt på et konkurrerende narrativ fra slavehandelens tilhengere. Savelobbyen besatt betydelige politiske ressurser og økonomiske midler, som ble benyttet til å fremme deres sak og perspektiv.

Slavehandelens tilhengere hevdet at å hente slaver fra det afrikanske kontinent og frakte dem til Vestindia, var et gode for slavene. De ble reddet fra deres langt verre tilstand i sine hjemland, og gitt tryggere forhold i koloniene. Samtidig ble det argumentert for at handelen var av svært omfattende verdi for Storbritannia, og at dette var en måte å bidra til utdannelsen av de sjøfolkene som var så essensielle for britisk sikkerhet.¹⁹⁷ Mye av abolisjonistenes argumentasjon var ment til å motbevise slike påstander, f.eks. ved å vise til hvordan handelen tappet landet for sjømenn fremfor å utdanne dem.

Disse narrative stod tidvis svært langt fra hverandre, som i debatten i parlamentet av 17.juni 1788, hvor Henry Beaufoy, etter å ha hørt motpartens vitner beskrive slavehandelen, sardonisk uttalte: *“I should almost be tempted to conclude from the evidence at the bar, that the fetters on the hands of the Africans and the irons on their feet, are intended to check the wild expressions of tumultuous and frantic joy, rather than counteract the gloomy purposes of despair.”*¹⁹⁸

Vitneutsagn spilte for begge sider en viktig rolle, både for å overbevise om hvordan Afrika “egentlig” var, og også for en rekke andre aspekter av handelen. I mangel av andre informasjonskilder måtte beskrivelser av tilstanden i Afrika komme fra troverdige kilder med personlige erfaringer på kontinentet. Storbritannia, dets friheter til tross, var langt ifra noe egalitært samfunn. Det var et sosialt hierarki, og selv om opplysningen og to revolusjoner hadde løsnet noe på dette, ble personer høyere i hierarkiet fortsatt oppfattet som mer troverdige og observante.¹⁹⁹ Eksempelvis, ifølge beskrivelsen av debatten i parlamentet 21.mai 1788, så kunne William Dolben til sitt forsvar for å ilegge slavehandelen reguleringer

¹⁹⁶ Woods (1997:212)

¹⁹⁷ Thomas (1997:495-496)

¹⁹⁸ Hansard (1816:592, Vol XXVII)

¹⁹⁹ Corfield (1987:3)

innkalle: “...naval officers, captains of men of war, captains of Guinea-men. the mates and surgeons of such ships, and various other respectable witnesses, to prove that the grievances endured by the natives of Africa, while on their passage to the colonies, were intolerable.”²⁰⁰

Et viktig verktøy i debatten kunne derfor være å undergrave motpartens vitner og deres troverdighet. Hertugen av Clarence, den fremtidige William IV av Storbritannia, gjorde nettopp dette når han i 1799 uttalte seg tydelig mot abolisjonistenes sak:

*“Mr. Dawes and Mr. Macaulay, the only two evidences produced at the Bar in favour of the Bill, are men, it must be confessed, of the most accommodating memories. It is difficult to follow them through all their various digressions. When it is convenient, they appear to possess the most tenacious and perfect recollection; and when it suits their purpose, their memories, with remarkable facility, totally fail them.”*²⁰¹

Det kunne skje at vitner stod mot vitner, ord mot ord, og her var vitnets troverdighet - ethos - ofte viktig for dets evne til å overbevise. Fornærmelser og nedsettende kommentarer var her et viktig verktøy for å synliggjøre sin egen, større, ethos.²⁰² Hertugen av Clarence var i egenskap av sin stilling og familie åpenbart en person med sterk ethos, som han her benyttet til å svekke den tilhørende et par vitner for motparten.

Apropos monarker, så hadde slavelobbyen støtte fra George III, konge i landet frem til 1820. Han oppfattet tapet av handelen som en stor risiko for Storbritannia, da han knyttet landets økonomi tett sammen med de vestindiske koloniene og produksjonen derfra.²⁰³ Dette forhindret ham imidlertid ikke fra å gi sitt samtykke til loven i 1807.

Gud eller mammon

Et viktig virkemiddel i argumentasjonen var appellen til religion. James Martin, en av tilhengerne av slavehandelens avskaffelse, tok i bruk både Guds og universitetets autoritet da han i Underhuset den 18. april 1791 siterte Cambridge sin petisjon: “...a firm belief in the

²⁰⁰ Hansard (1816:574-575, Vol.XXVII)

²⁰¹ Bodleian Library (2007:338)

²⁰² Ilie (2016:138)

²⁰³ Anstey (1975:304)

*providence of a benevolent Creator, assures them that no system founded on the oppression of one part of mankind can be beneficial to another.”*²⁰⁴

Det ligger i argumentasjonen en tillit til at det moralsk rette valget, når man blir seg bevisst det, også er det som vil lede til størst gevinst. Som Anstey har nevnt, var briter blitt moralske aktører, som kunne handle i samsvar eller i strid med moralske krav, og ble belønnet av forsynet deretter. Mennesket kan velge mellom det gode og det onde, og valget av det gode gir et bedre utfall.²⁰⁵ Gud er til stede i verden, men jobber gjennom naturlige virkemidler og ikke mirakler. Eksempelvis henviste William Pitt 2.april 1792 til det guddommelige forsynet som årsak til britisk suksess:

*“I trust we shall not think ourselves too liberal, if by abolishing the slave trade, we give them the same common chance of civilization with other parts of the world, and that we shall now allow to Africa the opportunity -the hope- the prospect of attaining to the same blessings which we ourselves through the favourable dispensations of Divine Providence, have been permitted, at a much more early period to enjoy.”*²⁰⁶

I dette ligger ikke bare en overbevisning om at man må velge mellom religionen og egeninteressen - Gud eller mammon - men at den faktiske egeninteressen er å følge religionens påbud. Den som tror at det er størst gevinst i å opprettholde slavehandelen, har misforstått hva som tjener ens egen sak. Som Wilberforce uttalte 16.mars 1807; *“that the great Author of our being had ordained, that the duty and happiness of mankind should be closely connected.”*²⁰⁷ Lykken - profitten inklusive - kommer ved å følge plikten.

Dette førte tidvis til diskusjon om hva som var Guds innflytelse eller ikke. Fornuftsargument inngikk som en viktig del av denne dialogen. Et tydelig standpunkt ble tatt 16. mars 1807 av George Hibbert, en sterk tilhenger av slavehandelen, som etter at et annet medlem av parlamentet hadde antydnet at nylige orkaner skyldtes at man ennå ikke hadde avskaffet slavehandelen, repliserte som følger : *“...where calamities consistent with the course of nature extend themselves over large districts, and afflict persons of various descriptions, there is*

²⁰⁴ Hansard (1817:282-283, Vol XXIX)

²⁰⁵ Anstey (1975:126-127)

²⁰⁶ Hansard (1817:1157, Vol. XXIX)

²⁰⁷ Hansard (1812:139, Vol. IX) Se også Wilberforce (1807:4), hvor han argumenter for at nasjonale lidelser er en guddommelig gitt konsekvens av nasjonale forbrytelser.

*something peculiarly rash in pronouncing that the sufferers are the victims of divine justice.*²⁰⁸

I dette ligger ideen om “naturlig teologi”, dvs. en forestilling om at Guds eksistens og virke kunne observeres gjennom grundige studier av naturen og dens bevegelser. Ideen stod sterkt innen opplysningsfilosofien på 1700-tallet, blant annet hos Voltaire og Rousseau, om enn oppfatningene om graden av Guds inngripen varierte.²⁰⁹ En konsekvens av dette var en virkelighetsforståelse hvor man kunne lete etter forsynet gjennom empiri og fornuft.

Støtte fra parlamentets største talere.

Det britiske parlamentet var mot slutten av århundret preget av en mindre gruppe ledere, deriblant William Pitt d.y., Edmund Burke, Richard Sheridan og Charles James Fox.²¹⁰ Disse personene var gjerne kjent som dyktige talere, med evne til å engasjere, opplyse og overbevise. Retorisk teknikk hentet gjerne betydelig inspirasjon fra klassiske kilder, og de store talerne lot seg inspirere av bl.a. Cicero og Demosthenes.²¹¹

Taler ble gjerne nedskrevet (om enn sjeldent komplette) og publisert i aviser og andre trykksaker for det lesende publikum. Aviser ble i løpet av 1700-tallet en masseprodusert vare, lett tilgjengelig for et større publikum. Talene ble følgelig også en måte til å nå ut til den sterke opinionen som var mobilisert for abolisjonismen.²¹² En illustrasjon på hvordan talene i parlamentet igjen ble en kilde til tekster og dialog utenfor parlamentet, kan sees i “*An Appeal to Candour and Common sense, Respectfully Addressed, to the Members of Both Houses of Parliament, and the Community at Large*”, signert “*an Individual of Little Note*”, publisert i 1789 kort tid etter at William Wilberforce hadde en berømt tale om slavehandelens avskaffelse den 12.mai samme år. Verket gikk gjennom Wilberforce viktigste argumenter og forsøkte å motbevise disse.²¹³

²⁰⁸ Hansard (1812:115, Vol IX)

²⁰⁹ Tate (1969:177-178)

²¹⁰ Sack (1987:624)

²¹¹ Mahoney (1958:95)

²¹² Dean (2006:632)

²¹³ Bodleian Library (2007:287)

Ad Wilberforce sin tale av 12.mai 1789, kan det nevnes at han her fikk en betydelig anerkjennelse for denne fra flere av underhusets storheter. Pitt beskrev å ha lyttet til *“the masterly, forcible, and perspicuous mode of argument”*. William Grenville (daværende “Speaker”) beskrev den som *“one of the most masterly and eloquent speeches he had ever heard”*, Burke sammenlignet Wilberforce med Demosthenes og beskrev talen som *“masterly, impressive, and eloquent”*. Selv en av Wilberforce sine motstandere, Bamber Gascoyne, omtalte talen som i besittelse av *“great ingenuity as well as eloquence.”*²¹⁴ Wilberforce trådte via anerkjennelsen i alle fall i noe grad, inn i rekken av store formidlere.

Det er imidlertid likevel viktig å ikke overvurdere de store talernes innflytelse i parlamentet. Selv om ledere som Fox, Burke og Pitt støttet opp om abolisjonistenes sak, var ikke dette tilstrekkelig til å vinne det nødvendige antall stemmer for saken før i 1807.²¹⁵ I de årene hvor spørsmålet om slavehandelen var særlig aktivt, stod ofte de store oratorer og folkeopinionen på en side, mot slavelobbyens ressurser og et flertall av stemmegivende i parlamentet på den andre.

Slavehandelens konsekvenser for Afrika

William Wilberforce beskrev 12.mai 1789 slavehandelens betydning for Afrika på følgende måte: *“Does not every one see that a slave trade carried on around her coasts, must carry violence and desolation to her very center? That in a continent just emerging from barbarism, if a trade in men is established, if her men are all converted into goods, and become commodities that can be bartered, it follows, they must be subject to ravage just as goods are...”*²¹⁶

For Wilberforce - og mange av abolisjonistene - var Storbritannia en viktig kilde til å destabilisere hele det afrikanske kontinentet. Slavehandlerne tilbød attraktive varer til afrikanske fyrster, som kunne få disse varene i bytte mot slaver. Dette lokket fyrstene til å anskaffe seg slaver for å selge, være det seg via krigføring eller utnyttelse av sin egen

²¹⁴ Hansard (1816:68-76)

²¹⁵ Abolisjonistene var riktignok svært nære målet i 1792, hvor et forslag om at handelen med slaver til fremmede stater skulle opphøre fikk flertall i Underhuset. Forslaget ble derimot stoppet i Overhuset. Se Morgan (2007:162)

²¹⁶ Hansard (1816: 43, Vol.XXVIII)

befolkning. Wilberforce beskrev i samme tale slavehandelen som den største årsak til krig i Afrika, og utbroderte dette i senere taler (f.eks. 2.april 1792, hvor Wilberforce innledningsvis beskrev anskaffelsen av slaver i detalj). Dette på et tidspunkt hvor britene var det klart største enkeltstående slavehandlende rike i Europa.²¹⁷

Det samme argumentet om at etterspørselen etter slaver forårsaket en rekke lidelser påført uskyldige av dem som ville være tilbydere av slaver, finner du også hos Thomas Clarkson i hans “*A Summary View of the Slave Trade*”. Dette er et eksempel på den tette sammenhengen mellom Selskapets (og Clarksons) produksjon av argumenter, data og kilder, og deres bruk i og utenfor underhuset.²¹⁸ At Selskapets initiativer hadde en påvirkningskraft kan blant annet sees ved hvordan William Dolben, som i 1788 ikke var ansett som noen åpenbar tilhenger av slavehandelens avskaffelse, samme år fikk overbevist parlamentet om en regulering av hvor mange slaver et skip kunne ta ombord. Intensjonen var å raskt redusere dødstallene, i påvente av en større politisk gjennomgang av slavehandelen i sin helhet. Dette etter at Dolben hadde blitt eksponert for Selskapets arbeid ikke mye tidligere.²¹⁹

Argumentet ble møtt med andre beskrivelser av tilstanden i Afrika. Eksempelvis, i “*The True State of the Question, Addressed to the Petitioners for the Abolition of the Slave trade*” fra 1792, forsøker en anonym forfatter å vise at slavehandelen egentlig var en menneskevennlig affære, ved å beskrive hva han påstod var grusomhetene på det mørke kontinentet: “*Suppress the Slave Trade, and it is evident human sacrifices would be endless*”.²²⁰ Argumentasjonen gikk ut på at lidelsene var uunngåelige, og at det å kjøpe mennesker som slaver, sparte de samme menneskene for ofte langt verre skjebner. Kunnskapen om Afrika, særlig innlandet, var på dette tidspunktet ofte begrenset, og tillot lettere svært ulike synspunkter.

Slavenes transport

Transporten over havet, og de grusomheter som denne involverte, var kanskje abolisjonistenes sterkeste kort. Konsekvensene av slavehandelen for det afrikanske kontinentet til tross, så var det fortsatt mulig å klandre afrikanerne selv for dette. Å være et

²¹⁷ Slavevoyages.org (2022)

²¹⁸ Clarkson (1787:3-4)

²¹⁹ LoGerfo (1973:437)

²²⁰ Bodleian Library (2007:303-306)

marked som noen kunne selge en “vare” til, var noe annet enn å være den som skaffet, lenket og solgte denne “varen”. Dette var ikke tilfellet for transporten over havet, hvor britiske skip med britiske offiserer stod ansvarlige for livene ombord reisen gjennom. Dersom overgrep ble gjort her, kunne det vanskelig finnes andre skyldige enn britiske handelsinteresser.²²¹

Fordelen som abolisjonistene besatt her, var muligheten til å bevise sin sak gjennom statistikk. Slavehandelen, som enhver handel, krevde grundige opptegnelser for å gjennomføres på en forsvarlig måte for eierne. I denne dokumentasjonen fantes det kilder som kunne bevise at dødstallene var dramatiske. William Wilberforce presenterte 12.mai 1789 den gjennomsnittlige dødsraten på reisen alene: *“It will be found, upon an average of all the ships of which evidence has been given at the privy council, that exclusive of those who perish before they sail, not less than 12 1/2 per cent. perish in the passage.”*²²²

“Dolben’s Act”, loven fra 1788 som regulerte hvor mange slaver det var tillatt å ta ombord, var ment til å redusere dødsraten mens parlamentet vurderte slavehandelen i mer detalj. William Pitt hadde den 9.mai i underhuset uttrykt et ønske om å la spørsmålet om slavehandelen hvile til neste sesjon, blant annet som følge av Wilberforce sin sykdom. Både tilhengere og motstandere av handelen hadde akseptert dette. Det var under disse forutsetningene at Dolben presenterte sitt forslag om å begrense antall slaver som kunne tas om bord, for å unngå at 10.000 menneskeliv gikk tapt. Det tallet ble gitt ut fra en antakelse av at spørsmålet om slavehandelen ville bli avklart allerede neste sesjon i parlamentet - og ikke nærmere 20 år senere som ville bli tilfellet.²²³

Dette forhindret ikke noen av slavehandelens tilhengere fra å si seg uenige i beskrivelsene om høye dødsrater. Den tidligere nevnte hertugen av Clarence gav i en tale i 1799 til Overhuset eget statistisk materiale, som viser hvordan slavehandelens støttespillere lærte seg å bruke noen av de samme metodene som Selskapet. Han argumenterte bl.a. for hvordan: *“...that out of 15,508 Negroes, shipped in the year 1796, 559 died, being about 3 ½ per Cent.”*²²⁴

Avstanden til Wilberforce sin beskrivelse er tydelig.

²²¹ I 1783 fant en viktig rettssak sted, som følge av at offiserer ombord på slaveskipet “Zong” i 1781 hadde kastet 131 afrikanske slaver over bord, dels for å unngå sykdom, men vel så meget for å sikre kompensasjon via forsikringsordninger. Rettssaken og skandalen ble grundig beskrevet og formidlet, og bidro til å forberede grunnen for Selskapets kritikk av slavehandelen. Se f.eks. Morgan (2007:156)

²²² Hansard (1816:47, Vol. XXVIII)

²²³ Hansard (1816:504, Vol. XXVII)

²²⁴ Bodleian Library (2007:349)

Slavehandelens konsekvenser for sjøfolk

Det var ikke bare slavene som døde under reisen. Det samme gjorde også sjøfolkene ombord. Her er det viktig å nevne at Storbritannia var i krig med Frankrike nesten alle årene mellom 1793 til 1815. Den franske hæren ble over tid til et sterkt verktøy, og britisk sikkerhet var tett knyttet til det å dominere havene, og særlig den engelske kanal. Ved sjøslag var man avhengig av veltrente sjøfolk som mestret de mange og komplekse manøvrene som kunne følge. Sjømenns arbeid på handelsskip, gav dem følgelig en kompetanse som også kunne utnyttes etter en krigserklæring, en kompetanse som var avgjørende for hele landets sikkerhet.

De konkurrerende narrativene stod også her til tider langt fra hverandre. Et begrep som ville bli viktig var "*nursery of seamen*", som ble gjentatt ofte i debattene. Richard Pennant (Baron Penrhyn) hevdet 12.mai 1789 at "*...if they passed the vote of abolition, they actually struck at seventy millions of property, they ruined the colonies, and by destroying an essential nursery for seamen, gave up the dominion of the sea at a single stroke.*"²²⁵ Slavehandelens opphør var ifølge Pennant følgelig ikke bare en økonomisk og sosial katastrofe, dette utgjorde også en essensiell sikkerhetstrussel.

Denne påstanden var imidlertid allerede kraftig svekket på det tidspunktet Pennant fremmet den. Thomas Clarkson i "*An Essay on the Impolicy of the African Slave Trade*", presenterte statistikk han hadde samlet inn som viste at mellom en fjerdedel og en femtedel av sjøfolkene ombord på slaveskipene gikk tapt.²²⁶ Wilberforce hevdet samme dag som Pennant talte, med henvisning til Clarksons arbeider at: "*...it appears in the result that more sailors die in one year in the slave trade, than die in two years in all our other trades put together.*"²²⁷

Slavehandelen var ikke sjøfolkenes fødestue, men deres grav.

²²⁵ Hansard (1816:78, Vol. XXVIII)

²²⁶ Clarkson (1788:53) Et lignende perspektiv ble presentert i "The Substance of the Evidence of Sundry Persons on the Slave-trade" (1789, bl.a. s.67 og 78-79), bestående av vitneutsagn som beskriver den dårlige behandlingen sjøfolk fikk, med påfølgende sykdom, død og desertering som følge.

²²⁷ Hansard (1816:56, Vol. XXVIII)

Slaveriets opphør?

I årene 1787 til 1794 var det stort sett kun slavehandelen som ble diskutert. Selv om bevegelsen hadde sitt opphav i kvekere som ønsket slaveriet i seg selv avskaffet, så ble det ikke ansett som et troverdig mål i den tiden Selskapet begynte sin aktivitet. I stedet for å forsøke oppnå noe som så ut til å være utenfor rekkevidde, så angrep man i det vesentlige kun selve slavehandelen.

Det neste århundret ville derimot inkludere interessen for selve slaveriets avskaffelse. For eksempel argumenterte Hugh Percy den 17. mars 1807 for en gradvis avskaffelse av selve slaveriet i de vestindiske øyene, i hovedsak ut fra humanitære motiver.²²⁸ Forslaget lyktes ikke, men indikerte at det allerede her var oppstått en kime til den beslutningen om slaveriets opphevelse som ville finne sted i 1833.

Wilberforce ville også gå videre til å kjempe for nettopp denne saken. I samme diskusjon som Percy løftet i 1807, begrenset han seg imidlertid til å uttrykke at han ikke ønsket denne diskusjonen akkurat nå, da slavenes sinn først måtte utvikle seg og ta til seg "*those domestic charities which would render them more fit, than he feared they now were, to bear emancipation.*".²²⁹ Det til tross, bare en dag tidligere uttrykte han at en endelig avskaffelse av slaveriet ville være hans mål, dersom handelen ble avskaffet.²³⁰

For slavehandelens tilhengere var dette et nytt argument i verktøykassen. En kunne fremme en tanke om en "slippery slope", hvor det å åpne for handelens opphør, ville lede videre mot slaveriets - og den vestindiske økonomiens - opphør.

Selvforsynte kolonier, slaveopprør og Afrika som råvareprodusent

De britiske koloniene burde ifølge Clarkson og Wilberforce være selvforsynte med slaver, og ikke være avhengige av å hente nye fra Afrika. Konsekvensene av dette skulle være at Afrika i stedet for å forsyne Europa med slaver, kunne være en råvareprodusent. Clarkson berømmet

²²⁸ Hansard (1812: 142, Vol. IX)

²²⁹ Hansard (1812: 146, Vol. IX)

²³⁰ Hansard (1812: 138, Vol. IX)

den gode jorden langs den afrikanske kysten, og hevdet at dersom man i stedet for å komme til kysten for å finne slaver, kom dit for å handle helt andre typer varer, ville dette være en økonomisk gevinst for Storbritannia.²³¹ Videre ekspansjon kunne derfor gjøres i Afrika, hvor arbeidskraften var lett tilgjengelig. Utviklingen av Sierra Leone som et sted hvor frie, britiske undersåtter av afrikansk herkomst kunne reise til, bidro i noe grad til å forsterke denne ideen (mange dødsfall og andre problemer til tross).²³²

Allerede den 12.mai 1789 hadde Wilberforce argumentert for at mange av øyene allerede var selvforsynte.²³³ Lignende argumenter ble også presentert mot slutten av prosessen, eksempelvis av William Grenville.²³⁴ Argumentasjonen var preget av relevant tallmateriale, ofte en sammenligning av fødsler og dødsfall, hvilket var en kjent tilnærming blant abolisjonistene.

Ideen om at koloniene ville lykkes med å være selvforsynte, ble imidlertid angrepet av slavehandelens tilhengere. George Hibbert hevdet 16. mars 1807 at det allerede var gjort betydelige grep for større selvforsyning, men at dette ikke ville være tilstrekkelig dersom handelen opphørte fordi: “...without the possibility of an imported supply of population; for after this bill is passed, there is no remedy for any of those various events which are within the compass of possibility, and which may suddenly diminish their population.”²³⁵

Naturkatastrofer, sykdommer og andre risikoer for massedød truet koloniene, i tillegg til at fordelingen mellom kjønn ikke var tilstrekkelig. Uten et tilstrekkelig antall slaver, og uten noe sted til å skaffe nye slaver fra, var den velstanden som produksjonen på koloniene skapte i fare.

Frykten for slaveopprør - særlig etter at Haiti etter et blodig slaveopprør etablerte seg som en selvstendig stat i 1804 - var et viktig argument for slavehandelens tilhengere. All snakk om frihet foran slavene kunne lede til opprørstrang, og beslutninger som gav slavene en tro på at de var eller kunne bli fri, desto verre. Eksempelvis Hibbert hevdet overfor underhuset den 16.mars 1807 en bekymring for at noe tilsvarende kunne skje i britiske kolonier.²³⁶ Hans argument bygget på en frykt om at den franske avskaffelsen av slavehandelen (fra 1794 til sin

²³¹ Clarkson (1788:12-22,82-103)

²³² Morgan (2007:158-159)

²³³ Hansard (1816: 52-53, Vol. XXVIII)

²³⁴ Hansard (1812:658, Vol. VIII)

²³⁵ Hansard (1812: 121, Vol. IX)

²³⁶ Hansard (1812:126, Vol. IX)

gjeninnføring i 1802) hadde blitt vekket til live av snakk om frihet, blant annet av det franske “*Amis des Noirs*”, som ifølge ham hadde spredd sine synspunkter til koloniene.

I løpet av de konfliktfylte årene før århundreskiftet oppstod også flere situasjoner hvor afrikanere i Vestindia kjempet mot britiske soldater. Ofte var det snakk om rømte slaver, enten alene eller i samarbeid med andre fiender. Selv om disse konfliktene på ingen måte i volum var i nærheten av oppstanden i Haiti, kunne man allikevel argumentere for at de var faresignaler for noe som kunne bli verre, blant annet brukt av hertugen av Clarence i 1799.²³⁷

Kolonier som var selvforsynte med slaver ville derimot ifølge Clarkson gi et helt annet resultat - de ville bli mer fredelige. Mangel på ny import ville indirekte tvinge slaveeiere til å måtte sørge for at slaver reproduserte i tilstrekkelig antall - bedre behandling av nyfødte, gravide og nybakte mødre, gi bedre forsyninger til slavene, redusere mengden arbeid til det tålelige, kraftig redusere brutale straffer og tortur, m.m.²³⁸ Den bedre behandlingen, i tillegg til at det ikke lenger ville komme bosalslaver preget av å ha blitt røvet fra sitt fedreland og fraktet til en ny verden gjennom en grusom reise, ville føre til mindre vilje til å gjøre opprør.

I de to konkurrerende narrativene lå det to svært ulike menneskesyn. Abolisjonistene representerte et perspektiv hvor god behandling av samfunnets svakeste, ledet til et fredeligere samfunn. På motsatt side, var brutal makt den siste og endelige garantien for trygghet.

Humanitære argumenter forent med de politiske og økonomiske

Wilberforce har i ettertiden blitt omtalt av noen som en “helgen”.²³⁹ Noen historiske fremstillinger av abolisjonistene før Williams har også båret preg av å dyrke ledere i dette miljøet som idealistiske heltefigurer. Fremstillingene av abolisjonismens sak har også båret preg av å henvende seg til idealistiske motiver, “*humanity and justice*”. Bevisføringen om massedød ombord på britiske slaveskip, var i det vesentlige en humanitær argumentasjon.

Det hindret ikke abolisjonistene fra å synliggjøre at det etter deres syn var sammenfall mellom de humanitære og de økonomiske / politiske motivene. Det er åpenbart en enklere sak å

²³⁷ Bodleian Library (2007:352-354)

²³⁸ Clarkson (1788:91-93, 98-99)

²³⁹ Vaughan (2012)

overbevise noen om å gjøre det moralsk rette, dersom det moralsk rette også førte til økonomisk vekst og større sikkerhet. For eksempel hevdet Wilberforce den 12.mai 1789 følgende: *“The principle, however, upon which I found the necessity of abolition is not policy but justice - but though justice be the principle of the measure, yet, I trust, I shall distinctly prove it to be reconcileable with our truest political interest.”*²⁴⁰

Slavehandelens tilhengere argumenterte gjerne for at de representerte Storbritannias økonomiske interesser, både i form av handelen selv, men også ved å ivareta den viktige sukkerhandelen og det rike markedet der hjemme.²⁴¹ Ikke minst truet man med at dersom britene gav slipp på slavehandelen, så ville Frankrike - deres fiende i Napoleonskrigene - ta over deres markedsandeler. Ved å signalisere forenligheten mellom humanitære og politiske / økonomiske motiv, kunne abolisjonistene rive bunnen ut av sine motstanderes realpolitikk.

Det er vel verdt å nevne at det er betydelig overlapp mellom kombinasjonen av fornuft, egeninteresse og moral i slavehandels spørsmålet, og hvordan kombinasjonen av fornuft, egeninteresse og moral er viktig for mange av opplysningsfilosofene. Et klart eksempel er Adam Smiths fremstilling i *“Wealth of Nations”*. Dette helhetlige perspektivet, hvor man kan kombinere moral og fornuft er en kvalitet som preger betydelige deler av opplysningsfilosofien, som igjen kan ha preget parlamentets medlemmer. Her var det å være opplyst - *“enlightened”* - et hederstegn.

²⁴⁰ Hansard (1816:49, Vol. XXVIII)

²⁴¹ Mintz (1986:38-39)

5. Likheter og ulikheter

I dette kapitlet vil jeg vise likheter og ulikheter i argumentasjonen mellom britisk og dansk-norsk side, særlig hva gjelder “logos” - argumentasjon. For oversiktlighetens skyld vil jeg dele opp denne sammenligningen i en del som tar for seg økonomiske argumenter, en del for ideologiske, humanistiske og religiøse argumenter, og en del for utenrikspolitiske, sikkerhetspolitiske og strategiske argumenter.

Disse tre delene må ikke forstås som uavhengig av hverandre. Tvert om er det ofte en tett sammenheng mellom disse ulike kategoriene. Blant annet var det en tett sammenheng mellom et lands inntekter og dens forsvarsevne, hvor muligheten til å bygge kostbare krigsskip og annet avansert militært utstyr var avhengig av finansene. Også nøytralitet var kostbart, eksemplifisert av hvordan Danmark-Norge ila en ekstra koppskatt for å dekke utgifter til nøytralitetsvern som følge av syvårskrigen.²⁴²

Det er viktig i denne sammenhengen å gjenta at tekstene har ulike målgrupper. Taler i det britiske parlamentet skulle ikke bare overbevise de som lyttet i salen, men også den bredere offentlighet som budskapet ville bli videreformidlet til. Dette gjaldt særskilt i perioden 1787-1792, hvor en bred mobilisering av tilhengere var et viktig kjennetegn ved abolisjonistenes arbeid. Kommisjonens publikum i Danmark-Norge derimot, var i hovedsak kronprins, ministre og andre sentrale figurer i embetsverket, dvs. en smal elite med mye erfaring i statsanliggender. Forskjellen i makt mellom landene gir også ulikt spillerom for ulike strategier, og den relativt sett langt svakere danske posisjonen, inviterte til mer forsiktighet.²⁴³

Du vil se en del eksempler på argumenter i notene. Her er referansen til kilden gjengitt først, og deretter argumentasjonen i samsvar med Næss sin metode som beskrevet tidligere.

²⁴²Dørum & Sandvik (2012:40)

²⁴³ I neste delkapittel, under overskriften “Afrika som handelspartner”, illustreres dette med et eksempel på hvordan usikkerheten om potensialet til Afrika som handelspartner, presenteres med svært håpefulle vendinger i parlamentet i 1789 og 1791, men med langt større forsiktighet og nøysomhet i Kommisjonens arbeid fra 1791.

5.1 Et komparativt syn på økonomisk argumentasjon

Paternalisme og kritikk av plantasjeiere og handelsmenn

Forslagene om slavehandelens opphør bygger ofte på en kritikk av hvordan slavehandelens redere og de vestindiske slaveeierne har gått frem. Kritikkens form tok ulik karakter på tvers av, og innad i de respektive land.

På britisk side var det vesentlig variasjon i hvor langt man var villig til å gå i sin kritikk av plantasjeiere. Wilberforce selv anla gjerne en forsonlig tone, eksempelvis da han 12.mai 1789 hevdet at han ikke anklaget noen særskilt for slavehandelen, og at det i stedet var en skam landet måtte ta på seg kollektivt.²⁴⁴ Andre rettet kritikk mot mennesker lavere nede på rangstigen, som eksempelvis lord Howard 23. februar 1807 da han hevdet at eierne selv var uten skyld, og at det var deres underordnedes dårlige behandling av slavene som nødvendiggjorde en endring.²⁴⁵ Atter andre var svært tydelige i sin kritikk av enkelte ansvarlige grupper. Da spørsmålet om kompensasjon til de involverte i handelen kom opp, hevdet sir Philip Francis den 16.mars 1807 at det aldri kunne gis, fordi det ikke kunne gis kompensasjon for tap i en handel som underhuset hadde erklært å være i strid med rettferd, menneskelighet og god politikk.²⁴⁶ Gitt at tapene da måtte bæres av bakmennene for handelen, er dette svært langt fra Wilberforce sin tidligere uttalelse om at dette var en felles skam.

I de danske kildene er kritikken av plantasjeiere mer ensrettet, men dette skyldes trolig formen, mangelen på offentlighet, og de relativt få deltakerne i diskusjonen. Man møtte i langt mindre grad på motsatte synspunkt, og slapp derfor å argumentere mot dem. Selv når uenighet forekom, hadde uenigheten begrensede virkninger. En av de få skriftlige kildene som talte imot Kommissjonens forslag, Christopher Hansteens mindretallsuttalelse, ble imøtegått i Generaltoldkammerets uttalelse, og deretter avvist fra kongens side. Det kan ha vært flere

²⁴⁴ Hansard (1816:42, Vol. XXVIII) Se f.eks. også Hansard (1817:1055) for Wilberforce sin lignende uttalelse fra 1792.

²⁴⁵ Hansard (1812:950, Vol. VIII)

²⁴⁶ Hansard (1812:132, Vol IX) Se f.eks også Henry Thorntons uttalelse fra 2.april 1792 i Hansard (1817:1088) for en annen fordømmelse av aktørene i slavehandelen.

uenigheter som ble lagt frem under Kommissjonens arbeid, men protokollen som ble ført over arbeidet i Kommissjonen har gått tapt.²⁴⁷

Ulikheten i form og grad bør likevel ikke overskygge at det er en vesentlig likhet i kritikkens innhold. En særlig interessant argumentasjon i så måte ble løftet av Wilberforce 12.mai 1789. Her beskrev han hvordan menneskers kortsiktige interesser var til hinder for plantasjenes langsiktige interesser : *“Interest is undoubtedly the great spring of action in the affairs of mankind; but it is immediate and present, not future and distant interest, however real, that is apt to actuate us.”*²⁴⁸ Denne treffende beskrivelsen av generell menneskelig adferd, inngikk i en påstand om at som følge av plantasjeeiernes høyst menneskelige mangel på fremsyn, så måtte andre ta de langsiktige beslutninger i deres sted. Et annet eksempel kommer fra Lord Grenville, som ved drøfting av slavehandelens avskaffelse den 5. februar 1807 i Overhuset, hevdet at slavehandelens avskaffelse var en nødvendighet for å redde plantasjeeierne fra en ellers uunngåelig undergang.²⁴⁹ Denne strategien i Storbritannia, hvor abolisjonistene tok rollen som en opplyst gruppe som vil alles - også plantasjeeiernes - beste, benyttes hyppig i løpet av de relevante årene.

Denne tilnærmingen stemmer i noe grad overens med det ståsted som Kommissjonen tok i Danmark. I Kommissjonens betenkning fra 1791 fremgår det bl.a. eksplisitt at det ikke sjeldent

²⁴⁷ Gøbel (2008:52, 101-102) Hansteen argumenterte for at slavehandelens avskaffelse måtte skyves lenger frem i tid, 10 år var ikke nok.

²⁴⁸ Hansard (1816:49-50, Vol. XXVIII)

Tese: Dødeligheten blant slavene i Vestindia skyldes dårlig behandling, og vil opphøre når slavehandelen opphører.

P1 Den første årsaken til dødelighet er den manglende proporsjonalitet mellom kjønnene.

P1P1 Når slavehandelen opphører, så vil naturen selv helbrede dette.

P2 Den andre årsaken til dødelighet er de lidelser pådratt under midtpassasjen.

ΦC1P2 La meg her røre ved et argument som alltid benyttes av slavehandelens forkjempere, en feilslutning som aldri er mer notorisk enn her.

C1P2 Det sies å være i handelsmenns interesse å behandle sine slaver godt.

C1C1P2 De astringerende midlene, de kaustiske salvene og kvikksølv-salvene som brukes til å gjøre dem klare for salg, er et svar på dette argumentet.

P1C1C1P2 I dette tilfellet er det ikke i deres interesse å behandle dem godt.

C2C1P2 I noen tilfeller kan egeninteresse og menneskelighet sammenfalle, men ulykkeligvis så skjer det motsatte av dette prinsippet kontinuerlig gjennom hele slavehandelens fremgang.

P3 Den tredje årsaken for dødsfall i Vestindia er overdrevne arbeidsmengder kombinert med utilstrekkelig mat.

²⁴⁹ Hansard (1812:657, Vol. VIII)

Tese: Slavehandelen må avskaffes.

P1 Dere påkalles for å introdusere denne loven ikke bare for å gi rettferd til de undertrykte og skadelidende i Afrika, men også deres egne plantasjeeiere.

P2 Dere må stille dere mellom plantasjeeierene på deres egne øyer, og deres ellers sikre ruin og ødeleggelse.

P3 Dere er kallet for å gi rettferd til deres egne plantasjeeiere til tross for deres fordommer og deres frykt, og forhindre dem gjennom denne loven fra å møte den ødeleggelsen som ellers er sikker og uunngåelig.

er erfart at mennesker ikke vet å ivareta sine egne interessers beste. Det kunne forventes at tenkende, opplyste eiere (som Schimmelman nok regnet seg som en av) ville reagere rasjonelt på et varsel om et kommende opphør av slavehandelen, men dette var ikke nødvendigvis en forutsetning som gjaldt alle.²⁵⁰

Å legitimere myndighetenes inngrep gjennom en slik paternalisme hadde røtter både i tradisjonell autoritet og i opplysningsfilosofers støtte til det opplyste eneveldet.²⁵¹ I dette konkrete tilfellet innebar det imidlertid å rangere seg selv høyere enn en ressurssterk gruppe, være det seg i Danmark eller Storbritannia. Plantasjeeierne (eller deres kreditorer) var som gruppe bemidlede, med et betydelig nettverk å trekke på. Selv om både den fysiske og til dels den kulturelle avstanden var et hinder, så var de mer vant til å være på makthavernes side enn det motsatte.²⁵²

Det å plassere seg selv høyere i et “opplyst hierarki” var følgelig risikabelt, men langt mindre så for dansk side som bare i liten grad lot denne kritikken offentliggjøres. Samtidig var kritikken et viktig verktøy for å frata plantasjeeierne generelt deres rolle som eksperter på sin egen bransjes behov. Både for danske og britiske motstandere av slavehandelen, var det et viktig mål å bevise at deres motstandere var preget av et manglende helhetlig og langsiktig blikk.

Heldigvis for abolisjonistene og Kommisjonen, var allerede noe av grunnen lagt ved at det fantes noe avstand mellom elitene i sentrum og periferi i både Danmark og Storbritannia. Plantasjeeiere som kom tilbake til hjemlandet kunne bli oppfattet som prangende, lite dannede

²⁵⁰ Gøbel (2008:212-213)

Tese: Ved avskaffelse av slavehandelen, vil plantasjeeiere gjøre det de kan for å opprettholde en nødvendig befolkning.

P1 Så snart en slik lov kunngjøres kan man forvente at plantasjeeiere som har gjort seg tanker rundt dette bruker de midler som gjør at de kan opprettholde den nødvendige befolkningen på plantasjonen.

C1P1 Dette våger vi ikke ta for gitt, da det ikke sjeldent er erfart at man ikke vet sine interessers eget beste.

P1C1P1 Sine interessers eget beste krever at man overvinne foreldede fordommer og endrer det hva man har vært vant til i lang tid.

²⁵¹ Selv om ikke nødvendigvis alle opplysningsfilosofene var av samme oppfatning, så støttet eksempelvis Voltaire ideen om et opplyst enevelde, hvor en smal elite av opplyste, tenkende individer, regjerte over andre til deres eget beste. Se Treuherz (2014:58-83)

²⁵² Abolisjonistene fikk ikke denne rollen uten sverdkamp. For et eksempel på hvordan plantasjeeierne forsøkte gjeninnta rollen som eksperter, se Hansard (1812:979-980), hvor George Hibbert argumenterte for at eiere og handelsmenn i Vestindia var blitt fratatt en rolle i beslutningen, til tross for å kjenne til situasjonen: “...they are told that they quite mistake their own interests, and that others know much better than they do what is good for them.”

og usiviliserte.²⁵³ Selv om det var ressurssterke individer, så ble de også av hjemlige krefter oppfattet å ha en viss “annerledeshet”. Personer som kom hjem fra Vestindia med en stor formue truet også med å ta en altfor sterk rolle i politikken.²⁵⁴ Når en slik oppfatning først var etablert, ble det enklere å argumentere for at de også hadde flere laster, herunder en despotisk behandling av sine egne slaver.

Selvforsørgelse

Som nevnt i kapittel 2.2, er intertekstualitet en nyttig tilnærming for å forstå og sammenligne argumentasjon. Et verk som er spesielt nyttig er “*An Essay on the Impolicy of the African Slave Trade*” av Thomas Clarkson. Dette essayet i to deler ble publisert i 1788, og ble dedikert til William Wilberforce, og utgjør dermed et av mange tegn på de nære båndene mellom de to. Det var også en viktig inspirasjonskilde for Schimmelmann og Kommissjonen.
255

Et tema som ble grundig drøftet av Clarkson i dette verket var at dersom import av slaver til koloniene ble forbudt, ville konsekvensen være at koloniene ble selvforsynte.²⁵⁶ Dette var et viktig argument, og ble aktivt bestridt av slavehandelens tilhengere helt opp til 1807.

Storbritannia hadde etablert kolonier på en rekke øyer i Vestindia, og arbeidskraften her var i det vesentlige slaver. Dersom antallet slaver skulle vise seg å bli utilstrekkelig til å opprettholde driften, innebar dette både en økonomisk og en sikkerhetsmessig risiko. Clarkson la frem argumenter for at slavehandelens avskaffelse bl.a. ville tvinge slaveeiere til å inkludere avl i sine beregninger, til å beskytte nyfødte, til å skaffe tilstrekkelig med forsyninger, til å begrense arbeidsmengden og til å begrense tortur og fysiske avstraffelser, som igjen ville sørge for at befolkningen ville opprettholde seg selv eller vokse. Som dokumentasjon på dette beskrev han bl.a. en rekke plantasjer hvor proporsjonaliteten mellom kjønnene var tilstrekkelig stor, behandlingen tilstrekkelig mild, og arbeidsmengden

²⁵³ Wilson (2003:130). Et interessant eksempel kan også sees skuespillet “The West Indian” av Richard Cumberland, første gang satt opp i 1771.

²⁵⁴ Brown (2006:158)

²⁵⁵ Se Gøbel (2008:209-211) hvor Schimmelmann gjenbruker data fra Clarkson (1788:82-85)

²⁵⁶ Clarkson (1788:94)

tilstrekkelig redusert, til at befolkningstallet gikk opp. Clarkson hevdet også at det lå en gevinst for plantasjeeierne i dette, i form av at man ville unngå bosalslaver og de opprør de kunne forårsake, og i stedet kun ha kreolslaver som bedre forstod språket og var mer egnet til arbeidet.²⁵⁷

Wilberforce delte mange lignende argumenter med Underhuset den 18.april 1791.²⁵⁸

Manglende proporsjonalitet mellom kjønnene, lidelsene under midtpassasjen (strekningen mellom Afrika til koloniene i Amerika), dårlig behandling fra eiere, manglende beskyttelse, for lite instruksjon i religion og god moral, og for mye arbeid med for lite mat i gjengjeld, ble uthevet som de viktigste årsakene til den høye - men fallende - dødsraten. Et interessant poeng som Wilberforce inkluderte, er hvordan den naturlige utviklingen til en befolkning er å stige i antall, slik at det følgelig måtte være ikke-naturlige årsaker som forårsaker en manglende vekst.

Fra et komparativt ståsted er det interessant å se på hvor lik argumentasjonen er på britisk og dansk side, om at det er plantasjeeierne og deres håndlangere som bærer mye av skylden for en sviktende befolkningsvekst. I Kommissjonens arbeid, fremgår det svært eksplisitt at denne alene kan skyldes koloniens lover og forfatning.²⁵⁹ Selv om det anerkjennes at naturkatastrofer og lignende kan føre til tap i enkelte år, anses dette ikke i seg selv til å utgjøre en tilstrekkelig årsak til den varige nedgangen. Årsakene forklares av Kommissjonen med bl.a. for stor arbeidsbyrde, manglende proporsjonalitet mellom kjønnene, manglende spredning av

²⁵⁷ Clarkson (1788:82-99)

²⁵⁸ Hansard (1817:259-269, Vol. XXIX). Se også fotnote 248 for lignende argumentasjon fra 12.mai 1789.

²⁵⁹ Gøbel (2008:199)

Tese: Tapet av antall slaver skyldes lokale forhold i koloniene.

P1 Forplantningen av negre i deres hjemland er mer betraktelig enn den i andre land.

P1P1 Det virker ikke som, ifølge vitner og det som belyses ut fra omstendighetene, at tross den betraktelige årlige utførsel beregnet til 100.000 årlig, så har det ikke vært noen merkbar nedgang i befolkningen i Afrika.

P2 Like så er det en uimotsigelig sannhet at negerdamene i Vestindia, dersom de lever i et ordentlig ekteskapelig forhold, er svært fruktbare og som i alle varme himmelstrøk, føder lett.

P3 Naturen har altså ikke lagt noe hinder i veien for forplantningen, og dersom man finner det uforklarlig at det til nå ikke har funnet sted noen ordentlig, tilstrekkelig forplantning på de vestindiske øyer, så kan man ene og alene søke grunnen for dette i koloniens lover og dennes forfatning.

P4 Deres kongelige høyhets vestindiske øyer har til nå vært i den samme situasjon som alle andre kolonier i området, dvs. at antallet negre tilstede ikke har blitt opprettholdt uten ny tilførsel og at antallet har sunket når ny tilførsel har uteblitt.

P1P4 Ved nærmere undersøkelser har vi funnet ut at denne tilstanden ikke bare skyldes et uforholdsmessig stort antall døde, men også grunnet et uforholdsmessig lite antall nyfødte.

gode ekteskapelige forbindelser og manglende beskyttelse av barn. Disse er argumenter som abolisjonistene i Storbritannia ville kjenne igjen.²⁶⁰

Et interessant særtrekk ved den danske argumentasjonen, er en kritikk av at antall husslaver er for høyt. Denne luksusen, hvor slaver ble brukt som tjenerskap innendørs i stedet for å arbeide på markene, førte til et tap i produktivitet. Her er det ikke urimelig å spore en særskilt dansk prioritet om å mane til økonomisk nøysomhet også hos plantasjeieerne. Den viktigste av de danske øyene, St.Croix, slet med stadig stigende jordpriser og dertil tilhørende spekulasjon, hvor personer tok opp stadig høyere lån i håp om at prisene ville fortsette å stige. Når så sukkerprisene falt etter fredsslutningen i den amerikanske revolusjon i 1783, skapte dette en rekke økonomiske problemer for plantasjeieerne, kreditorene og den danske stat. Danmark kjøpte opp en del av gjelden, og mange av plantasjeieerne var nå skyldig penger til landet. Risikoen for mislighold av lånene var fortsatt betydelig, hvor virkemidler som dempet deres luksusforbruk kunne være en måte å unngå dette på.

Felles for både Storbritannia og Danmark er også bevisstheten om at statens verktøy ikke kan kontrollere plantasjeieernes adferd i detalj. Positiv lovgivning som gav slaver ytterligere rettigheter, ble beskrevet som lite virkningsfullt. Det var for mange steder statsmakten vanskelig eller umulig kunne få tilgang.

På dansk side mente Kommissjonen at man ikke kunne pålegge plantasjeieere å kjøpe ytterligere slaver, fordi det ville være et inngrep i eiendomsretten. Bedre behandling av slavene var likeså viktig, men ikke noe som kunne pålegges i lovs form. Bedre mat og klær, og beskyttelse av mødre før og etter fødsel falt i samme kategori. Kommissjonen oppfordret riktignok til at man burde ta en belærende rolle overfor plantasjeieerne, men så ikke at man kunne sørge for bedre liv for slavene på annet vis enn indirekte ved å gjøre det nødvendig å opprettholde befolkningens antall.²⁶¹

Dansk Vestindia fikk i løpet av 1700-tallet aldri noen aktiv, offentliggjort lovgivning for slavene utover straffereglement.²⁶² I enkelte av de britiske koloniene hadde det vært forsøk på å etablere positiv lovgivning som formelt hadde til hensikt å gi noe beskyttelse til slavene. Blant slavehandelens tilhengere var det noen, som George Hibbert den 16.mars 1807, som

²⁶⁰ Gøbel (2008:202-208)

²⁶¹ Gøbel (2008:221,227, 235)

²⁶² Hall (1992:56-69)

gav uttrykk for at disse lovene hadde gitt slavene stadig bedre forhold. Blant abolisjonistene var det derimot begrenset med tro på at positiv lovgivning kunne få stor virkning, og at full avskaffelse var eneste effektive virkemiddel. Herfra ble det hevdet at lovene til slavens beskyttelse ikke ble praktisert, selv ikke for de verste forbrytelser begått av slaveeiere.²⁶³

Her er det en parallell til hva Adam Smith argumenterte for i *“Wealth of Nations”*. Smith hevdet at det å gripe inn i en slaveeiers eiendomsrett over sine slaver, særlig i et samfunn hvor eierne selv var frie mennesker og myndighetsutøvelse bundet av lov, var svært utfordrende. Respekten myndighetene måtte gi eierens rettigheter og sosiale posisjon, gjorde det vanskeligere å ivareta slavens behov. For Smith var det klokt å gi slaven god behandling, da det gjorde ham mer trofast og intelligent, og følgelig mer profitabel.²⁶⁴ Eiere oppførte seg imidlertid langt ifra alltid økonomisk rasjonelt, og når eiere ikke behandlet slavene sine godt, var det følgelig et tap for alle, inklusive eiere, slaver og stat. Abolisjonistenes og Kommisjonens mål om avskaffelse av slavehandelen hadde til hensikt å presse eiere til å behandle sine slaver på en god måte, og dermed bidra til å løse det problemet.

²⁶³ Hansard (1817:261-262, Vol. XXIX)

Tese: Positive lover for slavers beskyttelse har ikke blitt praktisert.

P1 Hva enn som har vært sagt til det motsatte, så kunne man klart utlede fra bevisene at slavene hadde ingen beskyttelse under loven.

P1P1 Koloniale statutter hadde i noen tilfeller blitt vedtatt, som syntes å gi dem en slags beskyttelse, men uansett hvor dårlig de ble behandlet av sine mestere, hadde de ikke blitt gitt retten til å få noen oppreisning.

ΦP2 Hr. Ross nevner et tilfelle av forbausende grusomhet utført av en jøde.

P2 Det var rettferdig å nevne at denne personen ble oppfattet med forakt, men det ser ikke ut til å ha falt noen inn å benytte juridiske midler.

P3 Hr. Ross uttrykker eksplisitt at han oppfattet en eier til å ha rett til å straffe sin slave på hvilken enn måte han syntes var rimelig.

P1P3 Det samme fortalte flere andre vitner.

C1P3 En påstand om det motsatte fantes, og noen dokumenter på dommer var blitt sendt inn som bevis på dette.

C1C1P3 Mange av dommene har en svært sen dato, og i en av dem, hvor en eier hadde på grusomt vis skåret munnen til et barn på seks år nesten fra øre til øre, så virket det som en så rar og ny doktrine for juryen at en eier kunne straffes for noen form for grusomhet gjort mot en slave, at de gav dommen “skyldig, avhengig av rettens mening om overstadig korrektiv til en slave av dens mester er en forbrytelse”.

P1C1C1P3 Retten bekreftet at det var tilfelle, og ila som straff for denne forferdelige, barbariske handlingen en bot på 40 shilling i deres valuta, omtrentlig 25 shilling i våre penger.

²⁶⁴ Smith (2007:454-455)

Afrika som handelspartner

Clarkson innleder sitt “*Essay on the Impolicy...*” med å beskrive hvordan Afrikas befolkning kunne gjøres til frie arbeidere i Afrika, og ikke måtte fraktes som slaver helt til Vestindia.²⁶⁵ Her finner man en parallell til Isert, som i 1788 utgav noen av de samme tankene.²⁶⁶ Ideen om at man kunne dyrke de samme produkter i Afrika som man nå dyrket i Vestindia, hadde sine røtter fra forrige tiår, hvor vitenskapelige undersøkelser av terreng og flora ved Pepperkysten hadde indikert at jorden var like velegnet og fruktbar.²⁶⁷ Samtidig hadde Storbritannia en høy andel fattige av afrikansk opprinnelse, blant annet personer som hadde støttet britisk side under den amerikanske revolusjon. Dette gav bl.a. opphav til et forsøk i 1787 på å bosette noen av disse fattige i “*Granville Town*”, i dag en del av Freetown i Sierra Leone.

Det var overlapp mellom medlemmene av Selskapet og medlemmene av “*Committee for the Relief of the Black Poor*”, som var viktige initiativtakere til flyttingen av fattige.²⁶⁸ Clarkson var følgelig del av en krets, som bl.a. bestod av Granville Sharp, hvor disse argumentene var godt kjent.

Allerede i sin første tale om avskaffelsen av slavehandelen den 12.mai 1789, nevner også Wilberforce muligheten for å utnytte Afrika som handelspartner for faktiske varer, og ikke mennesker. Her argumenterer han ut fra en tese om at Afrika kan bli en god handelspartner med rike handelsbyer, så lenge slavehandelen avskaffes.²⁶⁹ Wilberforce knytter den dårlige adferden de har vist, til at de prioriterer å jakte hverandre for salg så lenge et europeisk marked tilbyr brennevin i bytte. Dette er imidlertid ikke et sentralt moment ved talen, og

²⁶⁵ Clarkson (1788:4-5)

²⁶⁶ Isert (1788:339-340)

²⁶⁷ Brown (2006: 260-261)

²⁶⁸ Brown (2006:316-317)

²⁶⁹ Hansard (1816:61, Vol. XXVIII)

Tese: Afrika kan bli en god handelspartner uten slavehandelen

C1 Det sies at afrikanere er late.

C1C1 Men de er ikke så late at de ikke kan fange hverandre.

P1 Syv hundre til et tusen tonn ris kjøpes årlig fra dem, hvorfor skulle vi ikke kunne kjøpe mer?

P2 I Gambia sees et tusen av dem kontinuerlig i arbeid, hvorfor skulle ikke flere tusen til av dem settes i arbeid på samme vis?

P3 Det er slavehandelen som forårsaker deres latskap og alle andre sorters ugagn.

PIP3 Vi er fortalt av et vitne, “de selger hverandre som de kan”, og så lenge de kan få brandy for å fange hverandre, så er det ingen overraskelse at de ikke er ledige for annet arbeid.

bemerkes først mot slutten. Argumentet har allikevel tilstrekkelig vekt til at det gjentas ved senere taler, som eksempelvis den 18.mai 1791, hvor forventningene til avkastning formuleres som potensielt enda høyere enn i 1789: “... and, to what extent her demand might then grow, exceed almost the powers of computation to appreciate.”²⁷⁰ Dette ble allikevel heller ikke da en sentral del av Wilberforce sin fremstilling, kanskje som følge av at etableringen i Sierra Leone innledningsvis gikk svært dårlig.²⁷¹

En avsluttende problemstilling er det også i den danske Kommissjonens arbeid. Danske slavefort kostet Danmark-Norge den betydelige sum av 30.000 riksdaler årlig.²⁷² Dersom slavehandelen opphørte, var det et rimelig spørsmål om hva disse deretter eventuelt skulle brukes til, hvis noe. Kommissjonen poengterte at selv om handelen med gull og elfenben hadde vært av liten verdi, så var det ikke gitt at det ikke fantes andre handelsvarer som fortene kunne bidra med å samle. Her nevnes både sjeldne tresorter som hadde blitt oppdaget og sendt til England, og den nylige etableringen i Sierra Leone.²⁷³ Her anbefalte Kommissjonen å ta en avventende rolle, for å se hvordan utfallet ble. Dette i kontrast til den vesentlig mer håpefulle, om enn kortfattede, tilnærming som Wilberforce benyttet.

Kommissjonens arbeid var ferdigstilt i desember 1791. I 1788 hadde Paul Erdmann Isert dratt av gårde for å etablere en dansk koloni i Afrika, ikke langt fra det danske slavefortet Christiansborg. Han døde allerede i januar 1789, men kolonien klarte å overleve noen få år til, frem til den ble forlatt i 1793.²⁷⁴ Satsingen og usikkerheten på hvorvidt kolonien ville lykkes,

²⁷⁰ Hansard (1817:277-278, Vol.XXIX)

²⁷¹ Thomas (1997:496-497)

²⁷² Gøbel (2008:196)

²⁷³ Gøbel (2008:246-247)

Tese: Andre former for handel med Afrika må utredes ytterligere

C1 Handelen med gull, elfenbentener o.l. som har pågått i årevis er av liten betydning.

P1 De siste årene er det brakt til England prøver av fortsatt ganske ukjente tresorter fra Afrika, som man her har betalt mer for enn andre kostbare utenlandske tresorter.

P1P1 Kanskje finnes det noe lignende på kysten der Deres kongelige Høyhets fort ligger.

P2 Hvis undersøkelser av forholdene ikke ville være noen ulempe, og skulle det være seg slik, så kan man forvente seg å gjøre en betraktelig handel ut av dette verdt kostnadene [til fortene].

P3 Vedlikehold av fortene vil trolig fullt og helt avhenge av muligheten for å anlegge kolonier for dyrkning av de kommersielle produktene som nå dyrkes i Vestindia.

P4 Det er oss kjent at Deres Majestet akkurat nå undersøker denne muligheten nøyer.

P1P4 Saken fortjener ubestridelig den dobbelt oppmerksomhet som følge av de siste nyhetene om engelske etableringer i området ved Sierra Leone.

P1P1P4 Vi tror at alle forslag vedrørende fortene må utsettes frem til resultatet er kjent.

²⁷⁴ Hernæs (2011:95, 106, 112)

kan være med på å forklare hvorfor man tok en avventende rolle, i tillegg til at man hadde stor interesse for om britiske forsøk i Sierra Leone ville lykkes.

Kostnader ved slavehandelen.

Et tema drøftet både i København og i London var gevinstene av slavehandelen. For Danmark-Norge hadde dette lenge vært et kjent tapsprosjekt. Kommisjonens beskrivelse av dette var følgelig en kjent problemstilling som ikke krevde stor overtalelsesevne. Statens utgifter til fortene, kombinert med at de handelsmenn som sendte skip i denne handelen hadde en høy risiko for å lide tap bl.a. som følge av for lave priser, var ingen gunstig situasjon for Danmark-Norge.²⁷⁵ De økonomiske utfordringene med handelen var ikke ukjent for riket, og argumentene om at dette var en klart tapende handel er entydige.

Dette fremgår også av Generaltoldkammerets kongelige forestilling, hvor det hevdes at slavehandelen spiser betydelig av den gevinst man har i de vestindiske øyene. Kammerets ståsted er at *“For at hæve disse Vanskeligheder, undgaae Tabet og forbedre Negrenes Kaar er Kamret ganske overbeviist, at intet kraftigere og rigtigere Middel kan udfindes end Negerhandelens Ophævelse.”*²⁷⁶ Den eneste økonomisk meningsfulle grunn til å bevare slavehandelen, er dersom dette er en forutsetning for å opprettholde plantasjene i Dansk Vestindia. Det tidligere nevnte mindretallet i Generaltoldkammeret, Hansteen, forsøkte uten suksess å fremme dette synet ved å foreslå en senere iverksettelsesdato for lovendringen.

²⁷⁵ Gøbel (2008:194-195)

Tese: Slavehandelen er i det vesentlige et tapsprosjekt

P1 Negerhandelen fører i det store og det hele til mer tap enn fortjeneste.

P1P1 Deres Majestet nedsatte en kommisjon den 26.november 1786 for å undersøke om handelen kunne føres på en mer fordelaktig måte, nettopp på grunn av tapene.

P2P1 Det årlige gjennomsnitt av negre er høyst 1400.

P3P1 For å oppnå dette opprettholdes fire fort og tre leire med et ikke uanseelig antall betjenter langs kysten som må underholdes.

ΦP4P1 For å finansiere de store utgiftene må det en uvanlig gevinst til.

P4P1 Det store tapet oppstår da man vanligvis ikke kan selge negre til noen andre priser enn de som står i forhold til priser som andre land selger slaver for.

P1P4P1 Andre lands priser er normalt svært lave.

P5P1 Entreprenører er tilfreds med en reise dersom de kommer ut av dette med en beskjedne gevinst eller ikke lider noen skade.

²⁷⁶ Gøbel (2008:281)

Dessverre skulle det i ettertiden vise seg at Hansteen hadde mye rett, og at fødselstallene etter at loven ble vedtatt ikke steg i det tempo som man hadde forventet.²⁷⁷

Situasjonen var betydelig annerledes i Storbritannia. De to konkurrerende narrativene beskrev svært ulike økonomiske virkeligheter hva gjaldt slavehandelens verdi. Clarkson i "*An Essay on the Impolicy...*" beskrev handelen i det vesentlige som en tapende handel, hvor man utenfor de tidspunkt hvor krig påvirket prisen til gunst for selger, ofte gikk i minus.²⁷⁸

Det gjorde det naturligvis noe vanskeligere for abolisjonistene å forklare hvorfor så mange villig satset på kjøp og salg av slaver. Clarkson beskrev deltakernes motivasjon til å delta i handelen som den samme som får mennesker til å delta i lotteri, dvs. håpet om å være en av de få som overvinner oddsene. Beskrivelsen av handelen som et lotteri ble gjentatt av William Wilberforce i hans tale fra 12.mai 1789. Samtidig henviste han til argumentene flere av slavehandelens tilhengere hadde benyttet i 1788, da Dolbens lovforslag ble drøftet. Stemmer som Gascoyne og Lord Penrhyn hadde hevdet at de begrensningene Dolben hadde foreslått, ville føre til at handelen måtte opphøre.²⁷⁹ Når handelen allikevel fortsatte, bidro dette til å undergrave deres troverdighet.²⁸⁰

Hvor mye Storbritannia eventuelt kunne tape forble et stridsspørsmål. Charles Grey (da under tittelen Lord Howick) beskrev i Underhuset den 23.februar 1807 i detalj hvordan kapitalen

²⁷⁷ Løken (2020:377)

²⁷⁸ Clarkson (1788:25)

Tese: Slavehandelen er i hovedsak et tapsprosjekt

ØP1 Med tanke på den virkelige profitt i handelen, kunne jeg henvise til de bestemte skip hvor jeg har blitt gitt tilgang til bøkene for hele reiser.

P1 To skip, som har gjennomført tre reiser hver, som krevde fem år, etterlot sine eiere i gjeld og tvang dem til å oppgi handelen.

P2 Et annet tjente en sum på 4000 pund, men det samme skipet på hennes neste reise, tapte mer enn hun hadde tjent på den forutgående [reisen].

P3 Et skip tjente femti prosent, men hennes suksess gikk tapt av et annet, som reiste ut på samme tid og for samme oppdragsgiver, og tapte i samme proporsjon.

C1 Disse tilfellene derimot er få, og jeg skal ikke legge vekt på dem, men i stedet henvise til generelle fakta.

P4 Det store Afrikanske kompaniet, som ble gitt ekstraordinær myndighet, og som hadde enhver mulighet til å oppleve dens godtgjørelse, feilet to ganger.

P5 Fra året 1763 til året 1772 unngikk Londons handelsmenn alle forbindelser med de i Liverpool i denne handelen, fra en overbevisning om at den i dette tidsrom ikke hadde vært utført uten med tap.

P6 Den samme forsiktigheten fortsatte til året 1778, for innenfor det smale tidsrommet bestående av bare seks år, så tapte slavehandlerne der summen av syv hundre og ti tusen pund, og mange konkurser fulgte.

C2 Under den Amerikanske krigen, mens prisen på slaver var så lav som syv pund på kysten, og så høy i gjennomsnitt som førtifem i koloniene, så kunne eventyreren som unngikk fiendens skip vinne en formue.

C1C2 Men siden freden, så har handelen vendt tilbake til sin tidligere form, og det anses som et faktum, ved de havner hvor den bli utført at den er en tapende handel for tiden.

²⁷⁹ Hansard (1816:589, Vol. XXVII)

²⁸⁰ Hansard (1816:55, Vol. XXVIII)

som var investert i denne handelen var svært liten, og omtalte den som 1/110-del av hele den britiske eksporten.²⁸¹ Dette kun kort tid etter at jarlen av Westmoreland i Overhuset den 5.februar samme år hadde hevdet at man ville tape 6-700 skip og nesten en tredjedel av britisk import og eksport.²⁸² Selv om sistnevnte nok inkluderte en forventning om en økonomisk ruin i Vestindia, illustrerer dette godt den store avstanden mellom de to narrativene på britisk side.

Lån og kompensasjon

I forbindelse med så store endringer som slavehandelens avskaffelse, er det høyst forståelig at noen vil benytte tilgjengelig kapital for å få overgangen til å bli smidigere. Penger kan roe gemytt, dekke ekstra utgifter, og på ulikt vis løse de utfordringene som større lovendringer medfører.

På dansk side var det viktigste økonomiske virkemiddelet et lån til plantasjeiere som trengte midler til å kjøpe nye slaver. Schimmelman, som bl.a. i egenskap av å selv eie plantasjer, kjente godt til den økonomiske situasjonen i Dansk Vestindia, og at økonomien langt fra var sterk hos alle eiere. Planen om å gjøre koloniene selvforsynt ville ha liten sjanse for suksess, dersom man nådde 1803 og bare en brøkdel av plantasjene hadde skaffet seg nok slaver til å dekke sine behov. Allerede i sitt pro memoria beskrev han derfor behovet for å skaffe lån til både fattige og rike plantasjeiere, slik at de ville ha anledning til å skaffe de slaver som var nødvendige.²⁸³

Dette ble ytterligere utbrodert i Kommissjonens arbeid, som understreket at det ikke kunne påregnes at alle plantasjeiere hadde de nødvendige midler til å kjøpe nye slaver, i alle fall ikke i den utstrekning som var ønskelig. Kommissjonen anslo at et totalt lånebeløp på 1,2

²⁸¹ Hansard (1812:948, Vol. VIII)

²⁸² Hansard (1812:666-667, Vol. VIII). Se også en annen slavehandelstilhenger, Tarleton, og hans lignende uttalelse av 18.april 1791, hvor han hevdet at slavehandelen alene eksporterte for 800.000 pund, og var en forutsetning for Vestindiahandelen verdt 6.000.000 pund. William Smith møtte dette den 19.april samme år med å hevde at slavehandelens eksport i gjennomsnitt var verdt litt over en halv million. Se Hansard (1817:281, 319, Vol. XXIX)

²⁸³ Gøbel (2008:168)

millioner riksdaler - en svært stor sum - ville være nødvendig i løpet av en tiårsperiode for at de nødvendige kjøp skulle være gjennomførbare.²⁸⁴

Den dansk-norske økonomiske politikk var ofte preget av praktiske beslutninger, og dette var ikke et unntak. For å lykkes med denne strategien, var det nødvendig å låne ut ytterligere midler til plantasjeeiere som man bare i forrige tiår hadde måttet redde fra sine kreditorer. Forventningen var at dette over tid ville lønne seg, ved at man unngikk den kostbare slavehandelen, og i stedet kunne nyte godt av en direkte handel med koloniene. Det fantes også en rimelig forventning til at et økt antall slaver også vil medføre en økt produksjon, med økte toll- og andre inntekter til staten som følge.

Samtidig var dette illustrerende på et dansk svakhetstegn. For å opprettholde en lukrativ sukkerhandel var man avhengig av en gruppe plantasjeeiere med variable midler, tvilsom lojalitet og bred erfaring med selvstendighet. Deres sterke innflytelse på lokale embedsmenn kan illustreres med hvordan et tidligere forsøk i 1755 på å innføre et mer komplett lovverk bl.a. til beskyttelse av slavene hadde strandet, simpelthen fordi guvernøren hadde valgt å ikke offentliggjøre lovverket, og at det dermed ikke hadde fått virkning på øyene. Guvernørens trolige motivasjon var et ønske om å holde seg inne med plantasjeeierne, som ikke verdsatte den planlagte loven.²⁸⁵ Da man nå gikk til det skritt av å ta en beslutning som det var rimelig å forvente at mange av plantasjeeierne ikke ville verdsette, var det svært viktig for Danmark-Norge å "sukre pillen". Generaltoldkammerets kongelige forestilling uttalte tydelig nok at lånene også hadde som virkning å begrense plantasjeeiernes bekymring.²⁸⁶ Lånenes form og administrasjon falt også i betydelig grad under vestindisk innflytelse.²⁸⁷

²⁸⁴ Gøbel (2008:214, 217-221) Til sammenligning kjøpte Danmark-Norge ut det Vestindisk-guineiske kompagni fra alle sine aksjeposter og overtok direkte kontroll av St.Croix til en sum av 1.250.000 riksdaler i 1755. Se Hornby (1980:112)

²⁸⁵ Hall (1992:62)

²⁸⁶ Gøbel (2008:284)

Tese: Plantasjeeierne må gis lån.

P1 Plantasjeeiernes manglende formue til å kjøpe negre går i møte ved de lån som de tilbys.

C1P1 Deres manglende evne for en del å betale tilbake disse lån, eller vanskeligheten med å finne et sikkert pant, er ikke oversett eller forbigått av Kommissjonen.

P1P1 Det har behaget Deres Majestet uaktet å tilby lånene under allerhøyeste garanti, da planens utførelse uten lånene ikke anses mulig.

P2 At plantasjeeiere skulle bli nedslåtte og motløse nå, da de tilbys lån til å anskaffe de negre som er nødvendige til sin eiendoms drift, og fri innførsel av negre åpnes for dem, og det fra regjeringens side gjøres alt hva som i øyeblikket kan stå i dens makt for å bistå eiendommen og gi verdi, og det alene fordi eiere om ti år, som må anses som et større tidsrom i Vestindia enn her, ikke mer kan kjøpe kystslaver, synes ikke å være og frykte.

²⁸⁷ Gøbel (2008:115-118)

På britisk side var det også enkelte stemmer som var bekymret for plantasjeeiernes reaksjon på en avskaffelse, men her var det oppfattede styrkeforholdet ganske annerledes. Det var begrenset med eksplisitt uro for de lokale elitenes selvstendighet og motvilje. Richard Brinsley Sheridan beskrev selve ideen om at koloniene ville forlate Storbritannia som latterlig, med henvisning til britisk flåtemakt. I dette hadde han et godt argument - britisk evne til å bruke militærmakt fjernt fra hjemlige kyster var ikke uinnskrenket, men allikevel langt mer omfattende enn noe Danmark-Norge kunne håpe på. Eventuelle opprørske øyer hadde gode grunner til å frykte en blokada.²⁸⁸

Mer omdiskutert var muligheten til å gi en kompensasjon til personer som led tap som følge av en lovendring. Her vendte man tilbake til eiendomsretten, og hvordan eventuelle statlige inngrep i den enkeltes rett til å administrere sin egen eiendom nødvendigvis måtte kompenseres for. For store britiske tenkere som Hume og Locke, var det å beskytte den enkeltes eiendomsrett essensielt.²⁸⁹ Slavehandelen var veletablert og hadde vært så i lang tid. Den hadde vokst betydelig i omfang etter at et tidligere monopol ble opphevet i 1698, blant annet som følge av parlamentets ønske om å støtte handelen og de mange handelsmenn som ønsket å delta.²⁹⁰ Så lenge slaver falt inn under eiendomsrettens rammer, var det for abolisjonistenes del et stort problem. Deres intensjon om å løse et onde, møtte motstand i form av at man her undergravde en essensiell britisk verdi, retten til eiendom.²⁹¹

Slavehandelens tilhengere var langt ifra trege med å poengtere dette, og beskrev gjerne en stor risiko for ringvirkninger. 2.april 1792 uttalte slaveeieren James Bailey seg om dette, med det klare standpunkt at eiendomsretten ikke kunne fratras noen i koloniene uten behørig kompensasjon:

“A serious attention to the several acts I have mentioned, and to the many other authorities with which our books are filled, must convince every unprejudiced mind, that the laws in existence have given as perfect security to the lives and fortunes of his majesty's subjects in the West India islands, as they do to his subjects in Great Britain; and that their property

²⁸⁸ Hansard (1812:138, Vol. IX)

²⁸⁹ Panichas (1983:391)

²⁹⁰ Morgan (2007:61-63)

²⁹¹ Her kan nevnes at når den faktiske opphevelsen av slaveriet først fant sted i 1833, så ville den kort tid etter bli etterfulgt av at tidligere eiere fikk utbetalt en betydelig kompensasjon for tapet av sin tidligere “eiendom”. Se Morgan (2007:190-191)

*cannot be meddled with or diminished in any shape whatever, without full and ample compensation.”*²⁹²

En slik kompensasjon ville nødvendigvis være svært omfattende gitt koloniernes omfang og den verdifulle sukkerproduksjonen. Det var en vanskelig økonomisk oppgave i 1792 med en truende fiende i et revolusjonært Frankrike, og en desto verre oppgave i 1807 i full krig med Napoleons Frankrike.

Wilberforce i sitt *“A letter on the Abolition of the Slave Trade”*, går i møte med argumentasjonen om økonomisk kompensasjon. Han benekter her først at det finnes rettferdighet i å gi en kompensasjon for en handel grunnlagt på urettferdighet, med røveri, undertrykkelser og lidelser. Deretter trekker han frem et annet argument, som er at staten også i andre sammenhenger har regulert eller på annet vis endret handelen i riket, uten at man samtidig har gitt en kompensasjon. Teksten redegjør for at endringer som må kunne forutses og forstås, slik som avskaffelsen av slavehandelen har vært, så er det ikke statens oppgave å kompensere den som unødig har pådratt seg kostnader til tross for forventningene.²⁹³ Loven ble også vedtatt uten noen form for kompensasjon.

Selv om standpunktene stammer fra riker med ulik grad av makt og innflytelse, og ulikt forhold til sine kolonister, så kan slavehandelens motstandere i begge land forstås som svært pragmatiske i sin tilnærming. Den økte danske støtten til plantasjeeierne er en nødvendighet for å oppnå målet om å avvikle en kostbar slavehandel. For britisk side, gitt at en kostbar økonomisk kompensasjon raskt kunne ha snudd abolisjonistenes støttespillere til motstandere, var det viktig å forhindre at dette ble gitt. På britisk side bygde argumentene gjerne på forestillinger om rettferd og eksisterende presedens, mens det i den danske situasjonen i større grad var en eksplisitt bekymring for eventuell misnøye i Vestindia. Det utelukkes ikke at enkelte representanter i den britiske diskusjonen i større grad bygde på ideologisk og humanitær overbevisning enn hos den danske, men de beveget seg begge innenfor det samme spillerom - det muligens kunst.

²⁹² Hansard (1817:1081, Vol. XXIX) For et eldre eksempel, se Dempsters krav om kompensasjon den 12.mai 1789 (Hansard 1816:77, Vol. XXVIII).

²⁹³ Wilberforce (1807:313-318) Dette er for øvrig også et godt eksempel på samspillet mellom tekster publisert for offentligheten og diskusjoner i parlamentet, gitt at slavehandelstilhengeren George Hibbert som i sin tale av 16.mars 1807 nettopp hevdet at her hadde det vært umulig å forvente en slik beslutning før i 1806, gitt at det ikke før da var en enighet mellom begge hus om saken. Se Hansard (1812:123, Vol. IX)

5.2 Et komparativt syn på ideologisk og humanistisk argumentasjon

Gradvis avvikling av slavehandelen

Det er en iboende konflikt mellom kraftfulle beskrivelser om menneskelighet, rettferdighet og lignende store idealer, og de hjørner man kutter av praktiske grunner. Kommisjonens arbeid i sin beskrivelse av midtpassasjen, konkluderer med at denne reisen minner kraftig om mord. *“Es ist hart zu gestehen, und doch auch schwer zu bestreiten, daß die Gränzlinie zwischen einer solchen unvermeidlichen Aufopferung von Menschen-Leben und wiirklichen Morde, wenn sie mit unpartheiischer Hand gezogen werden sollte, nur sehr schwankend seyn könnte.”*²⁹⁴

I samme tekst fremgår det som nevnt en argumentasjon for at slavehandelen må fortsette i minst 10 år til, slik at man får det tilstrekkelige antall slaver. Det er vanskelig å forene disse to synspunktene. Etter Christian Vs Danske Lov 6-6-1, skulle straffen for drap være henrettelse. Samme lovs 4-1-12 la til grunn at dersom det skjedde en drapshandling ombord på et skip, skulle morderen bli overrakt til danske myndigheter når man var i havn. Selv om det kan tenkes juridiske grunner for at disse lovene ikke nødvendigvis gjaldt i slavehandelen, var og er det rent prinsipielt fortsatt en av statens viktige oppgaver å straffe mordere. Her valgte man derimot å tillate *“...wiirklichen Morde...”* i 10 år til, av hensyn til økonomien.

Forordningen ble offentliggjort kort tid før den viktige debatten om slavehandelens avskaffelse 2.april 1792. Her finner man et interessant eksempel på at påvirkningen mellom landene ikke kun gikk i en enkelt retning. I innledningen til denne debatten, hadde Wilberforce omtalt den danske beslutningen om å avskaffe slavehandelen med rosende ord.²⁹⁵ Gitt hvordan debatten utviklet seg, kan ha hatt grunn til å angre på nettopp det.

²⁹⁴ Gøbel (2008:189) Egen oversettelse: “Det er hardt å tilstå, og likevel også vanskelig å bestride, at grensen mellom en slik uunngåelig oppofrelse av menneskeliv og virkelige mord, selv dersom de blir trukket med upartisk hånd, kan være svært svingende.”

²⁹⁵ Hansard (1817:1071)

Årsaken til det er at ideen om en gradvis avvikling av slavehandelen, med paralleller til den danske modellen, ble brakt inn i den britiske debatten med stor styrke.²⁹⁶ Kanskje mest interessant i så måte var Henry Dundas tale, som fikk betydelig påvirkning på debatten det året. Dundas innledet sin tale 2.april 1792 med å hevde at han også ønsket handelens avvikling. Men i stedet for en øyeblikkelig avvikling eller en vedvarende fortsettelse, introduserte han et tredje alternativ, en avvikling som skulle skje fra en fremtidig dato.²⁹⁷

Dette skapte sterke motreaksjoner hos noen av parlamentets beste talere. Fox møtte forestillingen om en gradvis og moderat avvikling med sterke ord, og gikk langt i å insinuere at dette -bevisst eller ikke - var å kaste blå i øynene på parlamentet. En utsettelse eller gradvis avvikling, ville være å gi mer tid til mord og røveri.²⁹⁸ Pitt, om enn ikke like konfronterende overfor Dundas, inntok mye av samme ståsted, og stilte kraftfulle retoriske spørsmål: *“Why ought the slave trade to be abolished? Because it is incurable injustice. How much stronger, then, is the argument for immediate, than gradual abolition! By allowing it to continue even for one hour, do not my right hon. friends weaken their own argument of its injustice? If on the ground of injustice it ought to be abolished at last, why ought it not now? Why is injustice to be suffered to remain for a single hour?”*²⁹⁹

Retorikken til tross, et klart flertall støttet Dundas ønske om å endre ordlyden til å gradvis avvikle slavehandelen, noe som ville vise seg å sette abolisjonistenes sak betydelig tilbake. Forpliktelsen til fremtidig avvikling skulle vise seg å være uklar, og det var trolig også

²⁹⁶ Ideen var ikke ny, og hadde blant annet blitt møtt av Wilberforce i 1791 (Hansard 1817:272, Vol. XXIX).

²⁹⁷ Hansard (1817:1104-1110, 1124, Vol. XXIX)

²⁹⁸ Hansard (1817:1113-114, Vol. XXIX)

Charles James Fox, tese: Avviklingen må ikke skje gradvis.

C1 Det som den ærbare herren [Dundas] hadde sagt måtte ha større vekt enn noe han selv kunne bidra med til temaet.

C1C1 Allikevel hadde han lyttet med uendelig uro i stedet for tilfredsstillelse.

C2C1 Han kunne ikke unnlate å observere at han aldri hadde følt en mer alvorlig, eller mer virkningsfull motstand mot hans ærbare venns [Wilberforce] forslag.

P1 Uten å betvile ærligheten til den ærbare herren, så hadde noe så skadelig blitt sagt, og noe så lik en grunnmur hadde blitt lagt, ikke bare for å tillate at den avskyelige handelen fortsatte i årevis til, men kanskje for alltid.

PIP1 Han måtte derfor tydelig si grunnene som han handlet ut fra på et så viktig tema.

P2 Han forkastet sterkt alle bedrag og vrangforestillinger på dette landet, og han anså det for å være bedragerisk og villedende, selv om det ikke var ment slik, om man forhindret komiteen fra å se temaet i sitt sanne lys, fra å se det eneste som var spørsmålet, om den forkastelige slavehandelen burde få fortsette eller burde avskaffes.

P3 De to siste ærbare herrer som uttalte seg sist omtalte seg som “moderate menn”, men han hverken følte eller ønsket noen form for moderasjon på temaet.

P4 Han anså ideen om å fortsette slavehandelen som intet annet enn en ide om å fortsatt oppfordre til forbrytelser som røveri og mord, og disse under omstendighetene svært skamfulle og grusomme.

²⁹⁹ Hansard (1817:1148-1149, Vol. XXIX)

Dundas sin intensjon. Den gradvise avviklingen viste seg å være en suksessfull strategi for å beholde slavehandelen, og forslaget om gradvis avvikling ble til sist avvist av Overhuset.³⁰⁰

Det er overraskende mange likhetstrekk mellom Dundas argumentasjon den dagen, og det som Kommisjonen foreslo i Danmark. Den gradvise avviklingen, hvor man gav slaveeiere mer tid til å innrette seg på endringene, har åpenbare paralleller. Husets daværende Speaker, Henry Addington, tilføyde til Dundas forslag en anbefaling om en avvikling innen 8-12 år, og i den perioden skatlegge mannlige slaver høyere enn kvinner, hvilket igjen minner om den dansk-norske løsningen.

Det kan tenkes at den danske forordningen kan ha vært en inspirasjon eller i alle fall en støtte for Dundas. Det er klart ut fra talerne den 2. april 1792 at de hadde fått nyheten om den danske beslutningen, som Pitt omtaler som en “gradual abolition”.³⁰¹ Wilberforce berømmelse av den danske beslutningen viser likedan at den i alle fall i noe grad allerede var kjent i Storbritannia. En samtidig dansk akademiker, Fredrik Sneedorf, beskrev også at den danske forordningen hadde inngått i den britiske debatten, at man hadde trykt opp ulike oversettelser for å overbevise offentligheten i den ene eller andre retningen, og at det var Dundas som hadde fått publisert den mest presise oversettelsen.³⁰² Parallellene mellom den danske forordningen og Dundas og Addingtons forslag, samt tidspunktet dette ble introdusert inn i den britiske debatten, kan ikke sies å være mer enn indisier for en forbindelse her, men åpner likevel for at det noen ganger var Storbritannia som fulgte det danske eksempel.

Frihetsidealer, det opplyste mennesket og virkningen på Afrika.

Som nevnt var det en tydelig tendens til et opplyst hierarki, som ble benyttet av abolisjonistene overfor slaveeiere. Desto mer kunnskap noen manglet, desto mer kunne man forsvare bruk av autoritet mot vedkommende. Den uopplyste visste ikke nødvendigvis sitt eget beste, og noen måtte gripe inn for å beskytte dem fra seg selv.

Dette var en risikabel argumentasjon overfor ressurssterke eliter i eller i tilknytning til koloniene. Det var ikke en like risikabel argumentasjon når den ble benyttet overfor slavene

³⁰⁰ Thomas (1997:528-529)

³⁰¹ Hansard (1817:1153, Vol. XXIX)

³⁰² Sneedorf (1794:491)

selv, som både abolisjonister og slavehandelstilhengere gjorde. Det fantes riktignok tidligere slaver som Olaudah Equiano, som med sterke beskrivelser og argumenter deltok i offentligheten for å fremme handelens avskaffelse, men i det vesentlige var personer av afrikansk herkomst ikke inkludert i debatten. Selv Equiano anså det som hensiktsmessig å inkludere andres brev i sin bok, hvor han selv ble beskrevet som et unntak, en “*enlightened African*”.³⁰³

Tilhengerne av handelens avskaffelse måtte riktignok understreke at afrikanere ikke var kraftig underlegne mennesker fra naturens side. Det var nødvendig å vise til at selve materien - om enn ikke kulturen og religionen - i det vesentlige var lik den som europeere hadde.³⁰⁴ Samtidig var det også et ofte gjentatt argument at slavene i sin nåværende tilstand, ikke var klare for friheten.

Kommisjonen i Danmark forklarte dette med at slavene manglet de kunnskaper og skikker som det var nødvendig å besitte som et fritt menneske. Oppdragelse måtte komme før frihet, blant annet av hensyn til slavene selv.³⁰⁵ Også Wilberforce beskrev ofte slavenes behov for dannelsen. Når han 18. april 1791 beskrev slavene, var det ved å samtidig anerkjenne deres menneskelighet og fordømme deres manglende kunnskap og moral.³⁰⁶

Både Kommisjonen og Wilberforce var her ganske enige i at dette var en tilstand som afrikanerne hadde blitt brakt i som følge av å ha blitt gjort til slaver. Oppfatningen om hvem de var i Afrika, var følgelig en ganske annen. Wilberforce gjenforteller en beskrivelse fra et vitne, hvor slaver (slik slaveriet praktiseres der) spiser sammen med sin mester, “*...in the true style of patriarchal simplicity and comfort.*”³⁰⁷

Det er mye ved denne beskrivelsen av afrikanere som minner om ulike filosofers beskrivelse av “*naturlilstanden*”. For abolisjonistene kan man ane en arv fra filosofen John Locke, hvor

³⁰³ Equiano (1794:xii, xiv)

³⁰⁴ Gøbel (2008:187), Wilberforce (1807:55)

³⁰⁵ Gøbel (2008:197-198).

³⁰⁶ Hansard (1817:274, Vol.XXIX)

Tese: Slavens situasjon kan ikke forbedres via lover.

P1 Negrene var skapninger som oss selv.

P1P1 De hadde de samme følelser, og enda sterkere hengivenhet enn oss selv.

C1P1 Deres sinn var uinformert, og deres moralske karakter nesten fullstendig fornedret.

P2 Mennesker i denne tilstanden var nesten ute av stand til å motta sivile rettigheter.

P3 For å bli i stand til å nyte disse [rettighetene], må de i noen grad, bli brakt tilbake til det nivået de så urettferdig og så grusomt hadde blitt forringet fra.

Se forøvrig også et lignende standpunkt hos Pitt den 19. april 1791 i Hansard (1817:340, Vol. XXIX)

³⁰⁷ Hansard (1817:259, Vol. XXIX)

naturtilstanden beskrives som noe vesentlig positivt. Dette er en tilstand hvor fornuften regjerer alle som vil lytte til den, og dens budskap er at ingen bør skade noens liv, helse, frihet eller eiendom. Locke hevder at den som forsøker å ta vekk friheten fra noen i naturtilstanden, ønsker også å ta vekk alt annet, da friheten er grunnlaget for alt en slik person kan besitte.³⁰⁸

Et ganske annerledes syn hører Thomas Hobbes til, som i Leviathan beskriver naturtilstanden som “*solitary, poore, nasty, brutish and short.*”³⁰⁹ Denne er alles krig mot alle, som stemmer godt overens med en beskrivelse av det Afrika som slavehandelens tilhengere benyttet. Blant deres rekker er det stemmer som maler et Afrika, hvor afrikaneres evne og vilje til å gjøre hverandre til slaver har vært vedvarende i mange århundrer, også lenge før europeeres ankomst.³¹⁰

Afrika var viktig. Wilberforce oppgav i “*A letter on the Abolition of the Slave Trade*”, at “*I desire it may be borne in mind, that Africa is the primary subject of our regard. It is the effect of the Slave trade on Africa, against which chiefly, we raise our voices, as constituting a sum of guilt and misery, hitherto unequalled in the annals of the world.*”³¹¹

Argumentene som både Kommisjonen og sterke krefter blant abolisjonistene forsøkte gjøre hørt, var en beskrivelse av et Afrika som minnet mer om Lockes, hvor europeiske krefter hadde gått inn, og gjennom å stjele friheten til innbyggerne, også hadde stjålet alt annet. Ved å tappe Afrika for innbyggere og innføre grunner til å kidnappe hverandre, hadde man også røvet bort mye av det som kunne ha gitt Afrika rikdom, moral og sivilisasjon. Nyttig lærdom, i stedet for slavehandel, ville gitt et helt annet Afrika.³¹²

³⁰⁸ Locke (1824:133,140)

³⁰⁹ Hobbes (1996:89)

³¹⁰ Se f.eks. Hibberts beskrivelse av Afrikas historie i Hansard (1812:119-120, Vol. IX)

³¹¹ Wilberforce (1807:10-11)

³¹² Se f.eks. Gøbel (2008:184), hvor Kommisjonens betenkning beskriver følgende om påvirkningen av slavehandelen på Afrika:

Tese: Afrika vil bli bedre som følge av slavehandelens opphør.

P1 Man kan ikke nekte for at møtet mellom europeerne og befolkningen på den afrikanske kyst har fått annet enn de dårligste konsekvenser.

P1P1 Man har lært dem å kjenne luksus og behov som de tidligere ikke kjente.

P1P1P1 Man har lært dem å dekke disse behovene til tross av menneskelige skikker og medmenneskelighet.

P2P1 Man har lært dem å omgås med våpen, slik at de får større slagkraft i krigene de utkjemper seg imellom og at de slik kan ta et større antall krigsfanger.

P2 Det er ikke blitt gjort noe for å formidle til disse folkene siviliserte og nyttige kunnskaper.

P1P2 De som har den flotteste og mest fruktbare jorden, kunne dyrke produkter og drevet handel med disse.

P1P1P2 Dette burde være viktigere enn handel med mennesker, en handel som ødelegger båndene i samfunnet og som bringer mistro og uro mellom stammene, som fra naturens side fordelaktig er begunstiget både i forhold til klima og til jordsmonn.

For diskusjonen var det et viktig spørsmål å finne ut av hvem afrikanerne faktisk var. Dersom kontinentet helt uavhengig av europeisk adferd var et brutalt kontinent preget av alles krig mot alle, som man var heldig å slippe bort fra, var nødvendigvis slavehandelen noe ganske annet enn dersom slavene var milde naturfolk som hadde blitt frarøvet sin uskyld. Førstnevnte var å utnytte andres brutalitet til egen fordel, mens sistnevnte var å være kilden til brutaliteten. Førstnevnte kunne forsvares, sistnevnte var vanskelig forenlig med britiske idealer om frihet og lovens beskyttelse.

Datidens manglende kompetanse om Afrikas fortid og nåtid gjorde det vanskelig å produsere noe endelig argument for de indirekte virkningene av slavehandelen i Afrikas indre.³¹³ Man stod imidlertid ikke helt uten historiske og samtidige kilder, og f.eks. verket "*An Abstract of the Evidence...for the Abolition of the Slave Trade*" gjengav en rekke vitneutsagn som beskrev hva de hadde lært ved opphold i Afrika.³¹⁴ Dette til tross, det å kunne beskrive indre sammenhenger og indirekte konsekvenser av slavehandelen i et stort og komplekst kontinent gjennom et begrenset antall kilder, var svært utfordrende, og måtte konkurrere med andre narrativ om Afrikas indre. Heldigvis for abolisjonistene var det mangt et troverdig vitne som kunne beskrive grusomme historier om hvordan slaver direkte hadde blitt anskaffet med britisk deltakelse, og som dermed legitimerte abolisjonistenes påstander om at slavehandelen var et onde for Afrika.³¹⁵

Redselsfulle beskrivelser var en viktig del av det å drive abolisjonistenes sak fremover. Dramatiske lidelser og brutale overgrep var en enkel måte å selge et budskap til et bredt publikum. Schimmelmann og Kommisjonen kunne ikke gjøre det samme. Tvert om, Kommisjonen rettet noe kritikk mot den britiske bruken av brutale historier som et virkemiddel. Det er følgelig færre beskrivelser av enkelthendelser, men i stedet generelle beskrivelser av ødeleggende adferd som har gjentatt seg over tid.³¹⁶

Preferanse for illustrerende enkeltteksempler eller generelle beskrivelser til tross, så var det en lignende tilnærming hos Kommisjonen og abolisjonistene, hvor afrikanerne - både de som ble

³¹³ Et illustrerende eksempel på hvordan man manglet tilstrekkelig kildemateriale om afrikanske forhold kan finnes i debatten fra 19.april 1791, hvor slavehandelstilhengeren sir William Young hevdet at man kunne utlede afrikansk adferd fra en bok om amerikanske urinnvånere nær Hudson Bay. Se Hansard (1817:301, Vol. XXIX)

³¹⁴ Storbritannia / Parlamentet / House of Commons (1791:1-17)

³¹⁵ F.eks. Hansard (1817:252-257, Vol. XXIX)

³¹⁶ Gøbel (2008:178-180)

tatt som slave og de som ble igjen - ble beskrevet som uskyldige ofre for europeisk overmakt og brutalitet.

Et interessant moment her, og et godt belegg for intertekstualitet, er hvor få avvik det er mellom abolisjonistenes beskrivelse av slavehandelens virkninger på Afrika, og Kommissjonens beskrivelse av det samme. Noe av grunnen til det fremgår eksplisitt av Kommissjonens betenkning, hvor det oppgis at de bygger sine argumenter på de siste undersøkelser om handelen. Disse bør rimeligvis antas å være de britiske abolisjonistenes undersøkelser, dvs. at Kommissjonen argumenterer ut fra den dokumentasjon som abolisjonistene har klart å produsere frem til da, og som Kommissjonen har fått tilgang på.³¹⁷

Kommissjonen gjennomførte sitt arbeid raskt, men allikevel med betydelig grundighet hva gjelder beregninger av økonomisk verdi, inklusive vedlegg som grundig viser hvor mange slaver ulike skip hadde fraktet, hvor mange slaver de ulike fortene hadde skaffet, hvor mye som var eksportert til den afrikanske kysten, m.m.³¹⁸ Det hadde derimot ikke blitt innhentet noen vitneutsagn eller andre beskrivelser som kunne fortelle noe om hvordan Danmark-Norges innbyggere hadde opplevd slavehandelens påvirkning på Afrika, hverken fra reisende på slaveskip eller fra autoritetspersoner ved de dansk-norske slavefortene.

Vi har dessverre begrenset med kunnskap om arbeidsformen til Kommissjonen.³¹⁹ Det er ulike mulige tolkninger for hvorfor Kommissjonen i sin betenkning valgte å grundig utrede økonomiske argumenter, men i lite grad undersøkte danske erfaringer med Afrika. En tolkning er at man ved å ikke grave i eventuelle danske synder i Afrika, kunne unngå konflikt. En annen tolkning er at det humanitære perspektivet ble oppfattet som mindre viktig enn det økonomiske, og dermed noe som ble prioritert bort. Begge perspektiver stemmer godt overens med et Danmark-Norge kjent for en pragmatisk tilnærming og en sterk trang til å sikre sin egen økonomi.

Midtpassasjens grusomhet og de vestindiske slavenes elendighet

³¹⁷ Dette underbygges av at vitneutsagn henvist til i betenkningen, kan ofte gjenfinnes i de britiske arbeidene. Eksempelvis henviser kommissjonen (Gøbel (2008:184-185)) til uttalelser fra en Alexander Falconbridge, som gjorde tjeneste som kirurg på flere reiser ombord på slaveskip. Det vesentlig samme innholdet gjenfinnes i "An abstract of the Evidence... for the Abolition of the Slave Trade". (Storbritannia / Parlamentet / House of Commons (1791:99))

³¹⁸ Gøbel (2008:249-260)

³¹⁹ Gøbel (2008: 52-53)

Sammenlignet med hele Afrika, var både slaveskipene og de vestindiske koloniene langt enklere å beskrive for både britiske og dansk-norske stemmer. Kommisjonen malte et brutalt bilde av reisen over Atlanterhavet, bestående av sykdom, utilstrekkelig mat og vann, trange forhold og død. Tvangsforing og afrikanere som heller hoppet over bord og druknet, enn å følge med på ferden, nevnes også.³²⁰ Wilberforce og mange av abolisjonistene kunne nok ikke gjenkjenne til denne listen. Wilberforce ville kanskje tilføyd enda flere lidelser under overfarten, slik han bl.a. 12.mai 1789 omtalte hvordan skipsbesetningen, for å holde slavene i form, truet den som ikke ville danse i lenkene sine med pisk.³²¹ Grunngevingen for hvorfor denne reisen over Atlanterhavet var grusom, var likevel i betydelig grad lik.

Det forhindret ikke dansk-norske krefter fra å beskrive sitt eget hjemland som litt bedre enn hos andre slavehandlere. I Kommisjonens arbeid nevnes det at behandlingen av slavene ombord på danske skip er bedre enn den tilhørende andre nasjoner. Påstanden om bedre forhold på danske skip var dårlig forankret i faktiske dødstall, og snarere var tilfellet det motsatte.³²²

I Kommisjonens betenkning legges det frem som vedlegg en oversikt over danske slaveskip 1778 til 1789, hvor det oppgis at av 17.113 slaver, har 2.706 (15,8%) dødd under overfarten.³²³ Til sammenligning hevdet Wilberforce i Underhuset den 12.mai 1789 at 12,5%

³²⁰ Gøbel (2008:186)

Tese: Slavenes behandling ombord på slaveskipene er umenneskelig.

P1: Uansett hvilket menneskelig dannelsesperspektiv man forutsetter, så er det unektelig at det vanskelig kan tenkes noen verre fysisk tilstand, enn den negerlavene befinner seg i under transporten fra Afrika til Amerika.
P1P1: Sammentrengt og fastlenket i et trangt og stinkende skipsrom må de i ofte stormende vær tilbringe flere dager uten å nyte frisk luft.

P1P1P1: Europeerne i skipsbesetningen kan nærmest ikke komme i nærheten uten å besvime.

P2P1: I dagevis må den friske være lenket til den ekkelt syke, den levende til den døde.

P3P1: De blir ernært av kun et minimum av tilstrekkelig kost og sparsommelige utmålte mengder med drikke.

P1P3P1: Ved lange reiser blir disse porsjonene til og med redusert, fordi man av plasshensyn til negerne bruker så lite plass som mulig til proviant.

P4P1: Dette er fakta som ingen som har bekjentskap med slavehandel våger å bestride.

P5P1: Virkningen dette har på negrene er bevis nok.

P6P1: I stor grad blir de grepet av fortvilelse.

P7P1: Ofte er det eksempler på at de har forsøkt å befri seg selv ved vold, og enda oftere at de ivrig forsøker å hoppe i vannet.

P8P1: Ofte, når man har tatt fra dem alle mulighetene til å ta livet sitt, søker de døden ved den mest standhaftige avholdenhet fra mat, og oppildner derved til nye grusomheter fra skipskapteinene.

³²¹ Hansard (1816:45-46, Vol.XXVIII). Se også Hansard (1817:257, Vol. XXIX).

³²² Gøbel (2008:188) Se også denne oppgavens kapittel 3.2.1, hvor det beskrives høyere antall døde slaver på danske skip enn britiske.

³²³ Gøbel (2008:249-253).

av deres “skipslast” døde under selve overfarten.³²⁴ Det er ikke usannsynlig at Schimmelmann, som var svært interessert i det som foregikk i det britiske parlamentet, ville ha vært kjent med det tallet.

Selv om dette kan avskrives som misforståelse, patriotisme eller fordom, kan det også tolkes som en bevisst omskrivning for delvis å frikjenne dansk-norske interessenter i slavehandelen. Det ville være godt mulig for Kommissjonen å finne vitneutsagn om danske slaveskip.

Schimmelmann hadde nær kontakt med Paul Erdmann Isert, og ville ha kjent til dennes publiserte beskrivelser av reisen over Atlanterhavet.³²⁵ For øvrig hadde gode konjunkturer ført til at antallet dansk-norske slaveskip var vesentlig høyere i årene 1781-1785. Gitt volumet er det nærliggende å anta at Kommissjonen kunne skaffet i alle fall enkelte vitner fra disse reisene.³²⁶

Tilnærmingen som Wilberforce benyttet, som blant annet inkluderte dramatiske beskrivelser av enkeltstående grusomheter begått av landsmenn, var trolig en klok strategi for den som ønsket å raskest mulig få avvirket handelen. Her kan eksempelvis nevnes hvordan han i talen av 2.april 1792 beskrev hvordan seks britiske slaveskip hadde bombardert byen Calabar i tre timer for å tvinge dem til å senke prisene sine på slaver.³²⁷

Kommissjonens målsetning var å avskaffe slavehandelen, men ikke med en gang. Det var ikke ønskelig å sette danske slaveskip i et altfor dårlig lys, da det stemte dårlig overens med en målsetning om at de fortsatt skulle drive handelen i mange år til. Kritikkk kunne også lett tenkes å falle på skuldrene til Østersøisk-guineisk Selskab (og dens ulike velstående aksjonærer), som overtok handelen fra 1781. I siste rekke stammet også deres oktroi fra kongen selv, og selv indirekte kritikkk av ham var det ingen aksept for.³²⁸ Det kan derfor tenkes at denne noe mer positive omtalen av dansk-norsk slavehandel ikke simpelthen var en feil gjort i god tro, men et strategisk valg for lettere å kunne selge inn budskapet.

³²⁴ Hansard (1816:47, Vol.XXVIII) Legg allikevel merke til at beskrivelser varierte, både i tall og hvorvidt man inkluderte også de som døde kort tid etter reisen. I “A Summary View of the Slave Trade” (Clarkson (1788:7) oppgir Clarkson at av 100.000 slaver årlig, så dør 20.000 av dem på reisen.

³²⁵ Løken (2020:369-370) Isert beskrev i sitt ellevte brev i “*Reise nach..*” et opprør ombord på det slaveskipet han selv reiste med. Isert bemerket også i åttende brev hvordan Europa hadde vist seg å påvirke Afrika i negativ retning, og at en rekke forbrytelser som mord først hadde fått nevneverdig omfang etter at europeere ankom. Se Isert (1788:224, 305-320).

³²⁶ Gøbel (2008:192)

³²⁷ Hansard (1817:1068-1069, Vol. XXIX)

³²⁸ Lauring (2014:129-138)

Ser man deretter på beskrivelsene av hvordan slaveeiere behandlet sine slaver i koloniene, får dette perspektivet ytterligere støtte. Selv om Kommissjonens hovedsakelig beskriver en lidende slavebefolkning, så forsøker den tidvis også å balansere dette med et noe motstridende hensyn, dvs. i noe grad å bekrefte at situasjonen i Dansk Vestindia er bedre enn hos deres rivaler. En illustrasjon på hvordan beskrivelsen forsøker å underbygge begge disse hensynene, er i Kommissjonens beskrivelse av hvordan ektefeller skilles fra hverandre, og barn tas fra sine foreldre. Temaet beskrives i sammenheng med manglende ekteskap blant slavene, hvor det argumenteres for at deres ønske om å gifte seg, motvirkes kraftig av den gru og advarsel det var å se andre familier splittet på denne måten. Et slikt argument som taler tydelig for å frata slaveeiere makt, ble deretter etterfulgt av en påstand om at dette skjedde langt sjeldnere på danske øyer.³²⁹

På sin side gav ikke Wilberforce noe inntrykk av at britiske kolonier var bedre enn andre. Pisk, overdrevent arbeid, manglende introduksjon til religion, brutale straffer og tyranniske eiere, var bare deler av tilstandsbeskrivelsen.³³⁰ Til gjengjeld åpnet han for at personer som eide plantasjer i Vestindia, ikke nødvendigvis måtte tape ansikt som følge av hans beskrivelser. Eksempelvis, 2.april 1792, beskrev han enkelte eieres behandling av slavene sine i rosende ordelag, og fortalte at de som handlet med så mye menneskelighet, vanskelig kunne forstå at andre eiere kunne være så grusomme.³³¹

³²⁹ Gøbel (2008:204)

Tese: Ekteskapsinngåelser blant slavene vil øke befolkningsveksten.

P1 Ved en vanlig utvikling i en befolkning hører nødvendigvis en ekteskapelig ordning med.

P2 I Vestindia har ekteskapelige ordninger vært tatt lite med i betraktning.

C1P2 Man har ikke akkurat hindret ekteskap.

C1C1P2 Man har heller ikke lagt til rette for dem.

P3 Det er vanskelig for et menneske i negerslavenes situasjon å binde seg til noen andre.

P4 Slaver kan tilfredsstillere sine behov uten å inngå ekteskap.

P5 Det vekker ikke ønske om ekteskap hos slaver når ektefeller skilles ad eller barn skilles fra foreldre etter plantasjeierens ønske.

P1P5 Man må nesten lure på hvorfor det i det hele tatt inngås så mange ekteskap som det gjør, og fødes så mange barn som det gjør.

C1P5 Vi vet imidlertid at slike adskillelser er sjeldne på de danske øyer.

C2P5 Herrer som har medmenneskelige følelser kan vanskelige tillate slikt.

C1C1P5 Et troverdig vitne fortalte for en tid tilbake om et seksårig barn som ble tatt ut av sin mors armer og solgt ut av landet.

P1C1C1P5 Moren kastet seg i sjøen idet hun så fartøyet seile av sted med barnet.

P6 De som ville vært tilbøyelige til å gifte seg, men som vet at ingen lov beskytter deres familie, så er det veldig forståelig at de heller vil undertrykke sin kjærlighet enn å utsette seg for en mulig sorg.

³³⁰ Se f.eks. Hansard (1817:261-262, Vol. XXIX) fra talen 18.april 1791.

³³¹ Hansard (1817:1055, Vol. XXIX)

“*Society of West India Planters and Merchants*” var et selskap i London som fremmet interessene til både plantasjeeiere og de handelsmenn som gjorde forretninger med de vestindiske koloniene. Lignende selskap fantes i enkelte andre byer. Blant deres medlemmer og støttespillere fantes det også et ikke uvesentlig antall parlamentsmedlemmer. Ikke alle stemte til enhver tid for slavehandelens avskaffelse, og det kan meget muligens tenkes at her bygde Wilberforce en åpen dør for den som kunne tenke seg å helt eller delvis ta steget over til abolisjonistenes side. Det er følgelig også på britisk side indikasjoner på at man tilpasset målene for kritikken til strategien.³³²

Guds stemme

Religion og politikk har ofte hatt et ambivalent forhold til hverandre. I tiden før Wilberforce var religiøs entusiasme ikke noe som ble verdsatt i det britiske parlamentet. Kirken i landet fremmet et moderat, rasjonelt verdensbilde, religiøse tema ble som hovedregel ikke tatt med inn i salongene, og det å sitere Bibelen i parlamentet ble møtt med latter. Wilberforce selv, da han ble grepet av en sterk religiøs overbevisning i 1785-1786, var usikker på hvorvidt det var mulig å forene sin politiske karriere med sin religiøse overbevisning.

Religiøst betinget argumentasjon hadde følgelig sine utfordringer. For evangeliske menn som Wilberforce, som ble dratt mellom politikk og religion, utgjorde abolisjonisme en nesten perfekt kampsak. Denne var en kamp for moralsk forbedring, og var forenlig med deres overbevisning. Denne tillot dem å formidle sine verdier gjennom en sak som kunne forene deres idealer med en stadig økende britisk skepsis overfor slaveriet i 1780-årene.³³³

Gud ble følgelig med i argumentasjonen, om enn på ulikt vis. Eksempelvis, i talen av 12.mai 1789, som Wilberforce åpent ble rost for av flere av datidens store retorikere i parlamentet, var religionen til stede. I en beskrivelse av hvordan han ble bevisst manglene ved slavehandelen, forteller han om noe som kan minne om en religiøs oppvåkning:

“ I felt a confidence in this principle, and took the resolution to act upon it: soon, indeed, the light broke in upon me; the suspicion of my mind was every day confirmed by increasing information, the truth became clear; the evidence I have to offer upon this point is now

³³² Anstey (1975:287-297)

³³³ Brown (2006:380-383, 387)

*decisive and compleat; and I wish to observe with submission, but with perfect conviction of heart what an instance is this, how safely we may trust the rules of justice, the dictates of conscience, and the laws of God in opposition even to the seeming impolicy these eternal principles.”*³³⁴

Ordlyden er allikevel moderat, uten henvisninger til konkrete bibelsitater, og forenlig med “naturlig teologi”. Wilberforce fortalte at han handlet på et gitt prinsipp som han hadde tillit til, men ikke hvordan han handlet på det. Tilskuere ville selv ha kunnet fylle inn eksempelvis “bønn” eller “rasjonalitet” etter egne antakelser.

Vinden snudde noe gjennom de mange årene som slavehandelen ble diskutert. 23. februar 1807, var Bibelen og kristendom tema for flere talere, både som bevis for at det var rett å avskaffe slavehandelen, og for de av slavehandelens tilhengere som hadde påberopt seg den som støtte for egen sak. Av talere som støttet avskaffelse, trakk Charles Grey (lord Howick), Walter Fawkes, Philip Stanhope (lord Mahon) og John Doyle alle frem kristendommen som argument. På motsatt side gjorde George Hibbert det samme.³³⁵ En mer entusiastisk tro hadde fått flere tilhengere, potensielt som konsekvens av et sterkere behov for tro gjennom krigsårene.³³⁶ Særlig Fawkes sin tale viser hvordan religiøs argumentasjon hadde blitt noe mer stuerent. Det er åpenbart religion - Bibelen - og ikke naturlig teologi som benyttes av ham til å fordømme slavehandelen. Selv om dette ikke bør tolkes som et dramatisk brudd med parlamentets oppfatning av religion i starten av abolisjonistenes sak, er det allikevel et tegn på at det å benytte Gud som argument ikke lenger ble møtt med den samme misbilligelsen.

På dansk-norsk side hadde kuppet i 1784 ført til en regjering med svært begrenset religiøs glød. Flere av de høyeste embetene var besatt av personer, deriblant Schimmelmann, med et tilnærmet deistisk verdensbilde, men med et betydelig fokus på plikt og moral. Dette førte ikke til dramatiske endringer i kirken selv, om enn noe kirkekritikk ble publisert i løpet av 1790-årene. Kirken spilte heller ikke en aktiv rolle i diskusjonen omkring slavenes situasjon.³³⁷

³³⁴ Hansard (1816:48-49, Vol.XXVIII). Se for øvrig også Hansard (1812:981, Vol. VIII), hvor slavehandelstilhengeren George Hibbert den 23.februar 1807 med noe misnøye gir uttrykk for at parlamentarikere med tilknytning til Vestindia ikke har handlet i fellesskap.

³³⁵ Hansard (1812:947, 956, 966, 968, 971, 977, 982 Vol.VIII) For Fawkes, se s. 966.

³³⁶ Page (2015:164-166)

³³⁷ Rian (2014:418-420, 426)

Selv om Rousseau var kritisk til kristendom, var han likevel opptatt av nødvendigheten av religion i et velfungerende samfunn.³³⁸ Også Voltaire så religion som viktig for samfunnets orden, i alle fall blant lavere sosiale lag.³³⁹ Schimmelmans var kjent med opplysningsfilosofenes synspunkter på religionens nytteverdi som sosial struktur.³⁴⁰

Disse tendensene - et personlig distansert forhold til religion, men en bevissthet om religionens nytteverdi - kan gjenfinnes i både Schimmelmans pro memoria, og i Kommissjonens arbeid. Ingen av dem benyttet religion som grunnlag til handelens avskaffelse. Det ble ikke gjort eksplisitte antakelser om guddommelig straff for nasjonale forbrytelser, slik som kunne gjenfinnes på britisk side.

Samtidig var det en viktig målsetning for Schimmelman å fremme religion blant slavene. Introduksjon til kristendom hadde vist seg å ha gode effekter, og herrnhuterne hadde vært spesielt nyttige i å få mer føyelige slaver. Ut fra den argumentasjonen Kommissjonen presenterte, fremgikk deres egnethet som misjonærer særlig av deres suksess (antall konvertitter), deres evne til å redusere misnøye blant slavene, og det at slaven ble en bedre arbeider for sin eier.³⁴¹

På britisk side var det også ytret et ønske om å instruere slavene i religion.³⁴² Wilberforce og Schimmelman kunne nok begge nikket gjenkjennende til en påstand om at det fantes materielle fordeler ved å konvertere slavene til kristen tro. Men deres personlige religiøse utgangspunkt, og i hvilken grad religionen motiverte til handling, varierte betydelig.

³³⁸ Rousseau (1968:179-181)

³³⁹ Barnett (2003:17)

³⁴⁰ Gøbel (2008:25)

³⁴¹ Gøbel (2008:230)

Tese: Herrnhuternes arbeid skaper bedre slaver

P1 Herrnhuternes lære er den mest trøstende og passende for negrene i sin nåværende tilstand.

P2 Den stadige forkynningen av en bedre fremtid, og hjertets renhet, er en lære som leder negrene i retning av å være mindre utilfreds med sin skjebne.

P3 Herrnhuternes suksess så langt er bevis for deres hensiktsmessige undervisning.

P4 Til tross for mange hindre, til dels skapt av slaveherrene, har de hatt flere tusen negre i sin sekt.

P5 Også herrene har til sist innrømmet at de kristne negrene var de beste slavene de hadde.

³⁴² Se f.eks. Hansard (1817:261)

5.3 Et komparativt syn på utenrikspolitisk, sikkerhetspolitisk og strategisk argumentasjon

Bekymringen for andre land

I begge land stilte man spørsmål om andre lands målsetninger og strategier. Det var mye interesse for hvordan fremmede regjeringer, handelsmenn og andre aktører kunne komme til å påvirke deres egen situasjon. Innenfor rammene av det fellestrekket, var det ganske ulike bekymringer som hersket.

I Danmark fantes det som nevnt en betydelig uro for hva en britisk avskaffelse av slavehandelen kunne medføre. Når Schimmelman i sitt pro memoria begynner sin beskrivelse av situasjonen, dedikerer han en rekke sider til å forklare debatten fra det britiske parlamentet, og de mulige konsekvensene av denne for ulike økonomiske interesser. Tilsvarende tas den britiske situasjonen tidlig opp i Kommissjonens betenkning.³⁴³ Det er et betydelig reaktivt element her, hvor bekymringen for en beslutning som en annen stat vil gjennomføre, kan fremtvinge den samme endringen hos Danmark-Norge. Ønsket om å komme denne britiske beslutningen i forkant endrer ikke det grunnleggende reaktive ved målsetningen.

På britisk side utgjorde også spørsmålet om hva andre deltakere i slavehandelen ville gjøre, et viktig poeng. Slavehandelens støttespillere gjentok hyppig hvordan en britisk oppgivelse av handelen, kun ville medføre at andre aktører overtok de britiske andelene.³⁴⁴ Dette ofte brukte argumentet ble møtt av Wilberforce bl.a. i "*A Letter on the Abolition of the Slave Trade*", hvor Wilberforce imøtegikk det gjennom både økonomiske og moralske argumenter. De økonomiske argumenterte inkluderte at få ville være villige til å investere kapital i slavehandelen når den var såpass usikker som nå, og at andre land gikk i retning av forbud mot slavehandel (eller allerede hadde gjennomført det som Danmark). De moralske argumentene innebar bl.a. hvordan et onde ikke kunne forsvares simpelthen ved at også andre kunne gjøre det samme ondet. Wilberforce henvendte seg også til britisk stolthet, ved å hevde

³⁴³ Gøbel (2008:155-158, 176-178)

³⁴⁴ Se f.eks. uttalelser fra Crisp Molineux 21.mai 1789 (Hansard (1816:98, Vol XXVIII), William Young 19.april 1791 (Hansard (1817:295, Vol. XXIX), Banastre Tarleton 2.april 1792 (Hansard 1817:1091, Vol. XXIX) og Isaac Gascoyne 23. februar 1807 (Hansard (1812:960, Vol. VIII)

at andre land så Storbritannia som et fritt, rettferdig og ærefullt land, og hvis Storbritannia nektet å avskaffe handelen, ville det legitimere handelen som rettferdig også for dem.³⁴⁵

Abolisjonistenes argumenter i denne sammenheng fikk mye støtte som følge av samtidige begivenheter. Britisk maritim dominans og selvtilit var sterk etter slaget ved Trafalgar i 1805.³⁴⁶ Charles Grey (Lord Howick) gav uttrykk for dette 23. februar 1807, hvor han beskrev nederlandsk og fransk slavehandel som nær sagt utslettet, dansk og amerikansk oppgitt, og kun den portugisiske - en sjettedel av den britiske i volum - som gjenstående.³⁴⁷

Fremfor alt var kampanjen i 1806, som ledet til "*The Foreign Slave Trade Abolition Bill*", en viktig seier for abolisjonistene, hvor strategiske hensyn i Napoleonskrigene spilte på lag med deres politiske målsetninger. Noe av bakgrunnen for denne loven kan finnes i James Stephens "*War in Disguise or the Frauds of the Neutral Flags*". Stephen hevdet at fiendens kolonier, til tross for britisk dominans på verdenshavene, fortsatt var lukrative. Årsaken lå i at nøytrale lands skip hadde erstattet de franske i handelen med deres kolonier. Dette inkluderte også tilførsel av nye slaver.³⁴⁸

Britiske slaveskip forsynte også en rekke ikke-britiske kunder, direkte eller indirekte via frihavner.³⁴⁹ Et sted mellom to tredjedeler og tre fjerdedeler av britiske slaveskip var på dette tidspunktet knyttet til nettopp fremmede kjøpere.³⁵⁰ Et lovforslag fremmet i 1806 var å forby slavehandel med tredjeparter, hvilket til tross for ikke å være en komplett seier for abolisjonistene, likevel ville svekke slavehandelen dramatisk. Abolisjonistene var bevisst på dette, og jobbet diskret for denne loven.³⁵¹

Blant slavehandelstilhengerne var det enkelte, som Isaac Gascoyne, som argumenterte for at dette var en måte å indirekte avskaffe slavehandelen på.³⁵² Dette til tross gikk lovforslaget nesten ubemerket hen, sammenlignet med de lovforslag som tidligere hadde blitt fremmet om

³⁴⁵ Wilberforce (1807:306-312)

³⁴⁶ Black (2017:187)

³⁴⁷ Hansard (1812:955, Vol. VIII)

³⁴⁸ Stephen (1806:9, 73)

³⁴⁹ I debatten 31.mars 1806 påstod sir Arthur Piggott, samtidig Attorney-General, at St.Thomas i Dansk Vestindia kunne bli benyttet av britiske fiender nettopp som en slik frihavn, hvor britiske handelsmenn kunne levere slaver som landets fiender kunne kjøpe derfra. Se Hansard (1812:597, Vol. VI). Overbevisningen om at Danmark endelig ville avvikle sin slavehandel, til tross for at forbudet trådte i kraft flere år tidligere i 1803, kan derfor ha vært noe begrenset.

³⁵⁰ Walvin (1986:121)

³⁵¹ Oldfield (1995:186)

³⁵² Hansard (1812:805, Vol. VI) Se også samme bekymring fra Bagwell i Hansard (1812:1021, Vol. VI)

hele handelens avskaffelse. Wilberforce og andre ledende abolisjonisters taushet i debatten, kan ha bidratt til dette.³⁵³

Ulikhetene mellom dansk-norsk og britisk interesse for statlige aktørers beslutninger og målsetninger, er tett sammenvevd med deres internasjonale rolle. Danmark-Norge, inne i sin florisante periode, var seg bevisst at britisk fiendskap kunne alvorlig true deres evne til å være en aktør i verdenshandelen, og unnlot derfor helst en konfronterende holdning. Selv om dansk-norsk flåtemakt ikke var uvesentlig, var den likevel på ingen måte i stand til å utfordre britisk styrke. Nøytralitet i ulike former viste seg å være en lukrativ tilnærming gjennom “den lange freden”, som følge av at nøytrale sjøfartsnasjoners handel ofte økte dramatisk under andre maritime makters kriger.³⁵⁴

For Danmark-Norge var det en viktig motivasjon å unngå at britiske beslutninger førte til skade for danske interesser. Formålet kan derfor forstås som både konservativt og defensivt, da det bakenforliggende hensynet grunnleggende sett var å bevare den danske posisjonen i møte med et ytre trykk. Blant abolisjonistene i Storbritannia inntok man i alle fall tidvis en mer progressiv holdning, hvor en klart argumenterte for at andre lands eventuelle beslutninger ikke skulle ha noen innflytelse på hvorvidt britene selv skulle avskaffe slavehandelen. Denne tilnærmingen var mer offensiv, men det er vel verdt å understreke at det først var på det tidspunkt da realpolitiske hensyn i større grad matchet denne idealismen, at slavehandelen endelig ble avskaffet.

Et fellestrekk for begge land var ambisjonen om nasjonal ære, om enn balansert mot økonomiske målsetninger. I denne sammenheng tok den form av ønsket om å være den første som tok beslutningen om å avskaffe slavehandelen. Eksempelvis understreket Kommissjonen at en beslutning om handelens opphør ville utgjøre en sensasjon hos andre slavehandlende nasjoner.³⁵⁵ Denne beskrivelsen stemte relativt godt, i alle fall om man legger til grunn Wilberforce sin respons i parlamentet den 2.april 1792: “*It was a noble achievement, and should make Britons blush to have missed the opportunity of leading the glorious example.*”³⁵⁶ Appeller til patriotiske følelser og stolthet over eget land, hadde sin verdi.³⁵⁷

³⁵³ Hansard (1812:919, Vol. VI)

³⁵⁴ Bregnsbo (2018)

³⁵⁵ Gøbel (2008:245-246)

³⁵⁶ Hansard (1817:1071, Vol. XXIX)

³⁵⁷ Glenthøj (2012:99-103)

Døde sjøfolk

Som nevnt var Clarkson og andre tydelige på at slavehandelen ikke var britiske sjøfolks vugge, men deres grav. På dansk side var ikke interessen for tapte sjøfolk like stor. Riktignok bekreftet man de samme synspunkter som i Storbritannia, dvs. at også besetningen ombord på skipene hadde en høy dødelighet.³⁵⁸ Men noen undersøkelser av hvor mange som eventuelt hadde gått tapt, ble ikke drøftet, utover det å slå fast at det var få sjøfolk og skip involvert i selve handelen. Riket hadde under den lange perioden fra slutten av den store nordiske krig til Napoleonskrigene, svært begrenset deltakelse i krig. Dette til tross, så var man avhengig av en væpnet nøytralitet for å beskytte handelen under andre maritime nasjoners kriger, og investeringer til hær og marine var betydelige. Samtidig var den danske marinens akilleshæl at rikets sjøfolk var spredt utover hele verden, hvilket gjorde det vanskelig å bemanne krigsskip når det ble nødvendig.³⁵⁹

Clarkson hevdet i "*An essay on the Impolicy of the African Slave Trade*" at mer enn en femtedel av sjøfolkene på en slaverreise døde.³⁶⁰ Gitt en lengre sjøreise og hyppigere antall dødstall blant slavene ombord enn på britiske skip, er det lite grunn til å tro at danske dødstall blant besetningen var noe mindre enn de britiske. Siden den danske flåten i krigstid var avhengig av å kunne mønstre nok sjøfolk, og gitt dødsraten på denne reisen, er det noe underlig at dette ikke ble problematisert ytterligere.

Kommisjonen oppga antall skip i handelen frem til 1789, til å ha blitt fåtallige de siste årene. At handelen ikke hadde den største effekt på den danske forsvarsevne da betenkningen ble forfattet, var nok rimelig. Samtidig anbefaler kommisjonen at det de neste ti årene bør skaffes 600 nye slaver i gjennomsnitt hvert år frem til 1803, og at handelen bør frigis for alle, både kongens undersåtter og andre land.³⁶¹ Gitt at dette kunne medføre en betydelig vekst i antall skip i handelen, var det mer nærliggende at dette faktisk kunne skade dansk forsvarsevne.

³⁵⁸ Gøbel (2008:195)

³⁵⁹ Feldbæk (2003:135)

³⁶⁰ Clarkson (1788:53) Et nøyaktig estimat på dansk side er vanskelig, men for å gi et inntrykk kan nevnes at bemanningen på danske slaveskip var høy med 6.6 tonnasje per besetningsmedlem. Dette for å takle tapene som følge av sykdom, og samtidig ha tilstrekkelig bemanning til å kunne bevokte slavene (Lauring 2014:162). Det er estimert ca. 350 slaveriser, hvor av 148 fant sted mellom 1735-1792. Tonnasjen lå på mellom 105-260 tonn for halvparten av skipene, eller 313-364 tonn for en fjerdedel av skipene. (Gøbel 2011:136,144).

³⁶¹ Gøbel (2008:192, 218)

Ifølge Gøbel steg antall skipsreiser i årene 1793-1802 til i gjennomsnitt hele 12,5 skip årlig.³⁶² Dette til forskjell fra de 2 skip årlig som hadde seilt i handelen i 1788 og 1789, de to siste årene Kommissjonen rapporterte for.

Det ulike fokuset kan igjen tolkes som strategiske valg. For britiske abolisjonisters ønske om en øyeblikkelig opphevelse av slavehandelen, fremstod det rimelig å poengtere tydelig hvor mange livsviktige sjøfolk landet mistet, og hvilke konsekvenser dette hadde for flåten. For det dansk-norske ønsket om en opphevelse ti år frem i tid, hvor det var grunn til å tro at behovet for handel på kort sikt kunne øke betydelig, kan det ha vært hensiktsmessig å underkommunisere dette.

Kolonienes frykt for slaveopprør

For enhver europeisk stat som ønsket seg et oversjøisk imperium, var det en viktig forutsetning at man var i stand til å sørge for kolonistenes sikkerhet. For de vestindiske koloniene innebar dette ikke bare at man kunne beskytte innbyggerne fra ytre fiender, men vel så mye fra de indre. Slavene var langt flere i tallet enn deres eiere, og frykten for slaveopprør svært reell.

I Dansk Vestindia tok dette blant annet form av en krigslignende retorikk. Heinrich Ludwig Ernst Schimmelmann, fetteren til “vår” grev Ernst Heinrich Schimmelmann, var generalguvernør på de danske øyene 1780-1784, og praktiserte streng disiplin overfor slavebefolkningen.³⁶³ Faktiske og planlagte slaveopprør bidro til å opprettholde årvåkenheten.³⁶⁴

På britisk side opplevde man i de karibiske koloniene 17 slaveopprør mellom 1638 og 1837, selv om flertallet av disse var relativt begrensede, og ingen var suksessfulle. Suksess hadde derimot slaveopprøret i den franske kolonien Saint-Domingue. Dette opprøret begynte i 1791,

³⁶² Gøbel (2011:137)

³⁶³ Hall (1992:37)

³⁶⁴ Løken (2020:306-313, 343-348)

og etter flere mellomspill førte det frem til at kolonien i 1804 erklærte seg som den uavhengige republikken Haiti.³⁶⁵

En essensiell statlig oppgave var å beskytte liv og eiendom. Uansett ståsted til slavehandelen, var det ingen sentrale aktører som applauderte oppstand og opprør i egne kolonier. Avskaffelsen av slavehandelen hadde derfor det uttalte formål å øke koloniens indre sikkerhet.

Den danske Kommisjonen gav for eksempel tydelig uttrykk for at det var en sammenheng mellom hvor mye man blir undertrykt, og hvor villig man er til å gjøre opprør for å kaste av seg åket. Ved å forbedre behandlingen av slavene, ville man samtidig forbedre eiernes sikkerhet. Opphøret av slavehandelen ville også føre til et opphør av bosalslaver, som ble regnet som en egen sikkerhetsrisiko.³⁶⁶ Dette var et sammenstøt mellom to ulike ideer om sikkerhet, en innad i Dansk Vestindia hvor sikkerhet innebar en jernhånd, og en fra Kommisjonen i København hvor sikkerhet innebar noe mer mildhet.

Her var det mange paralleller til argumenter hos britiske abolisjonister. Clarkson beskrev i *“An Essay on the Impolicy of the African Slave Trade”* hvordan slaver født i koloniene, ikke ville ha opplevd å ha blitt brutalt stjålet fra sitt hjemland, og derfor heller ikke led under følelsene av tapet det innebar. Dette ville ikke bare gjøre dem til bedre arbeidere, det ville også dempe risikoen for slaveopprør, og til og med skape nye soldater som kunne benyttes mot ytre fiender. Clarkson viser blant annet til hvordan slavene på Barbados, som han sier ble bedre behandlet, ble organisert i et militært korps for beskyttelse, med god virkning.³⁶⁷

Blant slavehandelens tilhengere ble sammenhengen mellom den franske revolusjon og opprøret på Saint-Domingue lenge et viktig argument. Påstanden var at ideer om frihet og likhet spredte seg fra Europa til koloniene, og oppildnet til opprør.³⁶⁸ Dette ble møtt av abolisjonistene med argumenter for at opprøret på Saint-Domingue var en konsekvens av den

³⁶⁵ Morgan (2007:141-143)

³⁶⁶ Gøbel (2008:225-227)

³⁶⁷ Clarkson (1788:99-102)

³⁶⁸ Se f.eks. Banastre Tarleton 18.april 1791 (Hansard 1817:280, Vol. XXIX), Robert Jenkinson 2.april 1792 (Hansard 1817:1132, Vol. XXIX) og Thomas Hughan 27.februar 1807 (Hansard 1812:1042, Vol. VIII).

dårlige behandlingen slavene der hadde fått, og hvordan slavehandelens opphør var et virkemiddel for å forhindre gjentakelse av det samme.³⁶⁹

Kommisjonen nevnte både Saint-Domingue og de konflikter som hadde vært på de danske øyene. Betenkningen beskriver en bekymring blant plantasjeeierne, om at en forbedring av åndsliv og materielt liv hos slavene ville føre til opprør. Denne bekymringen beskrives som naturlig, men samtidig som en fordom som i seg selv kunne være farlig.

Britisk og dansk-norsk argumentasjon for hvordan slavehandelens opphør kunne føre til bedre sikkerhet, hadde betydelige likheter på tvers av Nordsjøen. Her var slaveeierne og deres representanter ofte av den oppfatning at om man gav slavene lillefingeren, så risikerte man at de tok hele hånden. Dette ble møtt med påstander om at mildhet ville lede til føyelighet. Her konkurrerte to ulike narrativ om grunnleggende trekk i menneskelig natur.

³⁶⁹ Se f.eks. William Wilberforce 18.april 1791 (Hansard 1817:275-276, Vol. XXIX), Samuel Whitbread 2.april 1792 (Hansard 1817:1103-1104, Vol. XXIX) og Lord Grenville i Overhuset 5.februar 1807 (Hansard 1812:660, Vol. VIII)

6. Konklusjon

I denne oppgaven har jeg sammenlignet eksplisitte argumenter for avviklingen av slavehandelen i Storbritannia og Danmark-Norge, med fokus på politiske eliter i begge land. Formålet har vært å finne frem til likheter og forskjeller i argumentasjonen for slavehandelens avskaffelse.

Spørsmålene var viktige i sin samtid, og det ble skrevet mye om problemstillingen. Særlig på britisk side er det en overflod av kilder, og en innsnevring har vært nødvendig. Jeg har tatt utgangspunkt i et utvalg av tekster som historikere i sine respektive nasjonale fagtradisjoner har ansett som viktige. Sammenligningen har vært gjort ikke bare ved å se argumentenes eksplisitte innhold, men å plassere dem i en sammenheng og en bredere kontekst.

Avviklingen av slavehandelen er en stor og viktig endring i europeisk historie, og både den britiske og den dansk-norske beslutningen har vekket betydelig interesse blant historikere. Det finnes en rekke ulike forklaringer for hvorfor Storbritannia og Danmark-Norge valgte å gå til dette skrittet. Overordnet sett har nyere forklaringer gjort bruk av økonomiske, utenrikspolitiske / strategiske og humanistiske forklaringer. Historikeres forklaringer har ofte vært multikausale, selv om vektingen mellom ulike faktorer har vært ulik.

Kildematerialet har et ulikt volum, og det er ikke utfordrende å finne enkeltstående avvik mellom Danmark-Norge og Storbritannia. På britisk side er det et stort antall aktører med ulike profiler og tilnærminger, og det er en enkel sak å finne variasjon. Når man sammenligner de danske kildene med kilder tilknyttet de kanskje aller mest sentrale abolisjonistene på britisk side, er det visse tendenser som viser seg.

Forenklet sett kan vi se to ulike kategorier av forskjeller. Den første av disse handler om nødvendigheten av å benytte ulike midler for å oppnå lignende mål. Det innebærer at ulike rammer, beslutningstagere, publikum og forutsetninger, gjør det mer rasjonelt å bruke forskjellige verktøy for å oppnå det samme eller lignende målet. Eksempelvis er det en annen argumentasjon som må benyttes om man er sentrum for offentlighetens oppmerksomhet som i det britiske tilfellet, enn dersom beslutningen tas med bare av et fåtall involverte aktører som i det danske tilfellet.

Den andre av disse handler om å faktisk ha ulike mål. To aktører som gjør bruk av lignende argumenter, trenger ikke nødvendigvis å ha de samme hensikter. Et svært sentralt eksempel er de britiske abolisjonistenes målsetning om øyeblikkelig avskaffelse av slavehandelen, mot det 10-årige perspektivet som ble benyttet på dansk side.

Selv om mange av argumentene er knyttet opp mot hverandre, så er de for å få en enklere oversikt delt opp i tre ulike kategorier, a.) økonomiske argumenter, b. ideologiske og humanistiske argumenter, og c. utenrikspolitiske, sikkerhetspolitiske og strategiske argumenter.

I kategorien “økonomiske argumenter” er det betydelige likheter. Både i Storbritannia og Danmark-Norge tok man en noe paternalistisk rolle overfor plantasjeeierne. Selv om disse utgjorde en rik og betydningsfull aktør, er det også kvaliteter ved dem som måtte kontrolleres, både for landets og plantasjeeiernes beste.

Begge land hadde også som klar og eksplisitt målsetning at koloniene skulle bli selvforsørget med slaver, og at man dermed ikke lenger trengte hente slaver langs Afrikas kyst. Det var særlig ønskelig for Danmark-Norge å kvitte seg med trekanthandelen, fordi det lenge hadde vært kjent at denne var et tapsprosjekt, samtidig som det ikke var sterke lokale interesser (utover plantasjeeierne) som ønsket å opprettholde handelen.³⁷⁰ I Storbritannia var stemningen noe mer delt. På den ene siden argumenterte sterke interesser i både slavehandelen og fra de vestindiske koloniene for at handelen måtte opprettholdes. Abolisjonistene argumenterte til gjengjeld tydelig for at handelen ikke var spesielt gavnlig for Storbritannia og dets økonomiske interesser, annet enn kanskje for noen svært få aktører.

Blant både dansk-norske og britiske kilder kan man finne interesse for Afrika som mulig handelspartner. Denne interessen var sterkest i Storbritannia, hvor man allerede hadde gjort et betydelig forsøk på å etablere en koloni i dagens Sierra Leone bestående av bl.a. fattige personer av afrikansk herkomst. På dansk side var man mer avventende, muligens av den grunn at det var tvil om hvorvidt den danske bosetningen Isert grunnla ville lykkes, men trolig også som følge av at man ville se graden av suksess som britiske investeringer hadde, før man selv la mer penger inn i dette.

³⁷⁰ Se Lauring (2014:69-141) for en lengre redegjørelse av tap, konkurser og andre negative konsekvenser danske handelsinteresser led som følge av å opprettholde en slavehandel.

Et punkt hvor disse aktørene skiller seg ad, er ved en eventuell økonomisk støtte som skal gis plantasjeeierne. På britisk side var det snakk om eventuell kompensasjon ved en øyeblikkelig avvikling, som imidlertid ikke ble gitt. På dansk side var det snakk om lån for å forberede en fremtidig avvikling, som faktisk ble gitt. Forskjellen ved hvorvidt man gav økonomisk støtte til plantasjeeierne som følge av endringen kan forklares med den ulike tidshorisonnten, men det er heller ikke urimelig å trekke inn at Danmark-Norge stod langt svakere dersom kolonien skulle ønske å rive seg løs, og at det derfor var gunstig å tilby økonomisk bistand for å unngå konflikt.

Det er verdt å understreke at selv om det overordnet sett var betydelige likheter mellom dansk-norske og britiske argumenter, er det ved den økonomiske argumentasjonen at Danmark-Norge utviste størst selvstendighet og eget analysearbeid. Det danske kildematerialet indikerer at man i likhet med britene hadde gjort relativt grundige utredninger med hensyn til kostnader man kunne unngå, mulige gevinster som kunne oppnås, og hvilke investeringer som var nødvendige for at denne endringen kunne lykkes.

I kategorien “ideologiske og humanistiske argumenter” er man på dansk side tidvis nærmere gjenbruk av britiske argumenter, men samtidig er det også større avvik. Det lar seg ikke gjøre å konkludere entydig ut fra en sammenligning av argumentasjonen alene, men det er flere indisier som kan tolkes slik at Kommissjonen forsøkte å forene to hensyn som var vanskelige å forene - en generell kritikk av slavehandelen, og en påstand om at danske forhold var noe bedre enn hos andre kolonimakter. Dette kan sees i lys av at Kommissjonens plan var en fremtidig, og ikke øyeblikkelig avvikling av slavehandelen, hvor det var nødvendig å forsvare fortsatt drift i ti år til.

Den gradvise avviklingen av slavehandelen foreslått av Dundas, ble avvist av abolisjonistene i Storbritannia. Det fantes lite gehør for at et onde kunne forsvares å ikke være et onde, om man bare planla å avvikle det onde adskillige år frem i tid. Til gjengjeld ønsket abolisjonistene den danske beslutningen om gradvis avvikling velkommen.

Både britiske og dansk-norske begrunnelser for avviklingen gjorde mye ut av Afrikas situasjon. Det fantes begrenset med kunnskap om kontinentet, men abolisjonistene fant kilder for at slavehandelen var ødeleggende for afrikaneres moral og adferd. Europeiske våpen, brennevin og andre varer var attraktive, og da disse ble byttet mot slaver, vekket man i afrikanere et behov for å jakte på hverandre for å få disse varene. Her kjempet man på britisk

side mot et konkurrerende narrativ, hvor slavehandelens tilhengere hevdet at Afrika alltid hadde vært et kontinent hvor man hadde utnyttet hverandre på grusomste vis. Abolisjonistene, og i forlengelse av dem også i noe grad Kommisjonen, hadde derimot en annen tolkning. Denne innebar at afrikanere uten europeisk innblanding ville ha gjennomført langt færre mord og andre grove forbrytelser, og bar preg av å hente inspirasjon fra den mer positive tolkning av “naturtilstanden” som eksempelvis Locke representerte. I samtidens opplysningsfilosofi stod også forestillinger om frihet sterkt, selv om disse ble satt under press som følge av den franske revolusjonens brutalitet.

Midtpassasjen og slavenes situasjon i Vestindia ble også beskrevet på lignende måter. Abolisjonistene gav oftere beskrivelser av brutale enkelttilfeller enn det som ble fortalt på dansk side, men de generelle beskrivelsene har mange likheter. Avvikene på dansk side består særlig av påstander om at danske forhold var noe bedre enn hos landets konkurrenter, både ombord på slaveskipene og i koloniene. Disse beskrivelsene kan ha vært med på å legitimere at det var grunn til å opprettholde slavehandelen i 10 år til.

Dette bør ikke tolkes slik at det kun var på dansk side at man gjorde tilpasninger i argumentasjonen for lettere å vinne frem med sin sak. På britisk side tilbød Wilberforce en forsonlighet og forståelse overfor plantasjeiere og andre som simpelthen ikke hadde forstått hvor brutalt og ødeleggende slavehandelen var. Dette gav en åpning for at tilhengere av slavehandelen kunne bytte side, uten betydelig tap av ære.

Når det gjaldt argumenter med grunnlag i religion fantes det både likheter og forskjeller. Både britisk og dansk-norsk side var skjønt enige i at slavene burde oppfores som kristne, da det gav slaver med bedre moral, verdi, arbeidsevne og føyelighet. For Schimmelman og Kommisjonen var derimot ikke religionen et eksplisitt argument for hvorfor man burde avskaffe slavehandelen. Dette er det derimot på britisk side, hvor bl.a. den dypt troende Wilberforce er med på å gradvis alminneliggjøre religiøs argumentasjon også i parlamentet.

I kategorien “utenrikspolitiske, sikkerhetspolitiske og strategiske argumenter” ser man på dansk side en svært sterk interesse for britiske beslutninger. På britisk side er man derimot interessert i beslutningene tatt av alle deres rivaler innenfor denne handelen. Dette kan forstås som en konsekvens av deres innbyrdes styrkeforhold, hvor den britiske maritime makt ikke ble overgått av noen.

I Storbritannia var det et viktig argument for slavehandelens tilhengere at dersom briter oppgav sin handel, så ville andre land overta denne. Abolisjonistene møtte dette med bl.a. argumenter om at andre land ville følge det britiske eksempelet, at det var begrenset med interesse til å investere kapital i denne handelen, og mest av alt at man ikke kunne forsvare det å utføre et røveri med at andre ville utføre det samme røveriet.

De mange døde sjøfolk i slavehandelen og de tapene dette utgjorde for den britiske marine - som var avhengig av sjøfolkene i krigssituasjoner - var et viktig poeng på britisk side. Det som enkelte av slavehandelens representanter hadde kalt "*a nursery of seamen*" viste seg i stedet å være deres grav. Her koblet abolisjonistene seg til sikkerhetspolitiske argumenter.

På dansk side var man også avhengig av sjøfolk for å bemanne flåten, og det var ofte en utfordring når krig truet at disse ikke var hjemme i København. Kommisjonens arbeid gjør ikke mye ut av dødstallene for sjøfolk i slavehandelen, selv om dette kan forsvares ut fra at antall skip i trafikken de seneste årene var svært lavt. Samtidig inviterte man i sitt arbeide til en fristilling av handelen og en økt import, som det burde vært påregnet at kunne føre til at flere skip gikk inn i handelen, og dermed et økt tap av sjøfolk.

Økt sikkerhet med hensyn til slaveopprør var et viktig tema for begge land. Opprøret i den franske kolonien Saint-Domingue hadde skapt stor bekymring i Europa for at revolusjonsideologien fra Paris ville spre seg til andre vestindiske øyer. Dette, kombinert med at man i koloniene lenge hadde måttet leve med en frykt for slaveopprør (og gjentatte ganger måttet slå dem ned), førte til at man var bekymret for alt som kunne skape en gnist blant slavene. Argumentasjonen på både britisk og dansk-norsk side var at opphør av slavehandelen ville bidra til å redusere risikoen for slaveopprør, særlig da man ikke lenger ville ha bosalslaver, og slavene ville alle være vant med arbeidet og sin rolle fra fødselen av.

Utvekslingen av ideer og fakta mellom landene gikk hovedsakelig - men ikke utelukkende i retning fra Storbritannia til Danmark-Norge. Det er et betydelig preg av arv fra britene i de dansk-norske kildene, og Schimmelmann fulgte nøye med i parlamentets debatt. Den danske beslutningen i 1792 endret i alle fall midlertidig noe på dette, da denne ble et tema i den britiske debatten.

Likhetene og ulikhetene kan potensielt forklares med det muligens kunst. I begge land fantes det et heldig sammenfall av praktiske, økonomiske og humanitære motiv, som til sammen gjorde det lettere å argumentere for å avskaffe slavehandelen. For Danmark-Norge, som en

mindre aktør med begrenset styringsstyrke, var det en forutsetning at avviklingen kunne forsvares økonomisk, og dette ble også det temaet som de dansk-norske aktørene utredet mest detaljert. I Storbritannia var de ideologisk betonte argumentene noe sterkere, om enn dette bør også sees i sammenheng med at argumentene var åpent tilgjengelig for offentligheten.

Sett under ett er det likevel betydelige likheter mellom disse to aktørene. Noe kan forklares med lignende økonomiske interesser og dansk-norsk avhengighet av ikke-konfrontasjon med Storbritannia. Samtidig er det også nyttig å legge merke til de opplysningsideer som fantes i begge leire, og som det relativt lille knippet med sentrale aktører var kjent med og preget av. I begge persongrupper lød ord som “frihet” forlokkende.

Kilder og litteratur

Anstey, Roger (1975): *The Atlantic Slave Trade and British Abolition 1760-1810*. Cambridge Commonwealth Series. London.

Barnett, S.J. (2003): *The Enlightenment and religion. The myths of modernity*. Manchester University Press. Manchester.

Black, Jeremy (2010) *A History of Diplomacy*. Reaktion Books Ltd. London.

Black, Jeremy (2017) *A History of the British Isles*. 4th Ed. Palgrave. London.

Bredsdorff, Thomas (2003): *Den brogede oplysning*. Gyldendal. København.

Bregnsbo, Michael (2018): Anglo-Danish Relations, 1714-82. I: *State Papers Online*. Eighteenth Century 1714-1782 (Part IV), Cengage Learning (EMEA) Ltd. Hentet fra: https://www.gale.com/binaries/content/assets/gale-us-en/primary-sources/intl-gps/intl-gps-essays/full-ghn-contextual-essays/gps_essay_spo18_4_bregnsbo1_website.pdf

Bobé, Louis (1895-1931): *Efterladte Papirer fra den Reventlowske Familiekreds i Tidsrummet 1770-1827*. Lehmann & Stage. København.

Bodleian Library (2007): *The Slave Trade Debate. Contemporary writings for and against*. Bodleian Library. Oxford.

Boolsen, Merete Watt (2005): *Kvalitative analyser i praksis - genveje til problem, teori, metode og analyse*. Forlaget Politiske Studier. København.

Boreús Göran & Bergström Kristina (2006): *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Studentlitteratur. Lund.

Brown, Christopher Leslie (2006): *Moral Capital. Foundations of British Abolitionism*. University of North Carolina Press. Chapel Hill.

Burke, Peter (2015): *The French Historical Revolution. The Annales School 1929 - 2014*. Revised and updated second Edition. Polity Press. Cambridge.

Burton, Ann M. (1996): British Evangelicals, Economic Warfare and the Abolition of the Atlantic Slave Trade, 1794-1810. I *The Atlantic Slave Trade Volume IV Nineneenth Century*, red. av Black, Jeremy. s. 116-145. Ashgate. Aldershot.

Clarkson, Thomas (1787): *A Summary View of the Slave Trade and of the Probable Consequences of its Abolition*. J.Philips, George-Yard. London.

Clarkson, Thomas (1788): *An Essay upon the Impolicy of the African Slave Trade. In two Parts*. J.Philips, George-Yard. London.

Clarkson, Thomas (1789): *The Substance of the Evidence of Sundry Persons on the Slave-trade: Collected in the Course of a Tour Made in the Autumn of the Year 1788*. J.Philips, George-Yard. London.

Clarkson, Thomas (1808): *The History of the Rise, Progress, and Accomplishment of the Abolition of the African Slave-Trade by the British Parliament Vol. I*. R.Taylor & Co. London.

Corfield, Penelope Jane (1987): *Class by Name and Number in Eighteenth-Century Britain*. Hentet fra Researchgate.

https://www.researchgate.net/publication/227983670_Class_by_Name_and_Number_in_Eighteenth-Century_Britain

Davis, David Brion (1999): *The Problem of Slavery in the Age of Revolution 1770-1823*. Oxford University Press. Oxford.

Dean, Ann C. (2006): Court Culture and Political News in London's Eighteenth-Century Newspapers. I *ELH* Vol. 73, No. 3 (Fall, 2006), s. 631-649. Johns Hopkins University Press.

Drescher, Seymour (1990): People and Parliament: The Rhetoric of the British Slave Trade i *The Journal of Interdisciplinary History* Vol. 20, No. 4 (Vår, 1990), s. 561-580. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts.

Dørum, Knut & Sandvik, Hilde (2012): Nytt om opptøyer og opprør. I Dørum, Knut og Sandvik, Hilde (red): *Opptøyer i Norge 1750-1850*. Spartacus Forlag AS. Oslo.

Dørum, Knut & Sandvik, Hilde (2012): Skatteopptøyer og bondebevegelser 1765-1818. I Dørum, Knut og Sandvik, Hilde (red): *Opptøyer i Norge 1750-1850*. Spartacus Forlag AS. Oslo.

Elmelund, Karlo (2008): Landboreformenes rødder i opplysningstidens tanker. I Høiris, Ole & Ledet, Thomas (red): *Oplysningens verden. Ide, historie, videnskap og kunst*. Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.

Equiano, Olaudah (1794): *The Interesting Narrative of the Life of Olaudah Equiano: Or Gustavus Vassa, The African*. 9th Edition. London.

Fairclough, Norman (2003): *Analyzing Discourse. Textual analysis for social research*. Routledge. Oxon.

Frydenlund, Bård (2011): *Political Practices among Merchants in Denmark and Norway in the Period of Absolutism*. I Ihalainen, Bregnsbo, Sennefelt & Winton (Red.) *Scandinavia in the Age of Revolution. Nordic Political Cultures 1740-1820*. Ashgate. Farnham.

Fusfeld, Daniel R (2002): *The Age of the Economist. 9th Edition*. Pearson. London.

Fældbek, Ole (2003): *Danmarkshistorien. Bind 9. Den lange fred 1700-1800*. Annen utgave. Gyldendal og Politikens Forlag.

Fældbek, Ole (1998): *Danmark-Norge 1380-1814. Bind IV. Nærhed og adskillelse 1720-1814*. Universitetsforlaget. Oslo.

Glenthøj, Rasmus (2012): *Skilsmissen. Dansk og norsk identitet før og efter 1814*. Syddansk Universitetsforlag. Odense.

Gottlieb, Anthony (2016): *The Dream of Enlightenment. The Rise of Modern Philosophy*.

Allen Lane. London.

Gotfredsen, Arne (2008): Oplysningstidens klassiske økonomiske paradigme. I *Oplysningens verden. Ide, historie, videnskab og kunst*. Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.

Green-Pedersen, Svein (1971): The scope and structure of the Danish negro slave trade i *Scandinavian Economic History Review* 19:2, s. 149-197

Green-Pedersen, Svein (1973): Om forholdene på danske slaveskibe. I *M/S Museet for søfarts årbog*, 32, s. 27-76. Handels- og søfartsmuseet på Kronborg. Helsingør.

Green-Pedersen, Svein (1975): The History of the Danish Negro Slave Trade 1733-1807 i *Outre-Mers. Revue d'histoire*, s. 196-220

Grønmo, Sigmund (2004): *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Fagbokforlaget. Bergen.

Gustafson, Harald (2007): *Nordens historia. En europeisk region under 1200 år*. Studentlitteratur. Lund.

Gøbel, Erik (2008): *Det danske slavehandelsforbud i 1792. Studier og kilder til forhistorien, forordningen og følgerne*. Syddansk Universitetsforlag. Odense.

Gøbel, Erik (2009): *Danmarks Slavehandelsforbud* i *SIDEN SAXO* 2009:1 s.40-49. Statens Arkiver. Odense.

Gøbel, Erik (2011): Danish Shipping Along the Triangular Route, 1671-1802: voyages and conditions on board. I: *Scandinavian Journal of History* 36:2. s. 135-155.

Gøbel, Erik (2016): *The Danish Slave Trade and Its Abolition*. Brill. Leiden.

Habermas, Jürgen (1974): The Public Sphere: An Encyclopedia Article. I: *New German Critique*, No. 3. Høst, 1974, s. 49-55. New German Critique.

Hagtvedt, Bernt (17. november 2020): Landets viktigste bok i etterkrigstiden. *Ublogg*. Hentet fra <https://ublogg.no/landets-viktigste-bok-i-etterkrigstiden/>

Hague, William (2007): *The Life of the Great Anti-Slave Trade Campaigner*. Harcourt. Orlando.

Halberg, Rikke Lie & Coley, Bertha Rex (2016): *Dansk Vestindien - fra dansk koloni til amerikansk territorium*. Frydenlund. Frederiksberg.

Hall, Neville A.T. (1992): *Slave Society in the Danish West Indies*. The University of the West Indies Press. Kingston.

Hansard, Thomas Curson (1815-1819): *The Parliamentary History of England from the Earliest Period to the Year 1803* Vol. XXIV – XXXV. T.C. Hansard. London.

Hansard, Thomas Curson (1812): *The Parliamentary Debates from the Year 1803 to the Present*. Vol. I – IX. T.C. Hansard. London.

Hansen, Thorkild (1970): *Slavernes Øer*. Gyldendal. Oslo.

Hobbes, Thomas (1996): *Leviathan. Revised Student Edition*. Cambridge Teksts in the History of Political Thought. Cambridge University Press. Cambridge.

Hornby, Ove (1980): *Kolonierne i Vestindien*. Politikens forlag. København.

Hume, David (1875): *Essays, Moral, Political and Literary*. Vol.1. Longmans, Green, and Company. London.

Hærnes, Per (2011): Friedrichsnopel: A Danish Settler Colony in Akuapeme 1788-1792. I: *Transactions of the Historical Society of Ghana* New Series, No. 13 (2011), s. 81-133.

Høiback, Harald (2014): *Krigskunstens historie. Fra 1500 til i dag*. Cappelen Damm AS. Oslo.

Ilie, Cornelia (2016): Parliamentary Discourse and Deliberative Rhetoric. I Ihalainen, P., Ilie, C. & Palonen, K (red): *Parliament and Parliamentarism*. S. 133-145. Berghahn. Oxford.

Isert, Paul Erdmann (1788): *Reise nach Guinea und den Caribaischen Inseln in Columbien, in Briefen an Seine Freunde beschrieben*. København. Morthorst.

Isert, Paul Erdmann (2007): *Letters on West Africa and the Slave Trade*. Sub-Saharan Publishers. Accra.

Ihalainen, Pasi & Sundin, Anders (2011): Continuity and Change in the Language of Politics at the Swedish Diet, 1769-1810. I Ihalainen, Bregnsbo, Sennefelt & Winton (Red.) *Scandinavia in the Age of Revolution. Nordic Political Cultures 1740-1820*. Ashgate. Farnham.

Kaldal, Ingar (2006): *Historisk forskning, forståing og forteljing*. Det Norske Samlaget. Oslo.

Kjeldstadli, Knut (1988): *Nytten av å sammenlikne*. Tidsskrift for samfunnsforskning, vol. 29, s.435-444.

Kurrild-Klitgaard (1998): Adam Smith og kredsen bag National-Velstands Natur. I *Libertas*, No.26, 1998, s.5-16.

Lauring, Kåre (2010): Dansk slavehandel - en underskuddsforretning. I *Museet for Søfarts årbog 2010*, s. 101-138.

Lauring, Kåre (2011): Fra underskud til forbud - den danske slavehandel 1781-1807. I *Museet for Søfarts årbog 2011*, s. 61-113.

Lauring, Kåre (2014): *Slaverne dansede og holdt sig lystige*. Gyldendal. København.

Liberty, Equality, Fraternity: Exploring the French Revolution (2022): Society of the Friends of Blacks, "Address to the National Assembly in Favor of the Abolition of the Slave Trade" (5

February 1790) Hentet fra: <https://revolution.chnm.org/d/290>.

Locke, John (1824): *Two Treatises of Government*. C. and J. Rivington. London.

LoGerfo, James W (1973): Sir William Dolben and "The Cause of Humanity": The Passage of the Slave Trade Regulation Act of 1788. I *Eighteen-Century Studies*, Vol.6 No.4, s.431-451.

Lyngby, T., Mentz, S. & Olden-Jørgensen S. (2010): *Magt & Pragt*. Gads forlag. København.

Løken, Roar (2020): *De dansk-norske tropekoloniene*. Solum Bokvennen. Oslo.

Mahoney, John L. (1958): The Classical Tradition in Eighteenth Century English Rhetorical Education. I *History of Education Journal*. ol. 9, No. 4 (Summer, 1958), s. 93-97. Cambridge University Press.

Mintz, Sidney (1986): *Sweetness and Power*. Penguin Books. London.

Mjelve, Leidulf (2009): *Komparativ historie: ei utfordring for historiefaget?* Historisk tidsskrift. Bind 88, s. 61-80. Universitetsforlaget. Oslo.

Montesquieu, Charles de Secondat (2001): *The Spirit of Laws*. Batoche Books. Kitchener.

Morgan, Kenneth (2000): *Slavery, Atlantic Trade and the British Economy*. Cambridge University Press. Cambridge.

Morgan, Kenneth (2007): *Slavery and the British Empire*. Oxford University Press. Oxford.

Nagarajan, Karatholuvu (2011): *The Code of Hammurabi: An economic interpretation*. I *International Journal of Business and Social Science*. Vol. 2 No.8 m ai 2011.

Nevers, Jeppe (2011): The Transformation of Danish Monarchism in the Age of Enlightenment. I Ihalainen, Bregnsbo, Sennefelt & Winton (Red.) *Scandinavia in the Age of*

Revolution. Nordic Political Cultures 1740-1820. Ashgate. Farnham.

Næss, Arne (1971): *En del elementære logiske emner. 10. utgave.* Universitetsforlaget. Oslo.

Olden-Jørgensen, Sebastian (1998): *Til Kilderne! Introduktion til historisk kildekritik.* Gads Forlag. København.

Oldfield, J.R. (1995): *Popular Politics and British Anti-Slavery. The Mobilisation of Public Opinion against the Slave Trade, 1787-1807.* Routledge. London.

Pagden, Anthony (2013): *The Enlightenment and why it still matters.* Oxford University Press. Oxford.

Page, Anthony (2015): *Britain and the Seventy Years War, 1744-1815. Enlightenment, Revolution and Empire.* Palgrave. London

Palmer, R.R., Colton, J. & Kramer, L. (2014): *A History of Europe in the Modern World. Eleventh Edition.* McGraw-Hill. New York.

Panichas, George E. (1983): Hume's Theory of Property. I: *ARSP: Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie / Archives for Philosophy of Law and Social Philosophy.* Vol. 69, No. 3 (1983), s. 391-405. Franz Steiner Verlag.

Rian, Øystein (2014): *Sensuren i Danmark-Norge.* Universitetsforlaget. Oslo.

Ringvej, Mona (2008): Trykkefrihetens grenser. På sporet av en flerstemmig offentlighet i Danmark-Norge før 1815. I *ARR Idéhistorisk tidsskrift nr. 4, 2008:* s.103-113

Rodriguez, Juniuz R (1997): *The Historical Encyclopedia of World Slavery Vol.1 A-K*

Rousseau, Jean-Jacques (1968): *The Social Contract.* Penguin Classics. London.

Sack, J.J. (1987): *The Memory of Burke and the Memory of Pitt: English Conservatism*

Confronts Its Past, 1806-1829. I *The Historical Journal* Vol. 30, No. 3 (Sep., 1987), s. 623-640. Cambridge University Press.

Schaumburg-Muller (2008): Universelle rettigheder - oplysningstidens ret? I *Oplysningens verden. Ide, historie, videnskab og kunst*. Aarhus Universitetsforlag. Aarhus.

Seip, Jens Arup (1958): *Teorien om det opinionsstyrte enevælde*. Universitetsforlaget. Oslo.

Slavevoyages.org (2022): *Trans-Atlantic Slave Trade - Estimates*. Hentet fra <https://www.slavevoyages.org/assessment/estimates>

Smith, Adam (2007): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Metalibri. Hentet fra https://www.ibiblio.org/ml/libri/s/SmithA_WealthNations_p.pdf

Sneedorf, Fredrik (1794): *Fredrik Sneedorf Samlede Skrifter. Første Deel*. Gyldendal Forlag. København.

Stephens, James (1806): *War in disguise, or, The frauds of the neutral flags*. Hopkins & Seymour. London.

Storbritannia / Parlamentet / House of Commons (1791): *An Abstract of the Evidence Delivered Before a Select Committee of the House of Commons in the Years 1790, and 1791; on the Part of the Petitioners for the Abolition of the Slave Trade*. J. Philips. London.

Tate, Robert S. Jr. (1969): Rousseau and Voltaire as Deists: A Comparison. I: *L'Esprit Créateur* Vol. 9, No. 3 (Høst 1969), s. 175-186. The John Hopkins University Press.

Thomas, Hugh (1997): *The Slave Trade. The History of the Atlantic Slave Trade 1440 – 1870*. Phoenix. London.

Treuerherz, Nicholas (2014): Useful Lies: The Limits of Enlightening the Common Man. Frederick the Great and Franco-German Cultural Transfer. I Artemyeva T.V. & Mikeshin M. I. (red): *Intellectual and Political Elites of the Enlightenment*. Collegium. Studies across

disciplines in the humanities and social sciences. Vol. 16. Helsinki Collegium for Advanced Studies.

Vaughan, David J. (2012): *Statesman and Saint: The Principled Politics of William Wilberforce*. Cumberland House Publishing. Nashville.

Voltaire (1990): *Filosofiske brev*. Aschehoug. Oslo.

Voltaire (1998): *Candide and Zadig*. Könemann. Köln.

Walvin, James (1986): *England, Slaves and Freedom, 1776-1830*. University Press of Michigan. Jackson.

Walvin, James (1996): *Questioning Slavery*. Routledge. Oxford.

Walvin, James (2013): *Crossings. Africa, The Americas and the Atlantic Slave Trade*. Reaktion Books Ltd. London.

Ward, J. R (1998): *The British West Indies in the Age of Abolition, 1748-1815. I: The Oxford History of the British Empire: The Eighteenth Century. Volume III*. Oxford University Press. Oxford.

West, Hans (1793): *Bidrag til beskrivelse over St. Croix med en kort udsigt over St. Thomas, St. Jean, Tortola, Spanishtown og Crabeneiland*. Friderik Wilhelm Thiele. København.

West, Hans (1791): *Beretning om det danske Eiland St. Croix i Vestindien, fra Junii Maaned 1789 til Junii Maanedes Udgang 1790*. København.

Wilberforce, William (1807): *A Letter on the Abolition of the Slave Trade*. T. Cadell and W. Davies. London.

Williams, Eric (1944): *Capitalism and Slavery*. The University of North Carolina Press. Chapel Hill.

Wilson, Kathleen (2003): *The Island Race: Englishness, Empire and Gender in the Eighteenth Century*. New York. Routledge.

Woods, Marcus (1997): Imaging the Unspeakable and Speaking the Unimaginable: The 'Description' of the Slave Ship *Brookes* and the Visual Interpretation of the Middle Passage. I *Lumen* No.16, s. 211-245.

Ågotnes, Knut (1989): *Komparasjon – metode eller oppdagelsesreise*. Bergen Universitet i Bergen AHS. Serie B; 1989- 8.